

İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI KORUNMASI ve T.B.M.M. SEMPOZYUMU

SEMPOZYUMDA SUNULAN BİLDİRİLER

THE INTERNATIONAL
TECTION of HUMAN RIGHTS
and the T.G.N.A. SYMPOSIUM

RS PRESENTED TO THE SYMPOSIUM

4-5/10/1991 Antalya - TÜRKİYE

ISBN - 975/7479-08-X

TBMM
Kütüphanesi

TBMM
Kütüphanesi

Yer : 1992-2530
Yıl :
Cilt :
Ksm :
Kop :
Dmby : *200305395*

İNSAN HAKLARININ
ULUSLARARASI KORUNMASI VE
T.B.M.M. SEMPOZYUMU

SEMPOZYUMDA SUNULAN BİLDİRİLER

THE INTERNATIONAL
PROTECTION of HUMAN RIGHTS
and the T.G.N.A. SYMPOSIUM

PAPERS PRESENTED TO THE SYMPOSIUM

(4-5/ 10/ 1991 Antalya - TÜRKİYE)

T.B.M.M.

Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 52

Eylül, 1992- Ankara

ISBN -975/ 7479- 08- X

İngilizce'den Türkçe'ye eviri ve Yayına Hazırlayan:

ODAK - Orta Doğu Toplumsal Araştırmalar Ltd. (4) 425 86 78

Kapak Düzeni: Mehmet Sobacı- Angora Ajans (4) 433 25 76

Baskı : T.B.M.M. Ofset Tesisleri

ÖNSÖZ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1985 yılından beri sürdürdüğü çeşitli faaliyetler arasında bilimsel nitelikli toplantılara özel bir önem vermekte ve bu toplantılarda milli egemenlik, demokrasi, insan hak ve hürriyetleri temaları çeşitli yönleriyle incelenmektedir. Her yıl Kuruluşumuzca düzenlenen sempozyum, panel ve konferanslarda sunulan bildiriler ve yapılan tartışmalar kitap halinde bastırılarak yurt düzeyinde dağıtılmakta ve böylece bilimsel çalışmalarda ifade edilen değerli fikirlerin kalıcı nitelik kazanması ve çok daha geniş bir kütlenin yararlanmasına sunulması mümkün olmaktadır.

Kurulumuz, çağımızda insan hak ve hürriyetlerinin sadece ulusal hukuk sistemlerini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkıp, evrensel bir değer kazandığı ve etkinliği gitgide artan bir uluslararası korumaya kavuştuğu düşüncesinden hareket ederek, 1991 yılı faaliyetleri çerçevesi içinde "İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M." konulu bir Uluslararası Sempozyum düzenlemiştir. Sempozyum, 4-5 Ekim 1991 tarihinde Antalya'da gerçekleşmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından açılan Sempozyuma, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Divanı ve Komisyonu, Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Avrupa Konseyi Hukuk Yoluyla Demokrasinin Korunması Komisyonu Başkan veya temsilcileri, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye-Avrupa Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu yetkilileri, Uluslararası Basın Enstitüsü Başkanı,

çok sayıda Türk ve yabancı parlamenter, diplomatlar, yüksek yargı organları temsilcileri, bilim adamları, basın mensupları ve diğer davetliler katılmışlardır. İki gün süren çalışmalar, çok yararlı bir fikir alışverişine imkan vermiştir.

Kurulumuz, bu kitapta, Sempozyuma sunulan bildirileri, yabancı dilde olanları Türkçe'ye çevirttirmek suretiyle, Türk okurların hizmetine sunmaktadır. Bu vesileyle, Sempozyuma bildiri veya yorumlar yoluyla katkıda bulunan yabancı ve Türk katılımcılara ve Sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçmiş olan tüm ilgililere teşekkürü de zevkli bir borç biliyoruz.

**Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu
Başkanlığı**

İçindekiler

Önsöz	iii
Göksel Kalaycıoğlu · Sunuş	1
Kaya Erdem · Açış Konuşması	4
Turgut Özal Açış Konuşması	8
Carl Aage Norgaard · Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	16
Alman Metten · Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsan Haklarının Önemi	25
Antonio La Pergola · Anayasa Koruması Altında İnsan Hakları	37
Gündüz Aktan · Terör ve İnsan Hakları	51
Yılmaz Altuğ · İnsan Haklarının Türkiye ve Uluslararası Alanda Korunması	65
Mümtaz Soysal · Kıbrıs'ta İnsan Hakları	78
Peter Galliner · Basın Özgürlüğü ve İnsan Hakları	82
Tor Vilhjalmsson · Avrupa İnsan Hakları Divanı	93
Love Keelberg · Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi ve İnsan Hakları	102
Maria Luisa Cerreti · Avrupa Parlamentosu ve İnsan Hakları	114
Feyyaz Gölcüklü · Yargılama Makamları Önünde Makul Süre	119
Ergun Özbudun · İşkencenin Önlenmesi İçin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye	133
Gehard Reddemann · Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları	139
Bruno Stegagnini · Terörün Önlenmesi ve İnsan Hakları	153
Jan Martenson İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletlerin Rolü	155
Ali Bozer · İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması	175
Emel Doğramacı · İnsan Haklarının Kadın Boyutu	190
Halim Aras · Kapanış Konuşması	201

SUNUŞ

GÖKSEL KALAYCIOĞLU

TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Üyesi,
Ankara Milletvekili, TBMM Dışışleri Komisyonu Üyesi

Sayın Başkan,
Değerli Konuklar,

Sizi burada, Antalya'da “İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve TBMM” Sempozyumunda karşılamaktan kıvanç duyuyorum.

Hepimizin bildiği gibi, yaşlı gezegenimiz, dokuz yıllık bir zaman içinde, yeni bir on yıla ve yeni bir yüzyıla doğru, ağır ağır, fakat emin bir biçimde ilerlemektedir. Yirminci yüzyılda imparatorlukların çözülmesine, yenilerinin doğuşuna ve yine diğerlerinin çöküşüne tanık olduk; büyük iktisadi çalkantılar görüp geçirdik; iki dünya savaşı yaşadık; diğer taraftan inanılmaz teknolojik ilerlemeler karşısında büyülendik. Sputnik'in gezegenimizin yörüngesine yerleşmesi ve insanoğlunun aya ilk kez ayağını basması, nefes kesen bir ilerlemeydi. Son zamanlarda modern savaştaki teknolojik ilerlemelerle ve negatif insan faktörü ile birlikte, insanlık soyuna felaket sonuçları getirebilecek olan ölüm makinalarının gelişmişliği ve inceliği karşısında şaşkınlığa uğradık.

Bu yüzyılın sonuna yaklaşırken, zamanımızın insanlık yönüne, dikkatli bir biçimde göz attığımızda, insanoğulları arasında büyük farklılıklar görüyoruz. Yerküremizin bazı kısımlarında özgürlük ve demokrasi yokluğu, fakirlik ve açlık günlük yaşamın bir parçasıyken, diğer bazılarında iktisadi zenginlik, insan hakları ve demokrasiye saygı hakim durumdadır.

Bununla beraber, dünyanın her yerinde ve bütün uğraşlarda, insan haklarına saygının yüzde 100 güvenlik veren bir süreç olmadığını görüyoruz. Hatta insan haklarına tam olarak saygı gösterdiğine inanılan bazı ülkelerde dahi ve bu ülkelerdeki uygulamalara baktığımız zaman, bu inanca bazı çekinceler koymak gerektiği dikkat çeker.

Çarpıcı bir örnek ele alalım. Dünya kadınları, birkaç ülke bir yana bırakılırsa, bütün nüfusların yüzde 50'sini teşkil eder; ancak bir kaç ülke dışında kadınlar, kendi yasama kurumlarında nisbi temsil olanağına sahip olma durumuna gelmekten uzaktır ve Amerika'dan Avrupa'ya kadar gelişmiş ülkelerin çoğunda “Kadınlar İçin Eşit İşe Eşit Ücret Komitesi” ya da “Kadınlar İçin Eşit İş Fırsatı Derneği” benzeri isimler alan yüzlerce komitenin varolduğu görülür. Bu gibi komite ve derneklerin bu ülkelerde varoluşu dahi, bu ülkelerde kadınlara karşı ayrımın hala varolduğunun ve kadın haklarının, ihlallerle kolayca etkilenebileceğinin açık belirtileridir.

Bu son derece basit örnekler, demokrasi ve insan haklarının yerleşmiş koruma mekanizmalarının bulunmadığını göstermek üzere çoğaltılabilir. Bu, sırasıyla, demokrasi ve insan haklarını devamlı olarak korumak ve yüceltmek için tetkikte olmamızın gerektiği sonucunu ortaya çıkarır.

Umuyorum ki, “İnsan Haklarının Uluslararası Korunması” konusundaki bu sempozyum, bu alandaki ilerlemelerinde, ülkelere arasındaki uçurumun nasıl giderilebileceği yönünde fikir alışverişinde bulunmak üzere iyi bir ortam yaratacaktır.

Bu arada size tekrar hoşgeldiniz der ve 21. yüzyılda dünyamızın bizim için ve çocuklarımız için daha iyi ve mutlu yaşayabileceğimiz bir yer olması yönünde çaba göstererek bunu gerçekleştireceğimizi umarım.

AÇIŞ KONUŞMASI

İ. Kaya ERDEM

T.B.M.M. Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım,
Değerli Konuklar,

“İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve TBMM” konulu Uluslararası Sempozyumun düzenleyicisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi adına hepinizi selamlamaktan büyük mutluluk duyuyorum. Sempozyum, insan haklarının uluslararası hukuk ve politikada artan önemini vurgulamak, Türkiye’nin ve Türk parlamentosunun bu yüce davaya içten bağlılığını sembolize etmek amacıyla düzenlenmiştir. İnsan haklarının korunmasıyla ilgili çeşitli kuruluşların seçkin başkan ve temsilcilerinin davetimizi kabul ederek bu toplantıya katılmaları, sempozyumumuza ayrı bir anlam ve önem kazandırmıştır. Kendilerine Türkiye Büyük Millet Meclisi adına “hoşgeldiniz” der, Türkiye’deki günlerinin en iyi şekilde geçmesini temenni ederim.

Sayın Konuklar,

İlk insan hakları bildirilerinin tarihi, onsekizinci yüzyıl sonundaki Fransız ve Amerikan devrimlerine kadar uzanmakla birlikte, insan

haklarının uluslararası mekanizmalarca korunması fikri, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra gündeme gelmiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde “İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme”nin imzalanması ve bu Sözleşme ile, İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Divanı gibi, kararları üye ülkeler bakımından bağlayıcı olan organların kurulması, bu alanda devrimci bir adım oluşturmuştur. Bir bakıma, bu Sözleşme ile birlikte, insan haklarının münhasıran ulusal hukuk sistemlerinin yetki alanına girdiği yolundaki eski düşünce terkedilmiş ve insan haklarının korunması, artık uluslararası hukukun meşru ilgi alanı içine girmiştir. Avrupa Konseyi'nin bu alanda oynamış ve oynamakta olduğu büyük öncü rol dolayısıyla, toplantımızın bir oturumunu, Konseyin ve onun üç insan hakları organının (Divan, Komisyon ve İşkencenin Önlenmesi Komitesi) faaliyetlerine tahsis etmiş bulunuyoruz.

Sayın Konuklar,

İlk defa Avrupa Konseyi çerçevesi içinde gerçekleşmiş bulunan bağlayıcı koruma mekanizması, gitgide artan sayıda Avrupa ülkesinin Konseye üye olması ve söz konusu mekanizmalara katılmasıyla, bugün Avrupa Kıtası'nın pek büyük bölümünü kapsamaktadır. İçinde yaşadığımız yılların kuşkusuz en önemli olayı olan demokratikleşme hareketi dünyanın başka köşelerinde de zafere ulaştıkça, insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasının giderek küresel bir nitelik alacağını tahmin etmek güç değildir. “Dünyanın tüm demokrasileri, insan haklarına saygı, halklar arasında barışçıl ilişkiler ve riayet edilen ve kendini yenileyebilen bir uluslararası hukuka saygı temelinde kurulmuş yeni bir uluslararası düzenin, Birleşmiş Milletlerin himayesinde inşasına kesin ve kararlı bir katkıda

bulunmalıdır” önerisi, Üçüncü Strasburg Konferansı’nın “Sonuç Bildirgesinde” yirmi gün önce tekrarlandı. Bu bakımdan dünya, 21’inci yüzyıla, insan hakları açısından çok daha ileri bir aşamaya ulaşmış olarak girecektir.

Türkiye, içinde bulunduğu dünya bölgesiyle demokratikleşmeyi en önce gerçekleştirmiş ülkelerden biridir. 1950 yılında iktidarın serbest seçimlerle el değiştirmesinden bu yana Türkiye, bugünlerde onbirinci serbest genel parlamento seçimini yapacaktır. Daha öncekiler gibi bu seçimlerin de, Türk halkının demokrasiye güçlü bağlılığının bir kanıtı olacağına kuşku yoktur. Geçtiğimiz yıllar içinde Türkiye, insan haklarının uluslararası korunması açısından büyük mesafe almıştır. Atılan çok önemli adımlar arasında, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na bireysel başvuru hakkının kabul edilmesi, Avrupa İnsan Hakları Divanı’nın bağlayıcı yargı yetkisinin tanınması, işkencenin ve insanlık dışı ceza ve muamelelerin önlenmesi hakkındaki Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Sözleşmelerine katılınması, Avrupa Sosyal Şartının onaylanması sayılabilir. İç hukuk açısından da, Türk demokrasisinin her zaman önemli bir sorununu oluşturmuş bulunan fikir suçlarının ve Türkçe’den başka dillerin kullanılmasıyla ilgili yasakların kaldırılmış olmasını da bunlara eklemek gerekir. Halen görevini bitirmiş ve seçmen huzuruna çıkmak üzere olan son dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesine, hukukun üstünlüğüne dayalı bir demokrasi düzeninin yerleşmesi ve güçlenmesi ile ilgili bir seri kararlar almıştır. Yeni seçilecek Meclisimizin de aynı yolda kararlılıkla ilerleyerek mesafeler katedeceğinden kuşku yoktur.

Sempozyumumuzun, çağımızın en temel ve evrensel değeri haline gelmiş bulunan insan hakları ve onların uluslararası düzeyde korunması mekanizmaları hakkında verimli bir fikir alışverişine imkan vereceğini umuyorum. Bu duygularla, hepinizi saygılarımla selamlar, sempozyuma başarılar dilerim.

AÇIŞ KONUŞMASI

Turgut ÖZAL

T.C. Cumhurbaşkanı

Sayın Başkan,
Değerli Misafirler,

T.B.M.M. tarafından tertiplenen İnsan Haklarının Uluslararası Korunması Sempozyumu'na katılanlara hitap etmekten mutluyum.

Bu toplantı birçok bakımdan son derece isabetli bir zaman kavşağında yapılmaktadır. Türkiye yüzyılı aşan bir dönemi içine alan parlamenter tecrübesi ve elli yıla yakın demokrasi tecrübesinin önemli bir aşamasını daha idrak etmek üzeredir. 20 Ekim'de Genel Seçimlere gidiyoruz. Bazı iniş çıkışlara ve ara rejimlere rağmen Türkiye'nin demokrasi tecrübesini bir başarı olarak addediyor ve bununla iftihar ediyorum.

İnsan hak ve hürriyetlerinin korunup uygulanacağı ve genişletilebileceği mevcut tek siyasi rejim demokrasidir. Bu hak ve hürriyetlerin sınırlı şekilde de olsa bir başka rejim içerisinde gerçekleştirilmesi düşünülemez. Bu nedenle insan hak ve hürriyetlerini politik ortamından ayıran ve uluslararası sözleşmelerinin maddelerine

indiren şekli bir hukuki yaklaşımın fazla bir başarı şansı olduğuna inanmıyorum.

İnsan hakları yaklaşımında demokrasi kendi başına öncelikli bir hedef olmalıdır. Demokrasinin, Fransız ihtilalinden bu yana Batı Avrupa'da dahi büyük badireler geçirdiği unutulmamalıdır. Batı uygarlığının en ileri örneklerini oluşturan ülkeler iki dünya savaşı arası dönemde benzeri görülmemiş totaliter rejimlerin sultasına girmişlerdir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da sömürge savaşları en demokratik ülkelerin iç yapısını tehdit etmiştir. Bugün AT üyesi olan üç ülke ise henüz 15 yıl öncesine kadar otoriter rejimlerle yönetilmişlerdir.

Sayın Başkan,

Bu hususların ışığında Türk tecrübesinin aslında ne denli başarılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Türkiye, ekonomik kalkınma ve modernleşme çabalarını da bugünkü şartlarda ve demokrasi içinde yapan, tek değilse bile, çok nadir ülkelerden biri olmuştur.

Türkiye, Avrupa'nın güney-doğu ucunda, dünya çapında istikrarsızlıkların kaynağı olan bir bölgededir. Son uluslararası gelişmeler, Orta-Doğu'ya ilaveten, Balkanlar ve Kafkasya'yı da istikrarsızlaştırmıştır. Bir başka ifadeyse, Türk demokrasisi, Batı Avrupa entegrasyonunun yarattığı, elverişli güvenlik, işbirliği ve istikrar imkanına da sahip değildir.

Bu açıdan, Türkiye, tüm politik, ekonomik ve kültürel

çalkantıların ortasında bir istikrar ve demokrasi adası niteliğindedir. Bu haliyle fanatik ve ideolojik akımların en önemli hedefidir. Bu akımlar Türkiye'nin sadece varlığı ve verdiği örnekle onlar için en hayati tehlikeyi teşkil ettiğini bilmektedirler. Türkiye'nin Batı değer sisteminin temelini teşkil eden demokrasi ve insan haklarını kendi bünyesinde organik bir ürün olarak çevresine sunması önem taşımaktadır. Böylece bölge ülkeleri ve toplumların Batı'dan kaynaklanan bu değer sistemini yabancı kültürün bir müdahalesi şeklinde niteleyip reddetmeleri güçleşecektir.

Sayın Başkan,

Demokrasiyi sadece bir siyasi rejim olarak görmek hatalıdır. Demokrasi liberal piyasa ekonomisiyle bir bütün oluşturur. Uygarlık tarihinde hangisinin daha önce başladığı henüz sonuçlanmamış bir tartışma olarak devam etmektedir. Bununla beraber işaret edilmesi gerekli önemli bir husus, toplumlar refaha eriştikçe insan hak ve hürriyetlerinin de o toplumlarda daha fazla yer etmeye başladığıdır. Bugün zengin toplumlar insan haklarının en gelişmiş olduğu toplumlardır. Bu da bir ölçüde normaldir.

Ekonomik haklara ve bunları savunacak güce sahip olmayan toplumlarda demokratik siyasi hak ve hürriyetlerin yaşayabilirliği de tehlikededir. Öte yandan, yalnız ekonomik haklara sahip olan fertler, ekonomik akılcılıktan, siyasi ve kültürel akılcılığa geçebilirler. Demokrasi gibi piyasa ekonomisi de uzun vadeli ve zorluklarla dolu bir süreçtir. Her ikisinin de gelişmesi din ve vicdan, fikir ve düşünce ile teşebbüs

hürriyetlerinin bir arada bulunmasına bağlıdır. Bugün komünizmin çökmesi, demokrasi ve insan haklarının zaferi olarak kutlanmaktadır. Bu kısmen doğrudur. Aslında, merkezi planlamaya dayalı komuta ekonomisinin, dinamik ve yaratıcı piyasa ekonomisi karşısında yıkılması bu zaferin temel nedenidir.

Bugün bu ülkelerde seçimlerin yapılmış olmasını demokrasinin gerçekleştiği şeklinde vasıflandırmak için vakit henüz erkendir. Önemli adımlar atılmıştır. Ama, yakın bir gelecekte, piyasa ekonomisine geçişle birlikte ortaya çıkan güçlükler ve bunlara karşı harekete geçecek sosyal güçlerin dinamizmi, demokrasi ve insan haklarına saygının gerçekten oluşup oluşmadığını test edecektir. Böylece fırsatlarla birlikte tehlikelerle de dolu bir süreç başlayacaktır.

Son 150 yıldır, transformasyonun ötesinde böyle bir metamorfoz yaşayan Türkiye, eski komünist ülkelerin geçeceği yolun uzunluğunu ve zorluklarını çok iyi bilmek durumundadır. Özellikle son on yıl içinde Türk ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmek için tedbirler aldık. Türk ekonomisinin gelişmesine paralel olarak temel hak ve hürriyetlerin toplumda kök salması yolunda attığımız adımlar birçokları için önemli tecrübe kaynağı oluşturabilir. Bunlar muhakkak bu toplantıda ele alınacaktır. O yüzden ayrıntılarına girmiyorum.

Komünizm sonrası dönemin ilk büyük sorunları şimdiden çıkmaya başlamıştır. Baskıdan kurtulan milliyetçi ve dini duygular uyanmaktadır. Bu patlayıcı ortam önümüzdeki dönemin en önemli insan hakları sorununu oluşturacaktır.

Sayın Başkan,

Dış politikada ağırlığı giderek artmakta olan insan hakları açısından Batı'nın bu olgu karşısında tutumu ne olmalıdır? İnsan hakları herşeyden önce moral bir konudur. Bu konu özellikle dış politik menfaatler için istismar edilmemelidir. Dış politika insan haklarını kendi amaçları için kullanmaya başlarsa, immoral olur. Bu hem uluslararası ilişkilere, hem de insan haklarına tamir edilmez zararlar verir. Şimdi bu tehlikelerin ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz.

Filhakika bazı bölge ülkelerinin, bazı eski komünist ülkelerdeki ayrılıkçı akımlara ilişkin çıkarları insan haklarının korunması endişeleri ile karışma istidadındadır. Bunun sonucunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çerçevesinde sınırların dokunulmazlığı ilkesine istisnalar getiren keyfi yorumlar yapılmaktadır. Böylece insan hakları adına devletler hukuku kuralları dahi ihlal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Dini ve milli duygular birbirine karıştırılmaktadır. Bu aşamada mezhepler arası olan çatışmaların ileride dinler arası çatışmalara dönmeyeceğini kimse söyleyemez.

Politik saikler bir yanı bırakılıp salt insan hakları ve hürriyetlerini geliştirmek amacıyla dahi olsa, başka ülkelerin iç işlerine karışmak, müdahalenin şekline ve vüsatine göre o ülkelerin iç dengelerinde önceden hesaplanamayan sarsıntılar yaratabilir. Bunun sonucunda durumları iyileştirilmek istenen insanlar acı çekebilirler.

Sayın Başkan,

Gelişme yolunda diye nitelenen ülkelerin durumuna bakıldığına, bu ülkelerin büyük bir bölümünde ideolojik ve etnik silahlı terör eylemlerinin yaygın olduğu görülür. Bu terörizmden Batı da zaman zaman nasibini almaktadır. Uluslararası planda ve özellikle Birleşmiş Milletler sistemi içinde daha çok bu terör gruplarına karşı devletlerin aldıkları tedbirler eleştiri konusu olmaktadır.

Bu terör olaylarını hemen siyasi hareket olarak nitelendirmek doğru değildir. Bizatihi bu terör hareketlerinin insan hak ve hürriyetlerini hedef alıp almadıklarını incelemek yerinde olur. Esasında terörizm en temel hak olan yaşama hakkını hedef almaktadır.

Sayın Başkan,
Değerli Misafirler,

Dünyanın Doğu'su ve Güney'inde iç karışıklıklar, çatışmalar ve ekonomik çöküntüler özellikle Batı'ya dönük göçleri hızlandırmak temayülündedir.

Türkiye, tarihi açıdan bu çeşit göçlere her zaman kucak açmıştır. 1492 yılında İspanya'da engizisyonundan kaçan Yahudiler, gemilerle Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmıştı. Önümüzdeki yıl bunun 500. Yıldönümünü kutlayacağız. Bugün Macaristan'da bulunan Calvinistler de Katolik mezaliminden kaçarak Osmanlı ülkesine sığınanların çocuklarıdır. Bunlara zaman zaman Macarlar ve Polonyalılar eklenmiştir. Çarlık Rusya'sının

genişlemesinden kaçan Tatarlar ve çeşitli Kafkas hakları bugünkü nüfusumuzun ayrılmaz parçasıdır.

Göçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu seçmesi tesadüflerin veya coğrafi şartların zorladığı bir olay değildir. Osmanlılar vokasyonları icabı, din, dil, ırk farklarına önem vermeyen bir sosyo-politik yapıya sahiptirler. Her grubun fertleri siyasi hiyerarşinin en üst kademelerine kadar çıkabilmekte ve ekonomiden teşebbüs kabileyetleri ölçüsünde yararlanmaktaydılar.

İslami toplumun bir özelliği olarak ırkçılık ve ırkçı nefret hiçbir şekilde gelişmemiştir.

Bugün de Türkiye göçmen ve iltica akımına en çok uğrayan ülke konumunu muhafaza etmektedir. Afgan iç savaşı, İran devriminin başlangıç dönemi, İran-İrak savaşı ile Irak'ın Kuveyt'i ilhakını izleyen Körfez krizi ve savaşı vesilesiyle Türkiye'ye gelenler büyük rakamlara ulaşmıştır. Biz Batı'dan farklı olarak gelenlerin niteliklerini araştırıp özel seçme işlemlerine başvurmamızdan göçleri sayıca sınırlamaya gitmedik. Buna rağmen, Batılı bazı çevrelerin eleştirilerine muhatap olduk. Bu eleştiriler mali yükü paylaşma ve göçenlere melce olma konusunda kendi görevlerini yapmayanların, günahlarını başkalarına atma eğiliminin örnekleridir.

Sayın Başkan,

Özetlemek gerekirse, insan en mümtaz varlıktır. Herşeyin insan için yaratıldığı bu dünyada temel hak ve hürriyetlerden vazgeçilmez.

İnsanoğlu ancak hür olduğu zaman gelişebilir. Biraz önce belirttiğim gibi bunun için de din ve vicdan, fikir ve düşünce ile teşebbüs hürriyetlerinin bir arada bulunup yeşermesi lazımdır. Dünyadaki son gelişmeler demokrasi ve insan hakları bakımından bu değerlere inananlar için yepyeni ümitler vaatetmektedir. Aynı zamanda aşılması gerekli yeni güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Önümüzdeki dönemde başarıya ulaşmak için bazı hususlara özellikle dikkat etmemiz gerekmektedir. Bu çerçevede insan haklarının dış politik menfaatlere alet edilmemesi önem taşımaktadır. Bununla ilgili olarak çifte standart kullanılmaması da inanırlığın sağlanabilmesi bakımından elzemdir. Öte yandan insan hakları meselesinde ileri gidilmesi, bu konunun yalnız dar hukuk kalıpları içinde mütalaa edilmeyip, tüm tarafların işbirliği ile geliştirilecek demokratik rejimler içinde korunmasına bağlıdır.

Ben dünyamızda insan haklarının istediğimiz şekilde yerleşmesi için en insani ve medeni yolun bu olduğuna inanıyorum.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE BU SÖZLEŞMENİN AVRUPA İNSAN HAKLARI KOMİSYONU TARAFINDAN UYGULANMASI

Carl Aage NORGAARD

Avrupa Konseyi'nin en önemli belgesi olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türk parlamenterler de dahil olmak üzere, Konseye üye ülkelerin parlamenterlerinin katılımıyla hazırlandı. Bu toplantının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sözleşmeye gösterdiği ilgiyi kanıtladığını söylemekten mutluyum.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek maddeleri, sadece yurttaşları değil yabancıları da kapsamak üzere bütün insanların haklarını kapsayan bir katalog içerir. Bu haklar, yargılama usullerinin uygulanışını inceleyen iki bağımsız organ; Sözleşmenin 19. maddesi gereğince kurulan Avrupa Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından korunur. Politik bir organ olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de aynı amaçla kurulmuş olan üçüncü yapıdır.

Yasanın 24. maddesi gereğince devletlerarası başvurularla Komisyona dava getirilmesi pratikte ender olarak uygulanan bir yöntemdir. Şimdiye kadar bu yöntem sadece 6 olayda kullanıldı. Sözleşmenin 25. maddesi gereğince bireysel başvurularla getirilen davalar koruma sisteminin

esasidir ve şimdiye kadar kaydedilen başvuruların sayısı 18.000'in üzerindedir.

Madde 25'e göre, Komisyon "Sözleşme'nin tanımladığı bir insan hakları ihlalinin kurbanı olduğunu iddia eden, herhangi bir birey, resmi olmayan bir kuruluş veya bir grup insanın" dilekçelerini kabul eder ve sorumlu devletin bu yetkiyi kabul etmesini şart koşar. Bugün Sözleşmeye taraf olan, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 23 ülke tarafından, bireysel başvuru hakkı kabul edilmiştir.

Başvurular sadece bireyler tarafından değil, özel kuruluşlar gibi resmi olmayan örgütler tarafından da yapılabilir. Öte yandan yerel yönetimler gibi hükümete bağlı organizasyonlar bu hakka sahip değildir.

Bununla beraber, bütün başvurularda, başvuruyu yapan kişi, sorumlu devletin bir uygulamasının ya da ihmalinin "kurbanı" olduğunu iddia etmelidir.

Başvurular Komisyon Sekreterine gönderilir. Sekreterlik başvuru sahibine işlemlerle ilgili sorunlarda ve sözleşmenin dava ile ilgi organları hakkında yardımcı olur ve dilekçedeki hatalar konusunda uyarılar da bulunur. Sekreterlik başvuru sahipleriyle haberleşirken sadece Komisyonun resmi dilleri olan İngilizce ve Fransızca'yı değil, Sözleşmeyi imzalayan ülkelerin dillerini, Türkçe de dahil olmak üzere kullanabilir.

Birçok dilekçe takip edilemez, çünkü Sekreterliğin verdiği bilgiler temelinde dilekçe sahipleri başarılı olma olasılıklarının bulunmadığını

anlarlar. Bu nedenle 1990 yılında geçici dosya sayısı 4942 iken takip edilen dosya sayısı bunun yaklaşık üçtebiri, yani 1657'dir.

Komisyon'a başvurmak serbesttir, başvuru yapan kişinin başvuru hakkını etkili bir biçimde kullanması engellenemez. Bunun anlamı, bir mahkumun sansür uygulanmadan Komisyon ile haberleşeceği'dir.

Buna ek olarak, her ne kadar Komisyon'a yapılan başvuruların geçerliliği belirli bir süreyle sınırlı değilse de, Muhakeme Usulleri Kanunu'nun 36. maddesi kapsamında Komisyon, (ya da Komisyonun toplanmadığı durumlarda Başkan) tarafların çıkarları ya da işlemlerin düzgün yürümesi için gerekli görünen ara önlemleri taraflara bildirebilir. Bu madde özellikle sınırdışı etme ya da suçluların iadesi ile ilgili durumlarda uygulanır.

Bütün başvuruda bulunanlar resmi başvuru formu doldurmak, ülkelerindeki bütün yasal yollara başvurduklarını gösteren bilgiler sağlamak ve Sözleşmenin 26. maddesine göre 6 aylık zaman sınırını geçirmemek zorundadırlar. Başvuru formunun doldurulduğu ve gerekli belgelerin sağlandığı, alındı makbuzuyla dava kayıtlarına geçirilir.

Daha sonra Komisyonun bir üyesi raportör olarak seçilir. Raportör, Sekreterliğin de yardımıyla, başvurunun kabul edilebilirliği hakkında bir rapor hazırlar. Bu amaçla taraflardan ilgili bilgileri derler.

Sözleşmenin 33. maddesi gereğince komisyon bir mecliste toplanır. Komisyon başvurunun " kabul edilebilirliğine" karar verirken tarafsız davranır.

Yarı- daimi bir yapıya sahip olan Komisyon geçici toplantılarında 22 üye hazır bulunur, her yıl herbiri 2 hafta süren 8 yıllık oturum düzenler.

Sürekli artan çalışma yükünü azaltmak için Sözleşmenin ek yeni maddeleri Komisyona, komiteler ve meclisler oluşturma yetkisi verdi.

Bu yapılar prensiplerle ilgili sorunlara yol açmayan bireysel başvuruları inceler.

Sözleşmenin 25. maddesine göre Komisyon bir başvurunun “kabül edilebilirliğini” belirlemek için biçim ve esasıyla ilgili kriterler kullanır. Biçimsel şartlar, müracaat için 6 aylık zaman sınırlaması ve aleyhinde şikayette bulunulan devletin en yüksek mahkemesi de dahil olmak üzere bütün yasal yollara baş vurmuş olmaktadır.

Sözleşmenin geriye dönük etkisi yoktur. Başvurunun resmi bir yetkilinin hareketiyle ilgili olması gerekir, doktor ya da avukat gibi resmi görevi olmayan bir kişi aleyhinde şikayette bulunulamaz.

Bununla beraber, başvurunun ‘kabül edilebilirliğini’ araştırırken, Komisyon, önhazırlık niteliğinde, davanın bir incelemesini üstlenir.

Başvuruda bulunan kişinin iddia ettiği hakkın Sözleşme tarafından garanti edilmiş bir hak olduğuna Komisyon önce kendisi ikna olmalıdır. Aksi takdirde başvurusu Sözleşmenin esasla ilgili maddelerine aykırı olur. 27. maddenin 2. bendine göre başvuru asılsız olmamalıdır.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

Bir çok başvuru, ulusal yetkililer, Sözleşmenin garanti altına aldığı hakları değil de ulusal yasaları ihlal ettikleri için şikayette. bulunduklarından, asılsız kabul edilir. Komisyon, bir “4. derece mahkemesi” gibi en yüksek ulusal mahkemenin yasaları uygulama biçimini yeniden inceleyemez ya da deliller hakkında, ulusal yetkililerin verdiği kararların yerine kendi değerlendirmesini koyamaz.

Raportörlerin, Komisyona vermek üzere hazırladıkları raporlar bu kriterleri gözönünde tutar. Eğer raportör başvuruyu kabul edilemez bulursa bir karar taslağı verir. Fakat raportör davada sorunlar olduğu fikrine varırsa, Komisyon Meclisine, davalı devletin görüşünün alınması için bu devletle iletişim kurulmasını önerir.

Komisyon, raportörün kararına uyabilir ya da farklı bir karar verebilir. Davalı devletle başvuru üzerine görüşmeler karşı işlemlerin başladığını gösterir. İlkönce tarafların yazılı savunmaları karşılıklı olarak birbirine verilir. Son olarak tarafların Komisyon önünde kendi lisanlarıyla savunma yapabilecekleri sözlü duruşma yapılır.

Komisyonun kabul edilebilirlikle ilgili kararı nihai karardır.

Bu başvurunun kabul edilebilir olduğu onaylanınca, tarafsız bir organ olarak davayla ilgili gerçekleri ortaya çıkarmak, uygun bir sonuca ulaşmaya çalışmak Komisyonun görevidir.

Eğer Sözleşmenin ihlal edilip edilmediği konusunda yasal bir görüş ifade etmek mümkün değilse, Sözleşmenin 28. maddesinin 1. bendi gereğince;

- Gerçekleri araştırmak amacıyla taraflarla birlikte dilekçenin incelenmesi ve eğer gerekiyorsa bir araştırmanın yapılması (paragraf-a) ve
- Uygun bir sonuca varılmasının güvence altına alınması sağlanır.

Bu çerçevede soruşturma yapılırken, Komisyon tanıkları dinleyen ya da belli yerleri teftiş eden heyet üyeleriyle çalışır. Kişisel izlenimlerin önemli olduğu durumlarda ifadeleri Komisyon Meclisi alır. Bu nedenle, örneğin Komisyon, geçenlerde kutsal değerlere saygısızlık ettiği gerekçesiyle yasaklanan ve elkonulan bir filmi inceledi.

Komisyonla görüş alışverişinde bulunulduktan sonra, etkili bir soruşturma yürütülebilmesi için ilgili devlet gerekli bütün kolaylıkları sağlamalıdır. Devletler arası davalarda, Sözleşme maddelerinin uygulanmasında bazı güçlükler ortaya çıkmıştır. Yunanistan'da 1967'de hükümet darbesi olduktan sonra ve Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı olduğu gibi. Bu gibi durumlar da davalı devlet Komisyonla işbirliği konusunda üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmez.

Daha önce de söylediğim gibi insan haklarının korunması için bizim sistemimizin dayandığı en önemli esas olan bireysel başvurularla ilgili soruşturmalarda, davalı devlet her zaman Komisyonla tam bir işbirliği içinde olmuştur ve bu işbirliği devam etmelidir.

Sözleşmenin 28. maddesinin 1(b) bendinde belirtildiği gibi, Komisyon dava ile kesin olmayan görüşü hakkında taraflara bilgi verirse uygun bir

karara varmak, daha da kolaylaşır. Komisyon bir karara vardığı zaman, bu kararın 'Sözleşmede belirtilen insan haklarına saygı esasına' dayandığına inanmalıdır. Bu 'genel çıkar' tek tek davaların ötesinde, yeni bir yasal düzenleme gerektirir. Kararla ilgili rapor 'olayların kısa bir özetini ve ulaşılan çözümü' içerir. (Sözleşmenin 30. maddesi)

Beş ülkenin Türkiye aleyhine açtığı devletlerarası davanın sonucuyla ilgili olarak Komisyonun 1985 de hazırladığı rapor, bu yargılama süresince, insan haklarının korunması konusunda gözle görülür gelişmeler sağlandığını gösterdi.

Eğer bir çözüme varılamazsa Komisyon, 'olaylar hakkında bir rapor hazırlar' ve ' söz konusu devletin Sözleşmenin getirmiş olduğu yükümlülükler konusunda bir eksiği bulunup bulunmadığı hakkında görüşlerini ifade eder.' (Sözleşmede 31.madde, 1. paragrafın ilk cümlesi)

Rapor, Bakanlar Komitesine gönderileceği zaman, 'Komisyon kendisinin uygun gördüğü bir öneride bulunur.' (Madde 31, 3. paragraf)

Divanın ve Bakanlar Komitesinin daha sonraki incelemelerinde olayların kanıtları ve Komisyonun bu konu hakkında Sözleşmeye bağlı olarak ileri sürdüğü düşüncelerle birlikte, Komisyonun hazırlamış olduğu bu rapor esas belgelerdir.

Birkaç cümle de Bakanlar Komisyonu'nun uygulamalarıyla ilgili olarak söylemek istiyorum.

Sözleşmenin 32. maddesinin 1. bendi, eğer bir dava Divan'a getirilmezse, Bakanlar Komitesi "üyelerin üçte iki çoğunluğuyla" Sözleşmenin ihlal edilip edilmediğine karar verebilir.

Eğer davalı davletlerin Komitedeki temsilcisi kararın verilmesine katılacaksa, bireysel başvurunun Bakanlar Komitesinde görüşülmesine izin verilmez. Komite Sözleşmenin ihlal edildiğine karar verirse ceza olarak başvuruyu yapan tarafa tazminat ödemesi önerilir.

Fakat üçte iki çoğunluğun sağlanması ve Sözleşmenin 31. maddesine göre bazı davalarda komisyonun hukuki görüşünün yayınlanmasına izin verilmemesi gibi bazı önemli konular, Sözleşmeye göre hala belirsizdir.

Konuşmamın sonunda, Komisyonun görevinin yasal karakterinden farklı olarak iki noktayı vurgulamak istiyorum;

Birincisi, Sözleşmenin önsözünde belirtildiği gibi, Avrupa Konseyinin amacı, üyeleri arasında sağlam bir birlik meydana getirmektir ve bu amaca ulaşmak için kullandığı yöntemlerden biri insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve daha da geliştirilmesidir.

İkincisi; Yine Sözleşmenin önsözünde ifade edildiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalayan ülkeler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ifade edilen hakların "kollektif olarak uygulanması" için ilk adımı atmışlardır.

Bu kollektif uygulama Sözleşmeye taraf ülkeler ile Sözleşmenin

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

uygulanması için oluşturulan kuruluşların tam bir işbirliği halinde olmalarıyla sağlanabilir. Daha önce de belirttiğim gibi Divanın verdiği hükümlerin ya da Bakanlar Komitesinin kararlarının uygulanması sırasında olduğu gibi Komisyonla işbirliği konusunda da, davalı devletle ulusal düzeyde pratik ve politik sorunlar çıkabilir.

Fakat Sözleşmeyi uygulamak için kurulmuş yapılarla işbirliği içinde olmak, insan haklarını korumak için oluşturulmuş bütün Avrupa sisteminin etkili olabilmesi için vazgeçilmez koşuludur. Bunun böyle olduğu bütün ülkeler tarafından kabul edilmiştir.

Sunday Times davasında, Avrupa İnsan Hakları Divanı, az bir çoğunlukla Lordlar Kamarasının kararını iptal etti. Bu konuda Adalet Bakanın yorumu sadece “Bilirkişi kararını açıkladı” şeklinde oldu.

Bu ifade, Sözleşmeye uygun olarak kurulan yapıların verdiği kararları, davalı durumdaki devletlerin nasıl tamamen kabul edip, uyguladıklarını gösteren bir örnektir.

Son olarak şunu söylemeliyim ki, ulusal parlemontolar, hem yasama hem de hükümetlerin uygulamalarını denetleyen bağımsız kuruluşlar olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin uygulanmasında önemli bir role sahiptir.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İNSAN HAKLARININ ÖNEMİ

Alman METTEN

Türkiye-Avrupa Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı

Konuşmama, bu sempozyumu düzenlediği için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teşekkür ederek başlamak istiyorum. Önceki yıl Parlamentoda bir İnsan Hakları Komisyonu oluşturulmasının ardından bu sempozyumun düzenlenmesi, sizin insan haklarını ne kadar ciddiye aldığının bir başka kanıtıdır. Bu sempozyum ayrıca, Türkiye'de artık insan hakları konusunun kamuoyunun ilgilenmeye başladığı bir konu olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

İkinci olarak, konuşmamın niteliği hakkında bir uyarıda bulunmak istiyorum. Beni Avrupa Parlamentosu'nun, Parlamentonuzun insan hakları konusuna verdiği önemi ve bunun Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerde oynayacağı rolü aydınlatmakla görevli bir temsilcisi olarak kabul edebilirsiniz. Karma Parlamento Komisyonu'nda bu konuda yaptığımız görüşmelerde, ilgilendiğimiz konularda fazla diplomatik olmadan, açık sözlü olmak gerektiğini öğrendik. Ben de açık sözlü olmaya çalışacağım.

İnsan hakları tartışması, uzun zamandan beri ekonomik ve sosyal hakların, birey ve politik haklar üzerindeki önceliği konusunda odaklandı. Fakat şimdi insan hakları konusunda az çok evrensel ve demokratik bir

konsensusa varılmış gibi gözüküyor. Nobel ödüllü Fransız yazar Albert Camus'nün 10 Mayıs 1953'de söylediği gibi " Sanki köleler adalet bulabilirmiş gibi bize önce adalet dediler, özgürlüğü sonra düşünürüz ".

Dünyada özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen, demokrasi yolunda atılmış adımların takip ettiği son olaylar, demokrasinin, ekonomik sonuçları itibarıyla kesinlikle çekici olduğunu gösterdi. Ekonomik sonuçları, demokrasinin hem en sağlam hem de en zayıf olduğu noktadır. Fakat demokrasi ekonomik gelişme için değil de sadece kendisi için (demokratik olmak adına) istenseydi, bu mucize olurdu.

Demokrasinin kurumlarının ötesine bakarsak, demokrasi halkın resmi ve/veya resmi olmayan yollardan kendi seçtikleri hükümetleri kontrol ettiği bir politik sistemdir.

Avrupa Konseyine üye ülkelerin hepsi prensipte bir toplumu yönetmek için en ideal yol olarak, çoğulcu demokratik politik sistemi kabul etmişlerdir.

Geçmişte insan hakları ihlalleri ileri sürüldüğünde ya da ciddi ihlaller meydana geldiğinde, uluslararası topluluk (ya kendi çıkarları için ya da ikiye bölünmüşlüklerinden) bunu politik yapılarla ya da rejimlerle ilgili bir sorun olarak gündeme getirmekten kaçınmayı tercih ederdi. Bugün ise tarafsız uluslararası örgütler bu konuları açıkça tartışıyor. Bu, biz Avrupalılar'ın sürdürmekte olduğumuz bir gelişmedir.

İnsanların istekleri her yerde aynı; halkın temsil edilmesi, ifade

özgürlüğü, daha etkili bir yönetim ve hukuk düzeni. Avrupa Topluluğuna üye ülkeler bu prensipleri taş tabletler üzerine kazıdılar, onlar bu prensipleri Topluluğun yasasında özenle koruyorlar.

Yasaların toplumda birçok değişik işlevleri vardır. Bu görevlerden biri de, ekonomik etkinlikleri düzenlemek için bir sistem oluşturmaktır. Avrupa Topluluğuna üye ülkeleri yönlendiren anlaşmaların rolü de öncelikle bu yöndedir. Bununla birlikte, Batı toplumlarında yasaların aynı derecede, belki de daha önemli bir görevi daha vardır; bireylerin temel özgürlüklerini korumak için var olan hakları, insan haklarını sağlamak ve güçlendirmek gibi.

Bu felsefe ve bunun sonuçları, Avrupa Topluluğu yasal sisteminde ve 1977 de imzalanan kuruluşlararası ortak deklarasyonda gözönünde bulundurulmuştur.

Özellikle üye ülkelerin anayasalarından ve temel özgürlüklerin ve insan haklarının korunması için Avrupa Sözleşmesinden de anlaşıldığı gibi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Komisyon, temel hakların korunmasına son derece önem verdiklerini vurgularlar. Yetkilerini kullanarak ve Avrupa Topluluğunun amaçlarına uygun olarak onlar, her zaman insan haklarına saygı göstermişlerdir ve göstermeye devam edecekler. Bu konu bundan daha açık ifade edilemezdi.

Bu sözleşmelerden sonra Avrupa Topluluğuna üye olan 3 ülke bu şartları tam anlamıyla ve kendi özgür iradeleri ile kabul ettiler. Şüphesiz, yeni üye olacak devletler de bunları kabul etmek zorundalar.

Dünyada İnsan Hakları

Avrupa Topluluğu'nun, nerede olursa olsun insan hakları ihlallerini açıkça kınadığını, bu ihlallerin durdurulması için ilgili ülke yetkilileri nezdinde girişimlerde bulunduğunu ve uluslararası yükümlülöklere uygun önlemler alarak, ilgili ülke yetkililerine baskı yaptığını, dostça ilişkilerimiz olanlar da dahil, dünyadaki birçok ülke öğrendi.

Politik işbirliği konusunda en önemli rol, dışişleri bakanları toplantılarına ve genellikle ilkelden bilgi alma durumunda olan ve bu bilgileri ilgili tarafların karşılıklı görüşmelerinde kullanan Komisyona düşüyor.

Diğer taraftan, Avrupa Parlamentosu, anlaşmalarla kabul edilen yurttaş haklarının varlığını ve sürekliliğini korumak için çaba harcar. İki parlamento komisyonu; Hukuk İşleri Komisyonu ve Yurttaş Hakları ve Başvuru Komisyonu, Topluluk üyesi ölkelerde insan hakları ihlallerini incelemekle sorumludur. Topluluğun yasalarına aykırı yasal düzenlemeleri kaldırmak için yetkisini kullanan ya da daha yeterli düzenlemeler öneren Komisyonun müdahalesi ile başvuruda bulunanların bir çok sorunu çözümlenmiş ve temel haklar desteklenmiştir. Avrupa Parlamentosuna bireysel başvuru hakkı 1989 yılında resmen kabul edilmiştir.

Topluluk dışında kalan ölkelerdeki insan hakları ihlalleriyle Politik İşler Komisyonu ve onun İnsan Hakları Alt Komisyonu ilgilenir.

Şu açıkça anlaşılmalıdır ki, bir ölkenin Avrupa Topluluğuna kabul

edilmesinin anlamı, uluslararası düzeyde eşsiz olan bu yapının kurumları tarafından incelenmeyi, kayıtsız şartsız, dolaysız, tam ve samimi olarak kabul etmektir.

AT- Türkiye İlişkileri

Topluluğun Türkiye ile ilişkileri 1963 yılında imzalanan Birlik Anlaşmasına dayanır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi iyi ilişkilerimize ve işbirliğimize son verdi. AT ve özellikle Politik İşler Komisyonu, Türkiye'deki gelişmeleri, kaygıyla izledi. 1980'den sonra, Türkiye yeni bir Anayasa kabul etti, bir dizi düzenlemelere gitti, seçimler yapıldı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi yeniden oluşturuldu. AT bu gelişmeleri, parlamenter demokrasinin kurulması için başarılı adımlar olarak değerlendirdi. Topluluk, Türkiye'nin birlik ilişkilerinin yeniden başlaması için gerekli temel önşartları yerine getirdiği görüşüne vardı.

1988 Walter Raporunda, Türkiye'nin bu alandaki genel durumunun yeterli olmadığı düşüncesi devam etmekle birlikte, AT'nun insan hakları konusundaki gelişmeleri memnunkla karşıladığı belirtildi. Gerçekte, birlik anlaşmasının temel yükümlülükleri henüz tamamen yerine getirilmemişti. Bununla birlikte, Avrupa topluluğu- Türkiye Karma Parlamento Komisyonu etkinliklerinin yeniden başlamasına karar verildi.

Türkiye'nin 1987'de AT'a katılma talebine AT Komisyonunun verdiği cevapta; Avrupa Parlamentosunun düşüncelerinin önemli etkisi olmuştu. Türkiye ile AT arasındaki birlik ilişkilerinin yeniden başlamasına rağmen, 600 milyon Ecu tutarındaki dördüncü mali protokol, 1981 den beri

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

hala bloke edilmiş durumda. Bu konuda bir karar verilinceye kadar, paranın bloke edilmiş durumu devam edecek.

Bu nedenle, biz Türkiye'deki durumu sadece, Avrupa Topluluğuyla ilişkiler, insan hakları ve demokrasi alanıyla sınırlı olarak değil, bütün yönleriyle dikkatlice incelemeliyiz. Bu bizim görevimiz ve sorumluluğumuz. Ve Türkiye de üzerine düşeni yapmalı.

İnsan Haklarının Durumu

1980 Askeri darbesiyle Türkiye tarihinde insan hakları açısından oldukça karanlık bir dönem başlamış oldu. Bugün varolan devletler, bunlara Avrupa daki devletler de dahil olmak üzere, hemen hemen hepsi, yakın geçmişlerinde buna benzer, hatırlamak istemedikleri, bir ya da birden fazla dönem yaşamışlardır.

Almanlara, İspanyollara, Yunanlılara, Portekizlilere ve diğerlerine, örneğin Hollandalılara sorun.

1983'den sonra durum daha iyi bir hale geldi. Türk hükümetleri, insan haklarıyla ilgili bir çok uluslararası sözleşmeye imza atarak ve birçok yasal düzenleme yaparak, yurtdışında Türkiye'nin imajını düzeltmek için çaba gösterdiler.

Ben Türkiye'nin bu alandaki uluslararası antlaşmaları imzalayarak göstermiş olduğu iyi niyetin birçok ülkeye örnek teşkil ettiğini ve batı demokrasilerinin de bu duruma gıpta etmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Bununla beraber, sadece uluslararası anlaşmalar onaylanmak, Türkiye’de işkencenin önlenmesi için yeterli güvence değildir.

Ben insan haklarına saygı konusunda Türk hükümeti tarafının samimi olduğuna inanıyorum. Eğer böyle olduğunu düşünmeseydim, ikili ilişkilerimizde (eşbaşkanı olduğum AT-Türkiye Karma Komisyonu aracılığıyla) belli sorumluluklar taşımayı kabul etmezdim. Fakat izlenen bu politikaya rağmen, hala ciddi insan hakları ihlalleri sık sık rapor ediliyor.

Resmi kaynaklar, geçmişte birçok defa düşünce ve ifade özgürlüğü üzerindeki bütün sınırlamaları, örgütlenme ve düşüncelerini istediğin dilde ifade etme özgürlükleri üzerindeki sınırlamalar da dahil olmak üzere tamamen kaldırılacağını ilan etmişti. Bu geniş çaplı yasal düzenlemeler, 12 Nisan 1991 de, “Terörle Mücadele Yasası” olarak adlandırılan yeni yasanın onaylanmasıyla başlatılmış oldu. Bizler ölüm cezasının hafifletilmesini ve oldukça fazla sayıda mahkumun şartlı salıverilmesini memnuniyetle karşıladık. Türk parlamenterleri bunun, ölüm cezasının yakın bir gelecekte tamamen ya da kısmen yürürlükten kaldırılacağı umudunu doğuran, çok olumlu bir adım olduğuna inanmalıdırlar.

Diğer yandan ben, bazı Ceza Yasası maddelerinin, özellikle 140, 141, 142 ve 163. maddelerin görünüşte olumlu bir biçimde değiştirilmiş olmasından ciddi biçimde endişe duymaktayım. Şunu söylemek istiyorum; hatırladığım kadarıyla, son olarak kaldırılan bu maddeler uzun süreden beri eleştiriliyordu. Fakat maalesef, Anti-Terör Yasası da, değiştirilen Ceza Yasası maddeleri kadar kısıtlayıcı. Yeni yasanın 8. maddesi, temel hakların kullanılması için bir engel teşkil ediyor.

Gözlemciler en başından beri, yeni yasanın işkence olaylarını artıracığını belirttiler. Ve son raporlar durumu aynen şöyle tarif ettiler; son bir kaç ayda sel-gibi artan işkence iddiaları, Türk parlamenterlerin yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak ifade ettikleri irade ve sözlerle açıkça geliyor. Bayanlar ve baylar, sözlerimi tartarak söylüyorum -bu bir Avrupa devleti için kabul edilemeyecek bir durumdur. Bu açık gerçek, Avrupa parlamentosu için bir devletin üyeliğinin engellenmesi için tek başına yeterlidir.

Tutuklunun hiç kimse ile görüştürülmediği gözaltı süresi 15 gün olarak yürürlükte kalırken, yeni yasa, siyasi mahkumların sorgusuna katılan polis memurlarını, yasal kovuşturma açılmasına karşı korumak için bir çok önlemi kabul ediyor.

İşkence yaptığı iddia edilen kişiler hakkında çok az sayıda kanuni takipte bulunulduğunu biliyoruz. Başka bir deyişle, işkence yaptığı iddia edilen kişi, olası işkence kurbanından daha iyi korunmaktadır. Bu çok endişe verici bir durumdur.

Olağanüstü Hal ilan edildiğinde gözaltı süresini 30 güne çıkaran 11. madde (normal şartlar altında 15 gün) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine uygun değildir ve yürürlükten kaldırılmalıdır. Tutuklunun gözlerinin bağlanması yasaklanmalı ve olası işkence izlerinin tespit edilebilmesi için doktorların zaman zaman tutuklu ve hükümlüleri muayene etmesine izin verilmelidir.

İşkence sadece polis memurlarının sanığa karşı hatalı

zihniyetinden kaynaklanmaz, sanığın haklarının olmadığı bir sistem işkence yapılmasına olanak tanır. İşkenceyi önlemek için hem zihniyet hem de sistem değiştirilmelidir.

Geçen Eylül ayında, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi Türkiye'yi ziyaret etti ve Türk hükümetiyle görüşmeler yaptı. Merakla, biraz da kaygıyla bu incelemelerin sonuçlarını bekliyorum.

Ümit ediyorum ki, Türkiye de Avusturya örneğini takip edecek ve bu raporun yayımlanmasına izin verecektir.

Bu konuda, son olarak Türk hükümetinden bir talepte bulunmak istiyorum: Ülkenizde, işkence kurbanları için rehabilitasyon merkezlerine büyük bir gereksinim var. Halen, Ankara, İzmir ve İstanbul'da faaliyet gösteren merkezler yurt dışından sağlanan desteklerle, özel teşebbüs tarafından kurulmuştur. AT, insan hakları alt komitesi, topluluğun gelecek yılki bütçesinden bu rehabilitasyon merkezlerinin maddi olarak desteklenmesi amacıyla bütçe yardımı ayrılmasını önerdi. Ben Türk hükümetinden de , işkenceyi kesin olarak reddettiğinin açık bir göstergesi olarak ve işkence kurbanları için duyduğu insani kaygıyı, bu konudaki hassasiyetini tamamen farklı bir bağlamda, özellikle Körfez savaşı sığınmacılarına yardım konusunda olduğu gibi, göstermek için bu merkezleri destekliyeceğini düşünüyorum.

Yeni Anti-Terör yasasının, beni ciddi olarak kaygılandıran bir çok maddesi var, fakat bu formu bir mahkemeye dönüştürmek istemiyorum.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

Burası Türk yetkililerine, uluslararası yasaların kendilerine yüklediği sorumlulukları hatırlatmak için en uygun yer ve zaman değil. Bu nedenle, sadece, sorguda avukat bulundurma hakkının, bağımsız tarafsız mahkemelerde yargılanmanın, işkence kanıtlarının tesbit edilmesi olanağının ve tutukluların, işkence altında alınan ifadelerine itiraz edebilme haklarının sağlanması gerektiğini söylememe izin verin.

Dolaylı olarak Kürt diline karşı bir yasağı da içeren dil yasasının yürürlükten kaldırılması, önemli bir uzlaştırmacı adım olarak görülebilir. Bununla beraber, bazı gözlemcilerin bu serbestliğin günden güne farklı uygulamaları olduğu yolunda ciddi kaygılar var.

Yeni “Terörle Mücadele Yasası” terörizmi o kadar geniş kapsamlı tanımlamış ki, neredeyse herkes teröristlikle suçlanabilir. Örneğin, ülkenin sosyal ve ekonomik sistemin de değişiklik yapılması konusunda yayın yapan herhangi iki kişi aleyhinde dava açılabilir.

Sonuç olarak, ben, Türk hükümetinin “düşünce suçu Türkiye’de yürürlükten kaldırılmıştır” iddiasını ikna edici bulmuyorum.

Terörizmle mücadele yasasının sağlam ve hatalı yönlerini vurguladım. Benim kaygıları, Türkiye’de insan hakları uygulamalarının başarılı bir biçimde gelişmesine izin vermeyen yasal çerçevenin ötesine taşıyor. Gerçekten de, insan hakları ihlallerinin son zamanlarda da arttığını iddia eden oldukça rahatsız edici raporlar almaya devam ediyorum.

Birincisi, gözaltına alınmışken şüpheli biçimde ölen insanların

sayısında büyük bir artış oldu.

İkincisi, bu yılın Mart ayının başından beri, güvenlik güçlerinin öldürücü kuvvet kullanmasında artış oldu. Bu kürsüden, Türk Hükümetine sesleniyorum, genellikle Türkiye’de ki saygın insan hakları kuruluşlarının üyelerine yönelen ve Türkiye’yi bütün dünyaya karşı kötü bir durumda bırakan bu korkunç uygulamaların sorumluları hakkında soruşturma açın, eğer gerekiyorsa kanuni takipte bulunun.

Bu suçlular, sorumsuz davranışlarından dolayı cezalandırılmadıkları sürece, bu uygulamalar devam eder; bu ve buna benzer yasal olmayan uygulamalar devam ettiği sürece de, Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa Topluluğuna üyeliğinin kabul edilmesi olanaksızdır.

Şüphesiz, Türkiye’nin Doğusunda savaş benzeri bir durumun yaşandığından haberim var. Terörist grupların uyguladığı şiddetten dolayı son derece üzgünüm, korkarım bu grupların uyguladığı şiddet de Kuzey İrlanda ve Bask ülkelerindeki kadar akılalmaz.

AT’a üye ülkelerin güvenlik güçlerine mensup kişiler de suç işler fakat bunların en küçüğü bile açığa çıkartılır ve sorumlular hakkında kanuni takipte bulunulur.

Diyalog

Eğer Türkiye’de temel insan haklarının bugünkü durumunu değerlendirirken sert bir üslup kullandıysam, bu ikili ilişkilerimizi

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

bozmaya kalkışmak olarak değerlendirilmemelidir. Böyle bir şey kapıyı diğer ortağın yüzüne çarpmak olacağı için iki taraf için de hatalı olur. Aramızdaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmak için diyalogumuzu sürdürmeli ve daha da güçlendirmeliyiz. Diyalogumuzu, Avrupa Parlamentosuyla ilişkilerinizde olduğu gibi, eş başkanı olmaktan onur duyduğum AT-Türkiye Karma Komisyonun düzenli toplantıları aracılığıyla da sürdürelim.

Meslektaşlarım ve dostlarım Bülent Akarcalı ve Ali Bozer ile birlikte, en iyi düzeyde karşılıklı bir anlaşmaya ulaşacağımıza ve yeni bir “kriz yönetimi” oluşturacağımıza inanıyorum.

Fakat, bu diyalogun gerektiği gibi işlevsel olması için önemli bir koşul var; bu, özgür, samimi ve eşit ortaklar arasında bir diyalogu gerektirir.

Avrupa Parlamentosu delegasyonun kendi üzerine düşeni en iyi biçimde yerine getireceğinden emin olabilirsiniz. Bizler de Türk tarafının aynı biçimde karşılık vereceğini umuyoruz.

ANAYASA KORUMASI ALTINDA İNSAN HAKLARI

Prof. Antonio LA PERGOLA

1. Cumhuriyetin getirdiği anayasal haklar, İtalyan yasama sistemi için, İtalya'nın demokrasiyi yeniden kazandığı zaman aradığı, daha kapsamlı diğer uygarlık ve kültürlerin mirası olan hukuki değerlere yolu açtı. İnsan onurunun ve insan haklarının korunması, bu mirasın açık bir tezahürüdür. Bu konuların tartışılmasında, söz konusu değerlerin, bir ülkenin dahili mevzuatında ve uluslararası kuruluşların gerçek çalışmalarında ne şekilde ortaya çıktığını anımsamalıyız.

2. Anayasa, insan hakları hukukunun uluslararası normları ile ulusal şartların uyumunu sağlayan üç bildirge içerir:

(A) Madde 10, Paragraf 1: “İtalyan kanunları, uluslararası hukukun genel ilkelerine uyar”. Başka bir deyişle, bu tarz deklarasyonlar, uluslararası genel hukuk olarak adlandırdığımız yapıyı şekillendirirler. Ancak “uluslararası hukukun genel olarak tanınan ilkeleri” bakımından, insan haklarının yorumu üzerinde doktriner bir kesinlik yoktur. Uluslararası Adalet Divanı'nın statüsüne ilişkin Madde 38 Paragraf 1'de uluslararası hukukun kaynakları arasında, anlaşma ve örf ve adet dışında “uygar uluslar

tarafından tanınan genel hukuk ilkeleri” gözönüne alınmıştır. İnsan düşünceleri ve onların hakları ne kadar değişirse değişsin, insan haklarının doğal olarak evrensel olduğu inkar edilemez.

“Uluslararası insan hakları hukuku” kaynaklar sistemine nerede uyar? Mantıksal olarak, uluslararası hukukun bu alanını, aralarına (genel karakterde) örf ve adetlere ilişkin normları ve “hukukun genel ilkelerini” katabileğimiz genel uluslararası normlarla ilişkili olarak görmeliyiz. Ayrıca, çağdaş doktrin görüşüne göre, uluslararası normların analizi yasal normlarda olduğu gibi, bunlara tekabül eden örf ve adetler olgusuyla kıyaslamaya dayandırılmamalıdır. Bunun yerine, örf ve adetlerin uluslararası hukukta var olduğu noktasının göz önünde bulundurulması gerekir. Burada, aynı zamanda maddi ögenin (usus) ve psikolojik ögenin (opinio iuris) göz önünde tutulması da kaçınılmazdır. Ayrıca, örf ve adetlerin biçimsel süreci, son yıllarda, uluslararası toplulukta ortaya çıkan büyük değişikliklerin ardı sıra, önemli değişimlere uğramıştır. En radikal görüş bile, uluslararası uzman kuruluşların ortak fiillerinin “yasa olarak kabul edilen genel uygulamanın” kanıtını oluşturabileceklerini kabul eder (Falck).

Diğer taraftan, bilgi ve iletişim teknolojisindeki önemli gelişmeler çağında, örf ve adetlerdeki şimdiki zamana ait öğeler yavaş yavaş önemini kaybetmektedir. Bu düşüncelerin ışığı altında, denilebilir ki, uluslararası düzeyde insan haklarının tanınması, bu konuda devlet tarafından üstlenilmiş belirli yükümlülüklerden ayrı olarak düşünülse dahi, farklı nitelik ve etkileri olan fiil ve davranışların tekrarı suretiyle, geleneksel uluslararası norm derecesine yükseltmiştir. Bununla beraber uluslararası örf ve adetlerin gelişmesinde açık duruma gelen şey, devletler arasında, vatandaşların ortak gereksinimlerine gerçekten uygun olan kamuoyunun yaratılmasıdır. Bunun

uygulamadaki bir örneği, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin hukuki etkililiği üzerindeki tartışmadır. Sadece B.M.O. Genel Kurulu'nun bir tavsiyesi olduğundan, (bu nedenle de sadece tavsiye gücünde bulunduğu), Beyanname'nin Devletler üzerinde bağlayıcı gücünün bulunduğuna karşı çıkan düşünce ekolünün şekilciliği, bir metnin yasal gücünün mutlaka şeklinden kaynaklanan bir sonuç olmadığını kabul eden daha çağdaş teoriler tarafından aşılmıştır. Keza, bilim adamlarının çoğu, Beyannamenin Birleşmiş Milletler statüsü ile emredilen yükümlülüklerin yorumuna ilişkin özel işlevi yerine getirdiğini kabul etmektedir.

Daha açık olarak, Beyannamenin öngördüğü koşullar, kesin ve karmaşık insan hakları yasal disiplininin birinci kısmını temsil eder. Yeni öğelerle genişletilmiş ve zenginleştirilmiş olduğundan, üzerlerine ilave yasal yükümlülükler almışlardır. Bu kesinlikle, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Anlaşması ve Sosyal Ekonomik ve Kültürel Haklar üzerinde Uluslararası Anlaşma'nın kabulü ile 1966'da tamamlanmış kısa ve kolay bir geçiş dönemi değildi. İki anlaşmanın kabulü, bu süreç ve sonrasında, Beyannamenin moral ve politik otoritesinin kuvvetlendiğini kanıtladığından B.M. uygulaması (aşağı yukarı evrensel çapta bir nüfuz alanını kapsamak üzere) 1948 Beyannamesi sonucu yaratılmış konsensusu tam olarak ortaya çıkardı. Beyanname ile ilgili olarak Humphrey şunu ileri sürmektedir: "Beyanname şimdi Milletler Hukukunun bir parçasını teşkil ediyorsa ve lehinde veya aleyhinde oy kullanmış olsalar dahi, devletler üzerinde bağlayıcılığı varsa, bu durum, tasarının yürürlüğe konması ne kadar önemli olursa olsun, devletlerin, bunun devletleri bağlayıcı olduğu ve bu şekilde milletler hukukunun bir parçası olduğu gerçeğine dayanarak yaptıkları uygulamalarla onaylanmış olan hukuki konsensus olgusunu da içeren

nedenlerle doğmuştur.”

“Bütün halklar ve milletler için ortak bir standart”ın somut bir tezahürü olarak ve ayrıca öngördüğü koşulların diğer hukuki kaynaklara, belirtmek gerekirse, uygar milletlerce tanınan uluslararası hukukun genel ilkelerine bağlı olması nedeniyle Deklarasyon’un inandırıcı güce sahip olduğu düşüncesini taşıyan tezlerle teyid edildiğinden, evrensel konsensus yavaş yavaş, consensus omnium gentium’un en büyük tarihsel denemesi durumuna gelmektedir.

(B) İkinci araç, uluslararası anlaşmaları taahhüt etmek (Anayasa’nın 80. maddesi) ve amacı halklar arasında barış ve adaleti sağlamak olan uluslararası organizasyonlara üye olmaktır. Bu amaçla İtalya, yeni bir uluslararası düzenin kurulması için (Madde 11), “milli egemenlik sınırlarını aşmamak kaydı ile, diğer devletlerle eşitlik koşulunu kabul eder”. Madde 11’de sözü edilen uluslararası kanunların içerilmesi yönünde gerçekleştirilen iç düzenlemelerin düzeyi nedir? Soruna Anayasa’yı yapanlar tarafından metinle ilgili bir çözüm getirilmemiştir. Ne de bunu bazı genel kriterlere göre karara bağlamak uygun olur. Anayasal kararlarla elde edilen cevaplar, yorumlanması mahkemeden istenilen özel konuya göre değişir, çünkü esas metni yorumlamak gibi hassas bir görev mahkeme tarafından icra edilir.

Milli kanunlar ve topluluk hukuku arasındaki ilişkilerle ilgili olarak - AET’nin bugüne kadar büyük ölçüde kaydettiği ilerlemelerde olduğu gibi- doğrudan doğruya uygulamadan ve yerleşmiş kanun önceliklerinden veya birbiri ile çelişen kanunlara ilişkin Roma Anlaşması’ndan kaynaklanan kanunların bütünleştirilmesi sürecinde duyulan gereksinim nedeniyle

Anayasanın 11. maddesinin zaman içinde yorumlanmasıyla çözüm ortaya çıkmıştır.

Ancak bu, Madde 11'in uygulanmasında karşılaşılan diğer bütün durumlara uygulanılabilen bir formül değildir. Topluluk çerçevesi bir yana bırakılırsa, uluslararası anlaşmalara uyarlama işi, pekala olağan kaynağa verilebilir, bunun sonucunda da anlaşmayla uygulanan normlar, eşit düzeydeki diğer herhangi bir yasal normla değiştirilebilir ya da ilga edilebilir. Uluslararası taahhütlerin daha büyük bir güce sahip olmasını garanti etmek üzere, görelî değişiklik ve iptallerin haklı olduğunun, kanun koyucunun, bu hususta, açıkça ifade edilmiş bir irade beyanı ile tespit edilmesi zorunluluğunun kabul edilmesi suretiyle, kanunun ayrıntılarına ilişkin bir tahrir talep edilebilir. Bunun dışında, milli kanunların söz konusu değerlere uyarlanması, iki tür muhakeme tarzından kaynaklanan güçlüklerle karşılaşır: Örf ve adet normları ile Anayasa'nın ortaya koyduğu ilkeler arasındaki çelişmelerin kaçınılmaz sonuçları; bütünleştirme normlarının, talep edildiği yerde, kanun koyucu tarafından yaratılması. Bununla beraber, bunlar bazen atıl kalırlar. Böylece, bir örf ve adet normunun doğrudan doğruya etkililiğinin bulunup bulunmadığına ya da vatandaşlara milli yargıcın onaylamak zorunda kaldığı öznell haklar tanıyıp tanımadığına karar verme işi, kaçınılmaz şekilde, bahis konusu sorun üzerinde çok hassas bir yorum talep ettiğimiz sulh yargıcının işidir.

Bir milli yargıç, kanun koyucu tarafından yeni bir bütünleştirme kanunu çıkartılması gerektiğini öne süren bir tutumla, bir örf ve adet normunun halen uygulama kabiliyeti olmadığı sonucuna vardığı zaman, vatandaş aynı norma başvuramaz. O, sadece, milli normların tartışma

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

masasındaki devletin uluslararası yükümlölüklerini yerine getiremediğini ve bu durumda imza sahibi devletlere karşı taahhütlerini ifa etmediğini ileri sürebilir.

İnsan hakları üzerindeki uluslararası anlaşmalar arasında Temel Özgürlükler ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Konvansiyonu, aşıkardır ki, en göze çarpanıdır. Genel olarak, İtalyan kanununun, konvansiyonun içerdği ilkelerin muhtevasına uygun olduğunun varsayılması yönünde yaygın bir eğilim görüyoruz. Bununla beraber, hukuk mahkemeleri ve temyiz mahkemelerinin tutumları arasında bir farklılık olduğunu görebiliriz. Birincisi, Konvansiyon şartlarını genel uluslararası hukuk normları olarak ve bu sıfatla da anayasal yürürlük kuvvetinin bulunduğunu tekraren mütalaa etmişlerdir. Temyiz Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi, Konvansiyon şartlarını kendi yönünden, çoğu kez “algılama ile değil, program ile ilgili” olarak tanımlamıştır. Diğerleri ise, buna karşın, mütalaa konusu şartlardan, bunların devletin kendi alanındaki etkililiğinden bağımsız olarak, “özellikle bu, sonradan çıkarılmış bir normlar sorunu olduğu zaman, yürürlükteki kendi kanunumuzdaki normlar için, önemli yorum kriterleri” çıkarılabileceğini düşünmektedirler.

Yine de, Topluluk ve milli kanunlar arasındaki ilişkilerle ilişkili olarak, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı’nca 15 Ekim 1986’da verilen bir kararda, vatandaşların milli yargıçlar önünde, Anlaşmanın doğrudan doğruya uygulanabilen şartlarının tatbikini talep etme haklarının, sadece minimum bir güvence sağladığı ve Anlaşmanın bütünüyle uygulanmasının sağlanması için kendi içinde yeterli olmadığı, Anlaşma şartları ile çelişen bir şartın, üye ülkenin kanununda değiştirilmeden bırakılmasının gerçekte bir belirsizlik

durumu yarattığı, böylece ilgili tarafları Topluluk kanununa başvurma olanağı üzerinde tereddütte bıraktığı beyan edilmiştir.

Bundan, Topluluk hukuku ile çelişkili olan kanunların yürürlükte tutulmasının, Anlaşma, ile şart koşulan yükümlülöklere aykırı olduğu sonucu çıkar. Divan buna ilaveten “milli mevzuatın anlaşma şartları ile çelişkili olma durumunun, doğrudan doğruya uygulanabilir olsa dahi, sadece değıştirilmesi gerekende olduğu gibi, aynı hukuki kuvveti haiz olan bağlayıcı şartlarla önlenebileceğini” beyan etmektedir. Bu nedenle bunlar, basit sirkülerlerden ibaret değildir, bunun ötesinde idarenin içiyle ilgili normlar içerirler ve buna göre isteyerek değıştirilebilirler. Bu karara, kendiliğinden icra edilen bir örf ve adet normunun derhal ve kesinlikle uygulanması gerekse ve hatta bizim ölkemizde uluslararası insancıl prensipler, yürürlükteki temel kanunlarla kabul edilmiş ise de, bunun yargıcı, Anayasa’nın uygulanmasından önceki dönemden gelen ve bu araçlarla çelişen kanunları, belki de sadece hakkın kesinliği açısından kanun üzerinde olumsuz etkisinin devam edip etmediğini kontrol etmek gibi önemli bir görevden muaf tutmayacağına işaret etmek üzere değindim.

(C) Üçüncü belge, şu şekilde ifadelendirilmiş olan Madde 2’dir: “Cumhuriyet, birey olarak ve kişiliğini ifade ettiğı bir sosyal grup içinde, insanın dokunulmaz haklarını kabul eder ve garanti altına alır ve vazgeçilmez politik, ekonomik ve sosyal dayanışma görevlerinin yerine getirilmesini emreder”. Bu şartın mahiyeti tartışmalıdır. Bazı yorumlarda, bunun “kapalı bir norm” gibi, bunu izleyen maddelerde açıkça belirtilen, adaletle ilgili öznel durumlara işaret ettiğı ve yukarıda incelenen iki anlaşma şekline de hiçbir şey katmadığı mütalaa edilir. Diğerleri bunun aksine, uluslararası insancıl hukukun kapsamını sınırlayan, örf ve adete dayalı normların kabul

edilebilirliğini kısıtlayarak, söz konusu kanuna başvuru yolunu açan “açık bir madde” olarak görür. Bu ikinci duruma daha yakından bakalım.

Buna ne gibi itirazlar vardır? Denilir ki; Anayasa’nın 2.maddesinin lafzı tüm “doğal” insan haklarına değil “dokunulmaz” haklara işaret etmektedir. Buna ilaveten Anayasa Meclisi’nin, anayasal statüyü “sadece genellikle tanınan uluslararası anlaşma ilişkilerine “atfetmek istediği, bu ilkeler mertebesindeki ya da alt derecedeki normların kastedilmediği kaydedilmektedir. Ancak bu, mümkün olan tek yorum değildir. “Dokunulmaz haklar” deyiimi, doktriner ve ideolojik bütün imaları bertaraf ederek, üzerinde uluslararası düzeyde konsensüs bulunan diğer adli durumları anımsatmak üzere kullanılmış olabilir; ki bunlar sadece insan hakları çerçevesinde sayılanları değil, aynı zamanda diğer uluslararası kanunları ve bölgesel nitelikte olanları kapsar.

Böylece, anayasal şartlar, İtalyan Kanunu’nun 10.Madde’sinin geniş olarak formüle ettiği şekilde, esasen kapsanmış olan uluslararası insancı hukuk normlarına açılma hamlesini deruhte etmiştir. Bu, böyle olunca, kendi çıkış ülkelerinde, İtalyan Anayasası ile garanti altına alınmış olan bu demokratik hakların uygulanma güvencesi verilmemiş yabancılara 10. Maddenin 3. paragrafı ile sığınma hakkı tanınır. Bu karakterdeki bir normun teknik yararlılığı, uluslararası kanunlarda yer verilmemiş olan başka bir durumun tanınması açısından ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre, bu meselemizle ilgili olarak Anayasanın amacının uluslararası alanda tanınan düzeye kıyasla, insanlık onurunun korunma düzeyini yükseltmek olduğu iddia edilebilir. Ayrıca, kanun koyucu, insan hakları bağlamında devlet ve vatandaş ilişkileri bağlamında yeni bir anayasa teşkili için, özel önemi olan

diğer durumları tanımlarlarsa, bu gibi şeyler ortaya çıkabilir mi? Burada da keza, çoğu kez, temel metinde diğerlerini dışarda bırakmadan ve fakat gözönüne alınan durumlara özel bir önem vermek suretiyle yazılmış açık bir ifade ile karşılaşırız.

Böyle olsa da, insan hakları olgusu, rijid ya da bütüncül değil, fakat daha ziyade devanmlı bir evrim halindedir. Bir yandan çeşitli alanlardaki (enformasyon, genetik, iletişim, tıp vb.) yeni bilimsel buluşların teknolojik uygulamaları yeni ufuklar açarken, diğer tarafatan da kanunlar bakımından kaçınılmaz olarak, bir şekilde korunması zorunlu olan insanahakları paketinin genişlemesi konusunu getirir.

Madde 2nin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yorumunun, geçmişte kısıtlayıcı olarak algılanması eğilimi vardı. Mahkemenin Temmuz 1984 tarihli 239 No.lu kararı, dini bir topluluğa bağlı olma ya da olmama hürriyetinin köklerinin, Anayasa'nın 19uncu maddesi ile garanti altına alınmış olan ve dokunulmaz insan hakları arasında gruplandırılması zorunlu bulunan (1973'ün 14üncü kararı) dini düşüncenin veya dini inancın açıklanmasına ilişkin vicdan hürriyetinde bulunduğunu tekrar teyid etmiştir.

Bu durumda Madde 2 nin (bunu Madde 18 ve 19 daki “dokunulmaz haklara” bağlayan) “kapalı” bir yorumunu elde ediyoruz. Mahkeme, ayrıca, dini bir topluluğa bağlı olma ve olmama hürriyetini onaylayan uluslararası anlaşmaların önemini kabul etmektedir. (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18inci maddesi) Daha yakın zamanlardaki Anayasal kararlarda, yeni bir gelişme eğilimi görmekteyiz. Bu, insan onurunun korunması üzerinde herzaamankinden fazla dikkat toplama eğilimidir.

Örneğin, bir kişinin cinsiyet karakteristiğindeki bir değişiklik nedeni ile, doğum sertifikasındaki farklı bir cinsiyetle ilgili bir davada, medeni statüdeki şartların düzeltilmesi durumunda “cinsel kimlik haklarının” varlığı ile uğraşmak zorunda kaldığı zaman Anayasa Mahkemesi transeksüeli tanımladıktan sonra, “dışsal görünüşünü benimsediği, davranışlarını uyarladığı ve ayrıca her yönden tüm zorluklar pahasına ait olmak istediği bir başka cinsiyete mensup olduğunu çok derinden hissederek bir cinsiyetin tipik genetik ve tipik davranışsal özelliklerini gösteren bahse konu kişiyi” şeklindeki adli tıp raporunu iptal etti ve Temyiz mahkemesinin akarsı tezini reddederek, ruhsal yapı ve görünüm arasındaki denge durumunu yeniden bütünleştirmesine yönelik meşru ve gerçek hakkı resmen beyan etti.

Ruhsal yapı ve görünüş arasında denge arama hakkı, kuşkusuz yeni bir kişilik hakkıdır. Bu çeşit bir bildirim kırk yıl önceki bir “haklar kanunu tasarasında” bulabilmeyi düşünmek hayal olurdu. 18inci Yüzyıl sonuna ait liberal anayasada sadece, her bireyin “mutlu” olma hakkını bulabiliriz. Buna rağmen bugün mahkeme tarafından korunması istenilen bu hakkın, örtülü de olsa, bunaların tabiatında esasen var olduğunu inakar edemeyiz. Tesadüfe bağlı olmaksızın, uluslararası insan hakları belgeleri ile telkin edilen mütalalar ve daha ileri tahkikatlar Mahkemeye, Madde 2nin, bunu bir kanuna dönüştürme yönünde, uluslararası genellik taşıdığını daha somut biçimde ifade yolunu açtı ve vatandaşların görüşü açısından bir delil olarak iktibas edilebileceği gücünü kazandırdı.

Reşit olmayanların evlat edinilmesi ve vesayeti hakkındaki 4.5.1986 tarihli Kanunun 76ıncı maddesinin meşruluğunun hükme bağlanması talebi üzerine verilen (18.07.1986 tarih ve 186 No.lu) son bir kararda, mahkeme,

Anayasanın 2inci maddesinin “yabancıların da yararlandığı insan haklarının garanti altına alınmasının bir şart” olduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde mahkeme, Anayasanın 2inci maddesi ile getirilen, dayanışma haklarının devredilemezliğinin ve terkedilmişlere (çocuklara) ait hakların, medeni hukukun yetersiz kaldığı durumlarda, insan haklarının uygulanması ve korunmasında etki sağlamaya yönelik normal kanunla -ki bu kanun sevgi gösteren bir aile hakkını da içermektedir- güvence altına alınmasını resmen ilan etmiştir. Keza yabancılar için de insan haklarının tanınması, himaye altına alma bakımından da vurgulanmaya değer: Devletin insan haklarını tanıması, vatandaşın değil, insanın devredilemez ve el konulamaz mirası olarak insan haklarının evrenselliğinin yeniden ahdine vefayı, bunların genellikle tam olarak kamu yararı ile bir tutulması nedeniyle, devletlerin her durumda himayeyi üstlenmelerini çare olarak kullanma girişimlerine ilişkin olarak eleştiriler yapılmıştır.

Madde 2, bundan dolayı iki işleve sahiptir: Birincisi bizim kanunlarımızı açmakta, onlara esneklik vermektedir ve ikincisi anayasal şartların “belirsiz” karakterine pozitif bir değer kazandırmaktadır. Bu iki işlev arasındaki bağlantıyı, milli normlar ve Topluluk normları ile Dini Ahkâm normları ve İtalyan Medeni Kanunundan önceki kanun şartları arasındaki ilişkilerin, kamu düzeni kavramı etrafında yapılan yorumlarında açıkça görmek mümkündür.

Topluluk hukukuna kıyasla, açıklık-kısıtlayıcılık olgusu, sadece Roma Anlaşması ve Anayasa’nın 11inci maddesinin uygulanmasının birlikte işlemesi nedeniyle değil, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabileceği bir tek pazar yaratılması yönündeki yüksek gayenin idrakinin

sonucu olarak da haklı görülmektedir. Temel teşkil eden bu yüksek gaye bir başkasına indirgenebilir: Anayasa yapıcı, dokunulmaz insan haklarını tanımak ve garanti altına almak suretiyle, hem bireyi birey olarak ve hem de “kişiliğini ifade ettiği sosyal” bağlamdakileri amaç olarak almaktadır. Bu duruma göre, Anayasa’nın 11inci maddesi ile 2inci maddesi arasında yakın bir ilişki vardır. Anayasa Mahkemesi, ilk olarak 1973 yılında ve sonra, çok daha açık olarak 1984 yılında, bizim kanunumuzu AET anlaşmasına uyarlayan normal kanunun Anayasa’ya uygun olamadığını beyan etme hakkını saklı tuttuğu Granital davasında, bu noktayı, su götürmez surette tesbit etmek amacını taşıyordu.

Madde 2, Din Kanunu ile aynı işleve sahip olduğunu da gözler önüne sermektedir: Buradaki açılımı, kişinin kendi inanç ve ibadetini, belirli nizamlara tabiymiş gibi yalandan taklit etmeksizin ve Albertine Statüsüne sokulmaksızın serbestçe ifade ve icra etmesini garanti altına alır. Bu nedenle, Madde 2, insan hakları ile ilişkili olarak ulusal kanunların, uluslararası belgelere uyarlanması taraftarıdır.

Bizim anayasal sistemimizdeki iki ilke arasında adil bir denge noktası bulunmalıdır: bir taraftan otarşinin ve her nevi adli milliyetçiliğin reddi ve öte yandan devlet-topluluk hizmetindeki adli sistemin geliştirilmesi. Bu zorunlu görevin iki savunması vardır: Uluslararası topluluk tarafından tanınan, adaletle ilgili değerleri bizim sistemimize sokan uyguşlama kanunu üzerinde Anayasa Mahkemesi tarafından ifade edilen anayasaya uygunluğun kontrolü ve genel olarak kanun şartları ile ilgili Madde 31in yargıcın yetkisine bıraktığı uluslararası hukuk düzenine uygunluğunun kontrolü. Bu duruma göre, uluslararası hukuk düzeni, ulusal kanunların, uluslararası

insancıl belgelere uyarlanması işlevine yarar. Kamu düzeninin, genellikle güçlü talepler olarak, halkın vicdanında hissedilen ilkelerden oluştuğu iddia olunur. Buna karşın, uluslararası kamu düzenine, gerçekte, evrensel değerlerin elde tutulmasına ters düşen yabancı kanunun aktarılmış şartlarının, devletin kanuna bağlı normları içinde yer almasının sağlanması gibi önemli bir işlevi yükleriz. Sınırlama (gerek zaman ve gerek mekan bakımından) belirsiz ve görelî bir kavramdır.

Uluslararası insancı belgeler, evrensel değer, ilkelerinin tanımlanmasına yardım eder. Bu insancı belgelerin evrensel bir ilke olarak alındığı ve uluslararası topluluğa üye ülkelerin kanunlarının çoğu tarafından paylaşıldığı gerçeğinin ışığında, İtalyan kanunlarında mevcut olduğunu farz edelim; buna karşın İtalyan normlarının diğer kanunlarda paylaşılmaması karşı görüşe yol açacaktır. Doğal olarak, bu özel işlev, alışılmamış unsurlar içeren, yargıç incelemesindeki somut bir davalayla sınırlı bir uygulama olarak kabul görür. Bunula beraberî, süregelen dava kararlarının esas alınması eğiliminin yarattığı baskı, kaçınılmaz olarak, bizim kanunumuzun uluslararası insancı belgelere uydurulması yönünde dikkate değer bir etki ortaya çıkarmıştır. Bu gibi araçlar bizim adalete bakışımız açısından evrensel değere layık olan değerleri daha iyi tanımamıza olanak verecektir.

3. Bu özet düşünceler, insan haklarına ilişkin kanunlarımızın uyarlanması işinin, sadece parlamento, hakimler, anayasa mahkemesi, vatandaşlık kurumları gibi karar vericilerin çoğunluğunun faaliyetleriyle başarılabileceği sonucuna varabilmemizi sağlamaktadır. Birincisi, uluslararası insancı hukukun tam olarak uygulanması için gerekli yapılaşmayı meydana getirerek kanunların yapılması işini üstlenir. Hakimler ve anayasa mahkemesi örf ve adete bağlı ve akdi uluslararası normları değerlendirmeli

ve bunların kendiliğinden uygulanır olup olmadığına, eğer öyleyse, somut bir davaya tatbik ederek karar vermelidir.

Yine de, bunların yokluğunda normlar, dahili hukukun, AT Adalet Divanınınca kararlaştırılan yolda, yorumlanması ve uygulanması için rehber olarak kullanılmalıdır. Milli kanunlar, insanlığın kültürel miresına ait olarak düşünülen insancı değerlere açılmalıdır.

Burada tartışılan konuları geniş olarak yorumlama uğraşında, insan onurunun yeni öznel bağlamının birkaç yıllık zaman aralığındaki doğuşuna bizi, tarihin gerçek motoru olarak getiren, teknolojik ve kültürel evrimin hesaba katılması bir zorunluluktur. Mutlak olarak korunması gereken ilerlemeci ve açık bir dizi koşullarla ve genişleyen kişi hakları paketi ile yüz yüze geliyoruz.

Öte yandan, yurttaşlar, dahili kanunların, uluslararası insancı belgelere uyarlanması sürecinde önemli bir role sahiptir. Yurttaşlar, örf ve adet ve uluslararası düzlemde tanınan haklara saygı gösterilmesi için kanuna müracaat edebilir. Uygulanmasını talep ettiği normların doğrudan etkisinden bağımsız olarak (çoğunlukla unutilan) uluslararası anlaşmalarla getirilen usullere göre uluslararası işlemleri başlatabilir. Son olarak oy hakkı ve siyasi haklara sahip vatandaşlar, diğer vatandaşlarla birlikte, uluslararası toplantılarda üstlenilen yükümlülüklerin Anayasanın dokunulmaz addettiği haklar saklı kalarak uygulanması yönünde yasama gücüne baskı yapabilirler. Çünkü bu haklar Devlet tarafından verilmiş değil, tanınmıştır ve bunun gereğine uygun olarak Anayasa'nın koruması altındadır.

TERÖR, HÜKÜMETLER DIŞI KURULUŞLAR VE İNSAN HAKLARI

Gündüz AKTAN

Büyükelçi,

Birleşmiş Milletler Nezdinde Cenevre Ofisi Türkiye Daimi Temsilcisi

Sayın Başkan,

TBMM Başkanlığına bana bu sempozyuma hitap etme fırsatını verdiği için şükranlarımı ifade etmek istiyorum.

Konum terör, Hükümetler Dışı Kuruluşlar ve BM İnsan Hakları Sistemidir. Özellikle Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) üzerinde durmak istiyorum. Çünkü bu Hükümetler Dışı Kuruluş sadece en etkili kuruluş olmayıp aynı zamanda entellektüel açıdan en temsili olanıdır. BM’de insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve uygulanması temelde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde ifadesini bulan standartlara dayandırılmıştır. Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Evrensel Beyanname’den mülhem olup, aynı doğrultuda geliştirilmişlerdir. İşkenceye ve Diğer Zalimane Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya karşı BM Sözleşmesi benim konuma dahildir. Türk dinleyicilere, bu uluslararası belgelerin çoğunda terörün insan hakları ihlali olarak ele alınmamış olması garip gelebilir. Terörizm konusu BM İnsan

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

Hakları Komitelerinde nadiren ortaya atılır ve atıldığı zaman da dolaylı yoldan ve zımnî yoldan ifade edilir.

Ancak terörün insan haklarının en önemlisi olan yaşama hakkı ve kişinin güvenliğini ihlâl ettiği aşikârdır. Bu neden böyledir?

İnsan haklarına ilişkin belgeler bu alandaki Batı geleneğini yansıtır. Tarihsel açıdan bakarsak, bu haklar, devletin vatandaşlarına karşı keyfî eylemlerini azaltmak için yapılan mücadelenin sonucu olarak devlete karşı ilân edilmiştir. Aslında, devlet otoritesi, sivil toplum tarafından denetlenmediği takdirde, kişinin hak ve özgürlüklerini ihlâl etme durumundadır.

Terör ise kişiler ve gruplar tarafından tertiplenmektedir. Burada, devlet anayasal açıdan vatandaşlarını “kanun hakimiyeti” kuralı gereğince korumakla mükelleftir. Diğer bir ifadeyle, devlet terörizmle mücadele ederken insan hak ve hürriyetlerini ihlâl etmekten imtina etmek zorundadır. Bu noktada, Medenî ve Siyasî Haklar Paktında olağanüstü durumlarda dahi bazı temel hak ve özgürlüklerden vazgeçilemeyeceği öngörülmüştür.

UAÖ'nün de dahil olduğu bazı ilgili Hükûmetler Dışı Kuruluşlar insan hakları ihlalleri karşısında aynı yaklaşımı benimsemişlerdir. UAÖ kendi statüsüne göre amacı “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde zikrolunan hükümlere uyulmasını sağlamak için,

- a) Yukarıda zikrolunan hükümlerin ihlali sonucu siyasî, dinî veya diğer vicdanî inançları nedeniyle veya etnik kökenleri, cinsiyeti,

rengi veya dili nedeniyle hapsedilmiş veya tutuklanmış kişilerin şiddete başvurmamış veya bunu savunmamış olmaları koşuluyla siyasî mülahazalara bakılmaksızın serbest bırakılması ve bunlara yardım edilmesine çalışır (vicdan mahkumları)

b) Ölüm cezalarının verilmesi ve infaz edilmesine ve işkence ve diğer zalimane, gayriinsanî veya küçültücü ceza veya muameleye muhatap olmuş mahkûm veya gözaltına alınmış veya hürriyetleri kısıtlanmış kişileri şiddete başvurmış veya şiddeti savunmuş olsun veya olmasın savunur”.

UAÖ, sonuç olarak, görevi icabı, gelişme yolundaki ülkelerde bulunan etnik, ırkî, dini, linguistik ve ideolojik grupların ihlâl edildiği iddia olunan insan hakları sorunları üzerinde durmaktadır.

UAÖ'nün 40 ülkeye ait 87 raporu üzerinde yapılan bir çalışmada aşağıdaki bulgular ortaya çıkmıştır:

- Söz konusu 40 ülkenin % 80'inde hakları ihlâl olunan ideolojik veya etnik gruplar bulunmaktadır.
- Bu ülkelerin % 75'inde bu gruplar güvenlik güçlerine, devlet görevlilerine ve halka karşı örgütlü terör eylemlerine girişmektedirler.
- Bu ülkelerin ancak % 20'sinde demokratik veya yarı demokratik rejimler bulunmak, diğerleri değişen ölçüde otoriter rejimlerle yönetilmektedir.
- Söz konusu ülkeler, Hong Kong dışında, üçüncü dünya ülkeleridir. Hong Kong'da bir iç mücadele mevcut

değildir.

- Bu çalışmada Türkiye ve İngiltere'ye yer verilmemiştir.
- Bütün silahlı gruplar terörist eylemlere, yöntemlere ve uygulamalara başvurdıkları halde, raporların hiçbir yerinde terör, terörist ve terörizm kelimeleri tırnak işaretli kullanılmadığı gibi çok az kullanılmakta ve bu gruplara;
 - ya kendi isimleriyle atıfta bulunulmakta veya
 - silahlı gruplar,
 - silahlı muhalif gruplar,
 - siyasî karşıt gruplar,
 - karşıt güçler, karşıt militanlar,
 - gizli karşıt gruplar,
 - gerilla,
 - silahlı isyancı gruplar, isyancılar, isyancı gruplar,
 - silahlı ayrılıkçı isyancılar denilmektedir.
- Bu tarz ismlendirmelerin bu gruplar arasında herhangi bir farka işaret edip etmediği anlaşılmamaktadır.
- Terörist faaliyetler aşağıdaki şekilde formüle edilerek bir cümleyle geçirilmektedir.

“UAÖ tutukluların işkenceye maruz bırakılmasını ve öldürülmesini ister hükûmet güçleri, ister silahlı karşıt gruplar tarafından gerçekleştirilsin kınamaktadır. Ancak, UAÖ görüşü bunun sorumluluğunun ulusal ve uluslararası hukuk kuralları ile bağlı bulunan ve ister siyasî ister başka bir nitelikte bulunsun suçu ve şiddeti cezalandırmak durumunda olan Hükûmet'e ait olduğudur.

Ancak, devletin tüm eylemleri insan haklarının korunmasını teminen uluslararası standartlarla uyum içinde bulunmalıdır.”

- Sadece Mozambik, Peru ve Filipinler ile ilgili raporlarda öldürme, katletme ve katliam olaylarını icra eden silahlı karşıt grupların güvenlik güçleri mensuplarına ve sivillere yönelik bu eylemleri, makûl ölçüler içinde eleştirilmemektedir.
- Sadece çok az raporda hükûmetlerin cevapları çok az veya kısmen yansıtılmaktadır.
- UAÖ hemen hemen her zaman silahlı karşıt grupların siyasî gündemi karşısında bir tutum almadığını vurgulamaktadır.
- Doğu Timor, Batı Sahra ve Tibet sorunlarında olduğu gibi UAÖ hemen hemen her zaman çatışmanın siyasî vechesine yönelik bir tutum almadığını vurgulamaktadır.
- Bu raporlarda ihlâllerin ele alınışı ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin bazı raporlarda işkence şekilleri sadece özetlenirken, diğerlerinde iddia olunan şahsî ifadelere dayanan bazı şahısların işkence hikâyeleri ayrıntılarla yansıtılmaktadır.
- Bazı eylemler bazı ülkelerde cereyan ettikleri taktirde kötü muamele olarak mütalâa olunmaktadır. Halbuki bu eylemler İşkenceye Karşı Sözleşme'nin birinci maddesindeki işkence tanımına uygun düşmektedirler. Nitekim buna benzer veya aynı eylemler diğer ülkelerde vuku bulunca işkence muamelesi yapılmaktadır.

Şimdi UAÖ'nün raporlarındaki insan hakları ihlâllerine ilişkin tutumu hakkında değerlendirmemi sunmak istiyorum: Diğer hükûmetler dışı kuruluşlar ve sınırlı sayıda uzmana dayalı BM İnsan Hakları Sistemi UAÖ ile

aynı yaklaşımı izlemektedir. Bu nedenle bu tür tahlil genel durumu anlamamıza katkıda bulunabilir.

1. İnsan hak ve özgürlüklerinin ve buna bağlı ihlâllerin bölünmezliği ittifakla kabul edilmesine rağmen UAÖ, kendi sınırlı statüsüne paralel olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine dercedilmiş hakların sadece üçte birini kapsayan haklar üzerinde durmaktadır. Diğer hükûmetler dışı kuruluşlar da aynı şekilde davranmaktadırlar.

2. Bunun sonucu olarak, demokrasi, siyasi partiler dahil demokratik kurumlar ve bununla ilgili haklar ve temel özgürlükler bu kuruluşların ilgi alanının dışında kalmaktadır.

3. Bu koşullar altında, UAÖ silahlı karşıt gruplara veya destekçilerine karşı işlenmiş ihlalleri önlemeye çalışmaktadır. Bunu yaparken ilgili ülkenin hukuk sisteminin ve uygulamalarının değiştirilmesini önermektedir. Bunun sonucu olarak ortaya bağımsız bir yargı sisteminin kurulması konusu çıkmaktadır. Ancak UAÖ'nün unuttuğu husus sözkonusu ülkelerin % 80'ninde serbest seçimle gelmiş yaşama ve yürütme organlarının, güçler ayrılığı kuralının, hür basın ve ezcümle demokrasinin bulunmamasıdır. Bu nedenle, UAÖ'nün faaliyetleri faydasız denilmese bile pratik değildir.

4. UAÖ terörist gruplara terörist dememekle, zimmen ve dolaylı yoldan terörü ve terörizmi meşrulaştırmaktadır. Hatta Mozanbik'e ilişkin raporunda “ Örgüt siyasi mahkum ifadesini kullanarak Renoma gibi karşıt grupları desteklediğinden sanık veya mahkum kişilere atıfta bulunmaktadır. Ancak UAÖ bunların hükûmete karşı silahlı eyleme başvurmuş olup

olmamalarına veya adam öldürme gibi suçlara karışıp karışmadıklarına bakmaktadır.” Diğer bir ifadeyle teröristler yakalandıklarında siyasi mahkum olarak adlandırmaktadır.

UAÖ'nün iddiasının aksine, BM Güvenlik Konseyi'nin 40/61 sayılı kararının birinci işlem paragrafı terör konusunda aşağıdaki tarifi kullanmaktadır.

“Terörizmin bütün eylemlerini, yöntemlerini ve uygulamalarını nerede ve kimin tarafından yapılırsa yapılsın, suç olarak, açıkça kınar.”

Bu itibarla, terörist, terörizmin bütün eylemlerini, yöntemlerini ve uygulamalarını ifa eden kişidir. Teröristlerin siyasi gündemleri veya yüksek siyasi emelleri teröristleri silahlı karşıt gruplar veya siyasi karşıt gruplar şeklinde meşrulaştıramaz.

5. Mozambik'e ilişkin raporda UAÖ'nün “ kendisini doğrudan doğruya bu tür hükümet dışı grupları uluslararası insan haklarına uyulmasından sorumlu varlıklar olarak görmemektedir; meğer ki bunlar hükümetlerin bazı esas vasıflarına sahip olsunlar “ şeklindeki ifadesi yanıltıcıdır.

Evvela, kimse UAÖ'nden kendisini terörist guruplara muhatap olmasını istememektedir. UAÖ'nden beklenen terörü göz ardı etmemesi, terör kurbanlarını örneğin işkenceye maruz kalmış olanları hatırladığı gibi hatırlaması ve terörizmin her tür eylemini suç olarak kınamasıdır.

UAÖ 7 Eylül 1991 tarihinde Yokohama' da düzenlenen toplantıda bu

zorunluluğu idrak etti. UAÖ bu gurupları terörist olarak adlandırmayı reddetmeye devam ederken insanların hayatlarını kurtarmak amacıyla terör kurbanlarının isimlerini yayınlamayı da kabul etti.

Hükümetlerin umutsuz haykırıışlarına cevap vermek bu kuruluşun 20 yılını mı almalıydı? İnsanların yaşamlarını yitirme sorumluluğunu paylaşmakta olduğu sonucuna varalım mı? Bu örgütün ve diğer ilgili hükümetler dışı kuruluşların teröristleri terörist olarak kabul etmeleri 20 yıl daha mı alacak?

İkinci olarak, UAÖ'nün unuttuğu bir husus da terörizmi kınamak için bu grupların hükümetlerin bazı vasıflarını iktisap etmelerini beklemeye gerek olmadığıdır. Yani teröristlerin böyle bazı vasıfları olsa dahi uluslararası hukukun bir süjesi, bir başka ifadeyle bir varlık olarak tanımazlar, tanınmamalıdır. Buna ilaveten bizzat UAÖ'nün kendisi uluslararası hukukun bir süjesi değildir ve böyle olmakla, eğer gerçekten insan haklarının geliştirilmesini arzu ediyorsa, teröristlerin insan hakları ihlallerine karşı çıkmakta hükümetlerden daha iyi bir konumda bulunmaktadır.

Üçüncü olarak, UAÖ teröristlerin insan hakları ihlallerinden söz etmemekte, bunları hükümetlerin hukuk devleti çerçevesinde, halledilmesi gereken şiddet olarak tanımlamaktadır.

Bu çerçevede bazı hususlara değinmek istiyorum. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere dar bir şekli ve hukuki yaklaşım benimsenmedikçe insanlara karşı yapılan ihlaller değil, fakat şiddet yeterince geniş ve özlü bir kavram olarak düşünölmelidir. Şiddet, ihlalden önce gelir ve onun temelini oluşturur. İhlalin daha anlamlı bir tahliline ve daha iyi anlaşılmasına imkan

verir. Şiddetin esas alınması insan hakları ihlallerini kınarken, ihlal sayılmayan şiddet tiplerini gözardı edilmesinin yaratacağı ahlaki ikilemi ortadan kaldırır. Şiddeti ihlaller ve diğer şiddet şekilleri olarak ayırmak tehlikelidir. Şiddet bölünemez. İnsan doğasında ve tüm toplum kurumlarında mevcuttur. Medeniyetin edebi sorunu şiddeti nasıl gemliyebileceği olmuştur. Bugüne kadar dinler bu işi başaramadılar. İnsan hakları yaklaşımı ise daha da az başarılı görünüyor. Zira insan hakları savunucuları kendi içlerinde bulunan şiddeti insan hakları ihlali yaptıklarını düşündükleri devletlere karşı saldırgan olmakta haklı gördükleri etnik grupların silahlı kesimleriyle kendilerini özdeşleştirmektedirler.

Böylece dinsel çatışmaların temelinde yatan ve inananlar ve inanmayanlar arasındaki iyi ve kötü, şimdi insan hakları savunucuları ve ihlalcileri şeklinde yeniden ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insan hakları hareketini, savunanları ve düşmanları olan bir ideolojiye dönüştürmemeye azami özen göstermeliyiz.

UAÖ, modası geçmiş bir devlet kavramından ve aynı şekilde yersiz bir insan hakları uygulaması yaklaşımından hareket ediyor izlenimini vermektedir. Evrensel Beyanname'nin dibâçesinde “ uygulanmayı sağlamayı... üye ülkeler taahhüt ederler...” denilmesine rağmen hemen aşağıdaki paragrafta BM Genel Kurulu “ her kişi ve toplumun her organı, ulusal ve uluslararası, tedrici tedbirlerle hak ve hürriyetlerin evrensel ve etkin tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çalışır.” ifadesini kullanmıştır.

Otuzuncu madde bu yaklaşımı tamamlamak üzere “ Bu beyanname'nin

hiç bir hükmü, herhangi bir devlete, gruba ya da ferde, bu beyannamede ilan olunan hak ve hürriyetleri yoketmeye yönelik bir faaliyete girişme veya eylemde bulunma hakkını veriyor şeklinde yorumlanamaz.” demektedir.

Yukarıdaki maddenin ışığında UAÖ ve diğerlerinden hukuken ve meşru olarak beklenen, kişiler veya toplumun organları olarak, terörist faaliyetlere katılmış grupların ve kişilerin üçüncü maddede yeralan “ Herkes hayat, hürriyet ve kişisel güvenlik hakkına sahiptir. “ şeklinde ifadesini bulan önemli hakkın tahribine karşı çıkmalarıdır.

Eğer kişiler ve toplum organları, ırkçılık ve ırk ayrımcılığını savunan diğert kişi ve kuruluşlarla, bu eylemler devletten kaynaklanmadı diye, müdahale etmezlerse demokrasilerin hali ne olur?

Dördüncü olarak, ihlal iddaları sorunundan bahsetmek istiyorum. İlgili karar (Ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması alt komitesi karar no 1 (XXXIV) aşağıdaki hususları öngörmektedir: “ İhlal iddalarına ilişkin yazışmaların kabul edilebilir olması için bu yazışmaların ağır ve ispat edilmiş ihlallerin sürekli bir nitelik kazandığına inanılmasına yol açacak makul sebeplerin bulunması gerekir”.

İhlallerde bu tür bir yaklaşım, her tür manipilasyon ve kötüye kullanılmaya müsaittir. Bu ihlaller güvenilir bir şekilde ispat edilebilirse önce ulusal mahkemelere, bilahare bu yol tükedildikten sonra da uluslararası mekanizmalara müracaat edilebilecektir. Bu durumda, ihlallerin yazılı bildirimine gerek kalmamaktadır. İnsan hakları ihlallerine ilişkin yoğun bildirimler ülkelerin görüntülerini, yoğun ihlaller vukubuluyormuş

izlenimini vermek suretiyle bozabilir. Böylece sözkonusu ülkelerde silaha başvurmanın haklı olduğu izlenimini yaratabilir. Bu ihlal bildirimlerine raporlarda sadece iddialar olarak yer verilmesi dikkatten kaçabilir, veya bu ihlaller öyle bir şekilde takdim kılınabilir ki 'iddia'dan ibaret oldukları yolundaki uyarı tümüyle belirsizleşir. Bu zaafiyetin bilincinde olan terörist gruplar ve destekçileri sistematik olarak basma kalıp idialarda bulunmak için her türlü teşvik unsuruna sahiptirler. Şimdi öyle bir aşamaya ulaştı ki bu iddiaların ne kadarının gerçek olduğunu bilemiyoruz. Bu durum, özellikle, bu mekanizmayı kötüye kullananlar için bir tehlike bulunmadığı demokratik toplumlar için geçerlidir.

Beşinci olarak, raporlarda işkence ve kötü muamele ile terör arasında doğru orantı vardır. Hepimiz işkenceyi iğrenç bir eylem olarak kınıyoruz. Hepimiz gücümüz yettiği ölçüde bunu azaltıp ortadan kaldırmaya çalışmalıyız. Bu yolda mutlaka önemli sonuçlar alabiliriz. Fakat kimse terör devam ederken işkencenin tümüyle ortadan kaldırılabileceğine dair hayale kapılmamalıdır. Batılı ülkelerde dahi çok sayıda örnek bunun aksini kanıtlamaktadır. Batılı ülkelerde işkenceyi kötü muamele olarak nitelendirmek bu durumu değiştiremez. Burada tek çıkış yolu terörü durdurmaktır. Uluslararası toplumla birlikte BM ve Hükümetler Dışı Örgütler ve sorumluluk sahibi kişiler bu faciaya karşı kesin ve şartsız bir tutum almalı ve 40 / 61 sayılı kararda öngörüldüğü üzere işbirliğinde bulunmalıdırlar. Zira, terör o ölçüde hastalıklıdır ki, ondan olumlu herhangi bir sonuç çıkması beklenemez.

Aksi takdirde, ülkelere bazı standartlar empoze ederken teröre, bazı

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

siyasi amaçlara ulaşmak için araç olarak müsamaha göstermek, insan haklarını geliştirmekten ziyade iç çatışmalar için hukuk yaratmak anlamına gelir.

Altıncı olarak, insan haklarına ilişkin çabaların siyasi saiklerden etkilenip etkilenmediği ciddi bir sorudur. UAÖ'nün tüm raporlarını inceledikten sonra benim vardığım sonuç, bu çabaların, örgütün tüm görev ve yetkilerinin üzerine çıkılarak politize edildiğidir. Statüsünün 2'nci paragrafı (a) alt paragrafında UAÖ'nün “ Dünyadaki değişik ideolojilere ve gruplara dahil ülkelere yönelik faaliyetlerinde genel bir dengeyi her zaman muhafaza etmesi” öngörülmektedir. Bu ilginç hükmün sonucu olarak UAÖ uzun bir süre için V.P. ülkelerinde veya sol ideoloji sahibi üçüncü dünya ülkelerindeki vahim insan hakları ihlallerini ihmal etmiştir.

Şimdi Türkiye adına konuşmak istiyorum: 1987 yılında Türkiye, AT'ye tam üyelik müracaatında bulunduğu zaman UAÖ toplamı 21 sayfaya varan 3 rapor yayınladı. 1989'da sayısı 4'e çıkan bu raporların sayfa adedi ise 141'e ulaştı. Bu raporların AT komisyonu'nun Türkiye'nin müracaatıyla ilgili görüşünü açıklamasından hemen önce neşredilmesi boşuna değildi. Kampanya o denli boyutlara erişti ki, OAÖ temsilcileri, bazı Batı Avrupa ülkelerinde, turizm acentalarına ve tur operatörlerine turistlerin Türkiye'ye gidişini engellemeye yönelik kitapçık ve broşürler dağıtmaya başladılar ve gazetelere Körfez krizi esnasında Türkiye'nin ittifak lehindeki tutumuna karşı çıkan ilanlar verdiler: “Düşmana ne hacet var?”. Fakat bu çabaların doruk noktası, Türkiye'nin AT'ye müracaatı sonrasında tekrar yayınlanan “Briefing” adlı belgeydi. Bu alanda ne yapılmaması gerektiğini anlamak için o belgeyi okumak lazım.

UAÖ'nün ve Batılı dostlarımızın dikkatini söz konusu gayretkeşliklere çektiğimizde, "Batı dünyası içinde yer alan ve AT'ye müracaat eden Türkiye'nin daha yakından takip edilmeyi ve kendisine daha yüksek standartlar uygulanmasını kabullenmesi lazım geldiği" cevabını aldık.

Bu tür açıklamaları kabul etmezsem, bağışlayacağınızı zannediyorum. Evvela, UAÖ raporlarında Türkiye'ye uygulanan standartlar, diğer ülkeler hakkındaki raporlarda mevcut standartlardan daha üstün değildir. Daha sonra, hangi meseleyle bağlantılı olursa olsun, hiç kimsenin, hiç bir ülke ve halkını çığrından çıkmış mubalağalar ve haksız suçlamalarla lekelemeye hakkı yoktur. Türkiye'ye " hayır " demenin daha basit ve şerefli bir yolu bulunabilirdi. UAÖ'nün bu yaklaşımının tek faydası, bizi örgütün faaliyetlerini daha yakından takip etmeye ve ona karşı sağduyu standardını uygulamaya sevketmesi oldu.

UAÖ'nün 40 ülke hakkındaki 87 adet raporunu, bu meyanda, Türkiye ve diğer Batılı ülkelerle ilgili raporlarını inceledikten sonra, anılan Örgüt tarafından Türkiye'ye karşı ciddi bir haksızlık yapıldığı kanaatine varıyorum. UAÖ Türkiye'nin insan haklarına ilişkin olarak kaydettiği gelişmelerden çok daha fazla Güneydoğusundaki etnik kökenli çatışmaları teşvik ile ilgilenir gözükmektedir. Bu şartlar altında, UAÖ terörü desteklemekten vazgeçene kadar, Türk dinleyicileri, Başbakan Andreotti'nin Çin ziyareti sırasında söylediği gibi bu Örgütle işbirliğini askıya almayı düşünmeye şahsen davet ediyorum.

Zira sorun bundan böyle bir insan hakları meselesi olmaktan çıkıp üstü az örtülü siyasi bir tercih haline gelmiştir.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

Tabiatı itibarıyla ahlakla doğrudan bağlantısı olmayan siyasi saiklerin ahlakla doğrudan ilişkili insan hakları kaygılarıyla karıştırılması ahlaki değildir. İşbirliği kesildiği takdirde UAÖ'nün daha fazla zararlı olacağını düşünen varsa, örgütün yaptığından daha fazla yapacak bir şeyi kalmadığını hatırlatırım.

Neticede, UAÖ'nün, bizim görüşlerimize, bizim kendisine her zaman olduğumuz oranda müsamahalı olmasını dilerim. Biz bu örgütü uluslararası insan hakları sisteminin belkemiği telakki ediyor ve yalnızca, onun, giderek artan bir tarafsızlık, objektiflik ve ahlak içinde etkinliğini geliştirmesini görmek istiyoruz.

Teşekkür ederim.

İNSAN HAKLARININ TÜRKİYE VE ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI

Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ

Çoğulcu bir demokraside mutlaka üç unsur vardır:

1. Muntazam aralıklarla yapılan ve birden çok gerçek partinin katıldığı genel seçimler.
2. Hukukun üstünlüğünün mevcudiyeti.
3. İnsan haklarına saygı.

Türkiye, bir Avrupa Konseyi üyesi olarak Avrupa Sözleşmesini ve ek Protokolü ilk imzalayanlar (4 Kasım 1950 ve 20 Mart 1952) arasında yer almıştır. Bununla birlikte Türkiye kendi aleyhinde yapılacak kişisel başvuruları Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun inceleyebilme yetkisini 1987 yılına kadar tanımamıştır. Söz konusu yetki, 1987 Nisan ayında bir beyanla tanınmış bulunmaktadır. Son olarak da (Ocak 1990), Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisi benimsenmiştir.

1988 yılında Türkiye, "İşkencenin ve Gayriinsanî ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi"ni ve

“İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”ni onaylamıştır. Türkiye’nin bu iki önemli Sözleşmeyi onaylamasıyla Türk ceza ve tevkifevleri, polis karakolları, psikiyatri klinikleri, uluslararası denetime açılmış ve Türkiye’deki insan haklarının uluslararası yollardan korunmasının güçlendirilmesi yönünde önemli bir adım atılmış olmaktadır. 1990 Ocak ayında “Ceza İnfaz Kurumları ile Tevfikevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük’te yapılan bir dizi değişiklikle, tutuklu ve mahkûmların yaşam şartları önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Bunlardan en önemlileri, katıksız hapis veya zincire vurma gibi zalimane, küçültücü ve gayriinsanî disiplin cezalarının yasaklanmış olması ve hücre hapsinin iyileştirilmesi ile ziyaretçilerin ve dışarıya çıkış izinlerinin kapsamının genişletilmesi, doktora muayene olma imkanının arttırılması, Kurum kütüphanelerinin daha serbest kullanılması ve bir kurumdan diğerine nakledilme halinde yakınların, durumdan haberdar edilmesi gibi değişikliklerdir.

Yukarıda belirtilen uluslararası sözleşmelere ilaveten Türkiye, 1989 Haziranında Avrupa Sosyal Şartı’nı onaylamıştır ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Süreci’nin de aktif bir üyesidir. Bütün bu uluslararası anlaşmalar muvacehesinde Türkiye’deki insan hakları uygulamaları uluslararası mekanizmalarının gözetimine açılmış bulunmakla demokratik sistemin vazgeçilmez ön şartlarından olan açıklık ve şeffaflık sağlanmış olmaktadır.

Uluslararası Andlaşmaların Türk İç Hukukunda Uygulanabilirliği

T.C. Anayasası’nın 90. maddesine göre “usulüne göre yürürlüğe

konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir". Uluslararası andlaşmalar bir bakıma kanunlara nazaran öncelikle bağlayıcı sayılırlar zira yine Anayasamız, "bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz" hükmünü öngörmüştür. Böylece uluslararası andlaşmalar usulüne göre yürürlüğe konuldukları andan itibaren Türk iç hukukunun ayrılmaz parçası haline gelirler ve mahkemeler ve idari merciler tarafından doğrudan doğruya uygulanabilirler. Türk hukuku, uluslararası hukukun, iç hukukun üstünde yer aldığını belirtmeyip eşdeğer görmekle birlikte, geleneksel olan "lex posterior derogat legi priori" ve "lex specialis derogat legi generali" ilkeleri, Türk mahkemelerinin iç hukuk kurallarıyla çelişse bile uluslararası anlaşmaların hükümlerini doğrudan doğruya uygulayabilmelerini mümkün kılmaktadır. Nitekim alt derece mahkemelerinde görülen bazı davalarda iç hukuk kurallarıyla çatışan uluslararası anlaşma hükümlerinin doğrudan doğruya uygulanması reddedildiği halde, Anayasa Mahkemesi çeşitli davalarda anayasaya uygunluğu tespit ederken, Avrupa Sözleşmesini temel alarak buna atıfta bulunmuştur.

İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 15nci maddesi ile bazı Türk mahkemelerinin uygulaması arasındaki çelişki, konuya özel bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 15nci maddesine göre, işkence altında alınan itiraflar, aleyhte delil olarak kabul edilemez. Öte yandan Türk Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda, delillerin hakim vicdani kanaatine göre serbestçe değerlendirilmesi ilkesi geçerlidir. Buna dayanarak bazı mahkemeler, işkence altında alınmış

itirafların, başka delillerle ve maddi olaylarla desteklenmesi şartıyla, delil olarak değerlendirilebileceğine karar vermektedirler. Hukuk açısından ise, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 15nci maddesinin, “lex specialis” ilkeleri uyarınca iç hukuk kuralına göre öncelik taşıdığı şüphesizdir. Aslında söz konusu 15nci madde ile Türk hukuku arasında herhangi bir çelişki bulunmadığı da savunulabilir. Zira Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 247nci maddesi açıkça, mahkeme dışında yapılan itirafları geçersiz olarak nitelemektedir. Türk Yargıtayı’nın çok yeni bir kararında (17 Nisan 1989 tarihli ve E. 1989/1-90, K.144 sayılı) itirafların serbest irade ile ve hakim huzurunda her zaman tekrar edilir olmasını zorunlu görmüştür. Alt derece mahkemelerinin, hem bu Yargıtay kararı hem de ülkedeki ağırlıklı görüş uyarınca, benzer kararlar vereceği şüphesizdir.

Ülke İçi ve Uluslararası Kanun Yolları

Türkiye’nin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na kişisel başvuru hakkını ve Avrupa İnsan Hakları Divanı’nın zorunlu yargı yetkisini tanıması insan hakları ihlallerine karşı ülke için kanun yolları tüketildikten sonra uluslararası alanda etkin imkânlar sağlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, benzer iç yollar, her derecedeki bağımsız mahkemelerde mevcuttur. Siyasal nitelikli yeni bir yol da, Meclis’te grubu bulunan her üç partinin üyeleri tarafından T.B.M.M.’ne sunulmak üzere hazırlanmış bulunan bir kanun teklifi ile ihdas edilmiştir. Bu teklif, Meclis bünyesinde daimi bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Söz konusu Komisyon, insan hakları ihlaline dair iddiaları araştırmak, cezaevlerini, tutukevlerini ve polis karakollarını denetlemek, kanun teklif veya tasarılarının insan hakları ve

Türkiye'nin uluslararası taahhütleriyle uyum içinde olup olmadıklarını incelemek görevlerini Meclis'e rapor halinde sunmak ve gerekirse, insan haklarını korumayı geliştirmek amacıyla yeni kanun teklifleri önermek gibi yetkilerle donatılmıştır.

II- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN UYGULANMASI

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı kanunla onaylamıştır. Böylelikle Sözleşme Türk hukuk düzeni içinde yürürlüğe girmiştir. Anayasanın 90'ncı maddesine göre usulüne uygun olarak yürürlüğe konan sözleşmeler kanun hükmündedir. Doğrudan doğruya uygulanabilirler. Anayasa Mahkemesi bu durumu kararları ile de teyid etmiştir.

Örneğin Adana-Kahramanmaraş-Gaziantep-Adıyaman illeri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi, Ceza Muhakemesi Usulü Kanununa 6 Mart 1973 tarih ve 1696 sayılı kanunla eklenen "Ek madde 2"nin, 1961 Anayasası'nın 2, 12, 31 ve 33'ncü maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek iptalini istemiştir. İptali istenen Ek Madde.2, kanun dışı örgütlere üye olma konusunda belli eylemleri yapan kimseyi aksini ispat etmedikçe üye saymıştı. Böylelikle masumluk ilkesine aykırı kanuni bir karine öngörölmüştü. İptal isteği üzerine Anayasa Mahkemesi 29 Ocak 1980 tarihinde verdiği 1980/11 sayılı kararında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk hukuk düzenindeki yerini açıkca belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Avrupa Konseyi'nin 1950 yılında kabul ettiği, ülkemizde 6366 sayılı yasa ile yürürlüğe konan, kısa adı "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi" olan "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin 6ncı maddesinin 2nci bendinde de, aynı ilke (masumluk karinesi), "Bir suç ile itham edilen her şahıs suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar masum sayılır" tümcesi ile yinelenmiş bulunmaktadır. Söz konusu Sözleşmenin, buyurucu ve bağlayıcı içeriği, sanıklar için bir hak olduğu kadar, insan hak ve özgürlükleri yönünden de bir güvence olarak hukuk düzenimizde kurumlaşan "masumluk karinesi" ilkesini güçlendiren üstün ve evrensel hukuk kuralı niteliğini taşımaktadır". Böylelikle Anayasa Mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk hukuk düzeninde yürürlüğe konduğunu, maddelerinin doğrudan doğruya uygulanmasının gerektiğini ve daha sonra kabul edilen 1696 sayılı kanuna üstün olduğunu açıkça vurgulamıştır.

Anayasa Mahkemesi aynı kararında konuyu Anayasa ve Avrupa Konseyi Statüsünde öngörülen "Hukuk devleti" ilkesi açısından da incelenmiştir. Anayasa Mahkemesine göre hukuk devleti :

"İnsan haklarına saygılı ve bu hakları koruyan, toplum yaşamında adalete ve eşitliğe uygun bir hukuk düzeni kuran ve bu düzeni sürdürmekle kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve anayasaya uyan, işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlettir". Bu nedenle "yasaların, Anayasaya kaynaklık eden, hukuken bilinen ve bütün uygar ülkelerde uygulanan ilkelerine de uygun olması gerektiği, yasa

koyucunun yasama çalışmalarında, kendisini her an Anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması zorunlu bulunduğu” vurgulanıyor.

Böylelikle Anayasa Mahkemesi hukuk devleti olmanın hukukun üstün kuralları saydığı insan haklarına saygı göstermeye bağlı olduğunu belirtiyor.

Türk hukuk düzeninde üstün bir kural olarak yer alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi diğer bir Türk kanunu ile çatışırsa Sözleşme mi yoksa Türk kanunu mu uygulanacaktır?

Bu sorunun yanıtı 10 Mart 1954 tarihinden evvel yürürlüğe konmuş kanunlar için açıktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türkiye’de yürürlüğe girdiği tarihten evvel yürürlüğe konmuş, kendisine aykırı kanunları genelde yeni bir Türk kanunu olması nedeni ile zımnen ilga etmiştir. Böyle bir durumda Türk hakim isterse Sözleşmeyi doğrudan doğruya uygular, isterse evvelki Türk kanunu insan haklarına ve 2nci madde dolayısıyla Anayasaya aykırı olduğu için 152nci madde gereğince Anayasa Mahkemesine başvurarak, iptalini isteyebilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kendisinden sonra yürürlüğe giren bir Türk kanunu ile çatışırsa bu takdirde Sözleşmenin özelliği ve üstünlüğü söz konusu olacaktır. Böyle bir durumda Türk hakim özellik kuralını kendiliğinden uygulayacak veya kanunu üstünlük ilkesi gereği Anayasa Mahkemesinin kontrolüne sunacaktır. Yukarıda Anayasa Mahkemesinin Sözleşmeden sonra 1973’de yürürlüğe giren 1696 sayılı kanunu 29 Ocak

1980 tarihli kararı ile iptal ettiğini gördük. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türkiye’de yürürlüğe girdiği tarihten sonra buna aykırı olarak kabul edilen diğer Türk kanunlarının iptalleri yolu Türk hukuk düzeninde açıktır.

Bu bakımdan Anayasa Mahkemesi’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini değiştirilemeyecek bir Anayasa ilkesi seviyesine yükselten diğer bir kararını hatırlatmak yararlı olacaktır.

Danıştay 5nci Dairesi 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanun ile Anayasanın 144’ncü maddesine getirilen değişikliğin iptalini istemiştir. Değişiklik Yüksek Hakimler Kurulunun adliye mahkemeleri hakimlerinin özlük işleri hakkında verdiği kararlara karşı başka mercilere başvurulamayacağı hükmünü getiriyordu. Anayasa Mahkemesi 27 Ocak 1977 tarih ve 1977/4 sayılı kararında 1961 Anayasasının 9ncu maddesinde yer alan “Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” kuralındaki Cumhuriyet deyiminin 2nci maddede vurgulanan Cumhuriyetin niteliklerini de kapsadığı görüşünden hareket ederek :

“Anayasa değişikliklerine ilişkin teklifler, her şeyden önce Anayasanın başlangıç bölümü ile 1 ve 2nci maddelerinde yer almış bulunan ilkelerde en küçük bir saymayı veya değişikliği öngöremezler”

sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesi konuyu 2nci maddede yer alan insan haklarına dayanan bir hukuk devleti ilkesi açısından ele alarak daha ayrıntılı olarak şu görüşü belirtmiştir :

“6366 sayılı kanunla Türkiye’nin de katıldığı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesinin 6ıncı maddesinde 'her şahıs gerek medeni hak ve vecibeleri ile ilgili nizamlar; gerek cezai sahada kendisine karşı serdedilen bir isnadın esası hakkında karar verecek olan kanuni, müstekil ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenmesini istemek hakkını haizdir' ”

diye yazılıdır. Anayasanın 2inci maddesi, Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına dayandığını açıklamış ve bu doğrultuda 31 ve 114üncü maddelerdeki kuralları koymuştur. Bu nedenle Yüksek Hakimler Kurulunun kararlarına karşı yargı denetimini engelleyen dava konusu kural, İnsan Hakları İlkesine aykırıdır. Anayasa Mahkemesi hukuk devleti ilkesi bakımından görüşünü şöyle açıklamıştır :

“Yargı denetimi, hukuk devleti ilkesinin öteki öğelerinin de güvencesini oluşturan temel ögedir. Çünkü insan haklarına saygılı olmayan ve davranışlarında hukuku ve Anayasaya uymayan bir yönetimi, bu tutumundan caydıran ve ona meşruluk ve hukukilik sınırı içinde kalmak zorunda bırakan güç, yargı denetimi gücü ve yetkisidir.”

Anayasa Mahkemesi bu kararında da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6ıncı maddesinin Türk hukuk düzeni içinde doğrudan doğruya uygulamıştır. Bu kararında bir adım daha ileri giderek Sözleşmenin değiştirilemez bir anayasa ilkesi olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Sözleşmeye aykırı bir anayasa maddesi değişikliğini de iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu yorumu 1982 Anayasasının 4ncü maddesinde

açıkça yer almıştır. Türkiye Cumhuriyetinin niteliklerinden birisi olan insan haklarına saygı ilkesi değiştirilemez. Anayasa ile bile değiştirilemeyecek olan insan haklarına saygı bir kanunla hiçbir biçimde ortadan kaldırılamaz. Bu bakımdan hiçbir Türk kanununun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olamayacağını, olanların da zımnen veya Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilebileceği kesindir. Demekki Türk hukuk düzeninde Anayasaya aykırılık gibi insan haklarına aykırılık kavramı vardır. Bu kavramdan hareketle yasal değişikliklere gidilmeden de Türk kanunları İnsan Hakları Sözleşmesine uyumlu hale getirilebilir.

Şikayet Yolları

Türk kanunları yalnız teorik bakımdan İnsan Haklarına uyumlu veya uyumlu olma haline getirilebilir değildir. Aykırı kanunlara karşı şikayet yolları Türk hukuk düzeni içinde ve dışında fiilen vardır.

Milli şikayet yolları Anayasa ve kanunlarda gösterilmiştir.

Anayasanın 36ncı maddesine göre: “Herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir...” Maddenin gerekçesinde “Yargılama usulü kanunu ve yargı organı, Anayasa emri olarak “adil ve hakkaniyete uygun” yargılamayı sağlayacak bir şekilde düzenlenecektir” denmiştir.

Anayasanın 40ıncı maddesine göre:

“Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını

isteme hakkına sahiptir. Kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da kanuna göre, Devletçe tazmin edilir...”

Maddenin gerekçesinde temel hak ve hürriyetlerin korunmasında bir güvence öngörüldüğü belirtilmiştir. Anayasanın 152'nci maddesine göre :

“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır...”

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Maddenin gerekçesinde,

“Anayasa Mahkemesi, kararında, davanın dayandığı gerekçeyle bağlı olmadığından Anayasaya aykırılığı her türlü neden yönünden araştırmak zorunda” olduğu açıklanmıştır.

Türk Ceza Muhakemeleri Usulü ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunları Türkiye'de bulunan herkesin şikayette bulunma haklarını genel olarak düzenleyip güvence altına almıştır. Ayrıca, kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında 7 Mayıs 1964 tarih ve 466 sayılı özel bir kanun vardır. Bu kanun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5nci maddesine paralel yapılmıştır. Sözleşmenin 5nci maddesinin 5nci paragrafında öngördüğü tazminatın elde edilmesini sağlamaktadır. Milli hukukta mevcut şikayet yolları yukarıda belirtildiği gibi bağımsız

mahkemelerin güvencesi altındadır. İnsan haklarına aykırılıklara karşı milletlerarası şikayet yolları da açılmıştır.

Türk Hükümeti, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 25inci maddesinde öngörülen kişisel başvuru hakkını 28 Ocak 1987 tarihinde tanımıştır. Türkiye'de 1983'den itibaren son sivil rejime geçildikten sonra bazı konularda Türk kanunlarının veya uygulamalarının İnsan Haklarına aykırı olduğu T.B.M.M.'de, basında ve toplantılarda iddia edilmiştir. Bu iddialar tartışılıyor, fakat bir sonuca varılamıyordu. Böylelikle içerde ve dışarda kamuoyunda şüpheler filizleniyordu. Türkiye'de yaşayan herkesin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurma yolunun açılması zamanla şüpheleri dağıtacaktır. Türkiye'de demokrasi gelişmelerinin sağlıklı değerlendirilebilmesi bakımından bu olanak çok büyük siyasi yararlar sağlayacaktır.

İddiasi olan, insan haklarına aykırılıklara karşı genel suçlamaları bırakıp Komisyona başvurabilecek ve haklı olup olmadığı Komisyon kararı ile ortaya çıkacaktır.

Komisyona kişisel başvurma hakkı, Sözleşmede olduğu kadar Anayasamız ve kanunlarımızda öngörülen hak ve hürriyetlere saygı gösterilmesi bakımından ek bir güvence sağlamaktadır. İnsan Hakları Komisyonu'nun yetkisi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine yapılan aykırılıklar ile sınırlı olmakla beraber dolaylı olarak aynı konulardaki kanun ve uygulamalarımızı da gözden geçirebilecektir. Anayasamızın medeni ve siyasi hak ve hürriyetler konularındaki hükümleri Sözleşmeden

esinlenmiştir. Bazıları da, örneğin 19ncu madde bir çeşit tercümedir. Bu yüzden dışarıdan alarak benimsediğimiz ilkelerin uygulanmasının bir de dışarıda tarafsız bir Komisyon tarafından gözden geçirilmesi milli güvenceye ilaveten milletlerarası bir güvence olacaktır.

Türk Hükümeti 22 Ocak 1990 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın mecburi yetkisini de tanımıştır. Bu tanımının anlamı nedir? Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun çalışmaları tam bir kazai nitelikte değildir. Şikayetlerin haklı olup olmadığına bir çeşit süzgeçlik görevi yapar. Bir şikayeti haklı bulursa görüşünü belirten bir rapor hazırlar. Bu raporun hukuki niteliği mütalaadır. Yani aleyhine şikayet yapılan devlet, Komisyon'un aykırılık vardır görüşüne katılmayabilir. Bu takdirde yetki verilmiş ise şikayet Divan'ın önüne götürülebilir. Divan'ın bu konuda vereceği karar kazai ve kesindir. Divan'ın Sözleşmeye aykırı bulduğu kanunu ilgili devlet değiştirmek zorunluluğundadır. Divan kendisini bir çeşit anayasa mahkemesi saymaktadır. Yalnız aykırı bulduğu kanunu iptal edemez. Sözleşmeye aykırı dediği kanunu ilgili devlet uyumlu hale sokmayı kendi hukuk düzeninin olanakları ile sağlamaya çalışır. Böylelikle Divan'ın yetkisinin tanınması da yetkiyi tanıyan devletin kanunlarının İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumlarını fiilen gerçekleştirir.

Demek ki insan haklarına aykırılık iddialarına karşı Türk hukuk düzeninde ve Avrupa kamu hukuku içinde yeterli şikayet yolları vardır. Bu yolları kullanmada Türkiye'de bulunan herkes vatandaş veya yabancı olsun, serbesttir.

KIBRIS'TA İNSAN HAKLARI

Prof.Dr. Mümtaz SOYSAL

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Danışmanı,
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Kıbrıs'ta insan hakları ihlalleri konusu Avrupa'da, özellikle de Avrupa Konseyi sözleşmeleri çerçevesinde genellikle yalnızca Kıbrıs Rum yönetiminin Türkiye lehine Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptığı başvurular ve bazı Kıbrıs'lı Rumlar'ın bireysel başvurularıyla ilişkili olarak tartışılmıştır.

Fakat benim sunuşumun konusu bunlar olmayacak. İki nedenden dolayı; Birincisi, bu başvuruların arkasında yatan şey insan hakları konusunda duyulan gerçek bir kaygıdan çok, politik sebeplerdir. İkinci olarak bunlar Ada'da insan hakları sorununun bir başka boyutunu, şu anda belki de gerçek bir evrensellik ruhuyla insan hakları sorunu üzerinde çalışanların dikkatine değer tek boyutunu gizlemektedir. Bu da hemen her uluslararası platformda Türkiye'ye yöneltilen siyasi suçlamaların, iddiaların ve çekişmelerin ötesinde Kıbrıs'lı Türkler'in insan haklarıdır.

Kıbrıs'ta ciddi bir insan hakları ihlalleri davası sözkonusudur. Üstelik bunlar yasalar, anayasal düzen ve uluslararası hukuk kuralları adına yapılmaktadır. Ancak her zaman iddia edildiği gibi bu insan hakları ihlallerinin kurbanları Kıbrıslı Rumlar değil, Kıbrıslı Türkler'dir.

Bu ihlaller, iki toplum arasında politik ortaklığın tesis edildiği 1960 Anayasasının, Kıbrıs Rum Kesimi tarafından güç kullanılarak ortadan kaldırıldığı, Kıbrıslı Türklerin elinden, hükümet organları ve diğer yönetim mekanizmalarındaki görevlerinin zorla alındığı 1963 yılı Aralık ayında başlamıştır. 1974 yılına kadar, Kıbrıslı Türkler en azından şu en temel haklardan mahrum bırakılmışlardır:

- yaşama ve bedensel bütünlük hakkı
- ayırım gözetilmemesi
- zalimce, insanlık dışı ve küçültücü muameleye karşı korunma
- insan onuruna uygun yaşama ve sosyal güvenlik hakkı
- özel yaşama ve aile hayatına saygı
- konut dokunulmazlığı
- haberleşmenin gizliliği
- düşünce, vicdan ve din özgürlüğü
- ifade özgürlüğü
- toplantı özgürlüğü
- mülkiyet hakkı
- eşitlik

Hiçbir insan hakları ihlalleri listesi, Kıbrıslı Türklerin bu dönem boyunca çektikleri ızdırabı tarif etmek için yeterli olamaz. Ve bu tutumlarının arkasında yatan politik nedenler ne olursa olsun, uluslararası kuruluşların bu dönemdeki hareketsizliği bütün insanlık adına utanç vericidir.

Fakat bu trajedi sadece geçmişte yaşanmamıştır, bugün de devam

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

etmektedir. İnsan hakları ihlalleri, farklı alanlarda ve farklı biçimlerde de olsa, kesinlikle daha da korkunç bir biçimde devam etmektedir.

Kıbrıslı Türklere karşı geniş çaplı uygulanan hukuki, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel ambargo, en önemli insan hakları ilkelerinin ihlal edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

1. Kıbrıs Rum kesimi, yasalara aykırı ve gayrimeşru bir biçimde “Kıbrıs Hükümeti” ünvanını zorla gaspettiği için, Kıbrıslı Türkler uluslararası örgütlerin organlarında temsil edilemiyorlar. (Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği Konferansı gibi).

Avrupa Konseyi, Avrupa Adalet Divanı'ndaki sahipsiz koltuğu, Kıbrıs Rum Kesiminin işgal etmesine izin vererek ve Parlamenterler Meclisi'ndeki tek yanlı temsili kabul ederek bu çirkin adaletsizliğe göz yumuyor- katkıda bulunuyor. Bunun sonucu olarak, 170.000 kişilik bir toplum, insan hakları ihlallerine karşı Avrupa Sözleşmelerinin korumasından mahrum ediliyor. Eğer Adanın Kuzeyindeki siyasi rejim demokratik olmasaydı ve yurttaşlarının insan haklarına saygı göstermeseydi, o zaman sonuçlar daha da vahim olurdu.

2. Pasaportları geçerli kabul edilmediği için Kıbrıslı Türklerin seyahat etme özgürlükleri büyük ölçüde sınırlanıyor.

3. Kıbrıslı Türkler, araştırma yapmak, bilgiye ulaşmak ve bilgi ulaştırmak haklarını yeterli olarak kullanamıyorlar, çünkü Kuzey Kıbrıs

adresine gönderilen hertürlü postanın dağıtımını reddediliyor ve onlar Türkiye’de bir posta kutusu kullanmak zorunda kalıyorlar.

4. Sanatçıların ve sporcuların uluslararası etkinliklere katılmasına ve yarışmasına kural olarak izin verilmeyerek, Kıbrıslı Türklerin, Dünya kültür hayatında yer alma hakları engelleniyor.

5. Kıbrıs Türk kesimine ait deniz ve hava limanları yasadışı ilan edilmiştir ve hiçbir geminin ya da uçağın bunları kullanmasına izin verilmemektedir.

6. Adanın Güney kısmındaki turistlerin Kuzeyi ziyaret etmelerine izin verilmiyor ve Adaya Kuzeyden giriş yapan turistlerin Güneye girişleri de kabul edilmiyor.

7. Kıbrıslı Türkler, Türkiye dışındaki ülkelerle ticaret yaparken ya da mallarını ve ürünlerini ihraç ederken rahatsız edici engelleri aşmak zorunda kalıyorlar.

8. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üniversitelerinin uluslararası etkinliklere katılması fiilen engellenerek ve bu üniversitelerin diplomaları geçerli kabul edilmeyerek, bu amborgolarla bilim ve eğitim zarar görüyor.

Bu gerçekler ve bu umursamazlıklar, “uygar” dünyanın suç ortaklığı değilse, insan hakları konularının politik nedenlerle nasıl lekелendiğini gösteren açık örneklerdir. Bu önyargılar en sonunda bütün dünyada, insan haklarını koruma davasının savunucusu olduğunu iddia edenlere saygıyı azaltacaktır.

ULUSLARARASI BASIN, BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE İNSAN HAKLARI

Peter GALLINER

Uluslararası Basın Enstitüsü Direktörü

Başkan, bayanlar ve baylar,

İnsan haklarının korunması gibi çok önemli ve ivedi bir sorunun ayrıntılarıyla tartışılacağı bu uluslararası sempozyuma katılmak üzere davet edildiğim için, gerçekten büyük onur duyuyorum. Burada sizlerin ve uzun yıllardır tanıdığım dostlarımın arasında olmak da büyük bir mutluluk.

Uluslararası Basın Enstitüsü, ülkenizin önde gelen yazarları müdürleri ve yayıncılarıyla her zaman yakın ilişki içerisinde olmuştur. UBE 1950 yılında, çeşitli ülkelerden oniki yazarları müdürü tarafından, basın özgürlüğünü korumak, serbest haber akışının gelişmesine yardım etmek ve gazetecilik mesleğinin gelişmesini sağlamak için kurulduğunda, merhum Ahmet Emin Yalman, bu oniki kurucudan biriydi.

Büromda benim için çok değerli olan bir belge var. Bu belgede A.Emin Yalman'ın Ekim 1950'de yapılan bir toplantının ardından, UBE'nün kurulmasına karar veren, bir düzine uluslararası düzeyde editörden biri olarak imzası var.

A. Emin Yalman, 1964 yılına kadar aktif bir yönetim kurulu üyesiydi. Daha sonra onun yerini Abdi İpekçi aldı. Abdi İpekçi, basın ve ifade özgürlüğünün önemli bir savaşçısı, değerli bir dost ve meslektaştı. O, açıksözlülüğü ve cesareti yüzünden terörizmin kurbanı oldu. Geçen yıl, Türk yazarları müdürlerinin en saygı değerlerinden bir olan, meslektaşımız Çetin Emeç, aynı biçimde öldürüldü.

UBE'nün hepsi de Amerika, Asya, Afrika ve Avrupa'nın başta gelen editörleri olan 24 üyeden meydana gelen bir yönetim kurulu var. Yönetim kurulunda, her zaman sizin ülkenizden bir üyeye sahip olduğumuzu söylemekten onur duyuyorum. Şu anki üyemiz, ülkenin en seçkin gazetecilerinden biri olan Hasan Cemal.

Enstitümüz, geçtiğimiz 40 yıl süresinde 68 ülkeden yaklaşık 2000 üyeye sahip olan bir örgüt olarak gelişti. Bu bireysel üyelik, gazete, dergi ve ulusal ya da uluslararası haber ajanslarının yanı sıra televizyon ve yayın kurumlarında yazarları ya da haber içeriğiyle sorumluluk taşıyan ve kendisini basın özgürlüğüne adanmış kişiler için tasarlanmıştır.

Yarı üyelik, görevleri yazı işleri boyutlarıyla, gazetecilikle ilgili olup yazarlarından bütünüyle sorumlu olmadıkları için tam üyeliğe uygun olmayanlara açıktır. Kıdemli yazarlar, yorumcular, muhabirler ve gazetecilik okullarında ders verenler buraya dahildir.

Başlangıçta üyelik hakkı, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri gibi basın özgürlüğünün olduğu ülkelerle sınırlıydı. Fakat zamanla üyeliklerimizi, bizim tanımlarımızla, basın özgürlüğünün sınırlı olduğu ülkelere de açtık.

Ancak, bu kişiler basın özgürlüğünü cesurca savunmalarıyla hükümetlerince taciz edilmiş, baskı altında kalmış ve yalnız kendi ülkelerindeki meslektaşlarında değil tüm dünyadaki meslektaşlarına da örnek olmuş gazetecilerdir. Sonuç olarak, daha önce de söylediğim gibi, 68 ülkede çok sayıda üyemiz var. Yakın zamanda Orta ve Doğu Avrupa'dan ve Sovyetler Birliği'nden de cesur ve özgür düşünceli çok sayıda gazeteciyi aramıza almaya başladık.

Basın özgürlüğünü savunmak UBE'nün en başta gelen amacıdır. Bizim bu alandaki faaliyetlerimiz, özgür haber akışını kısıtlayan, gazetecilerin ve radyo-TV yayıncılarının mahkemelerde görülen davalarda temsil edilmesini engelleyen hükümetleri ve örgütleri protesto etmek ve en temel insan haklarının anlaşılmasını sağlamak ve geliştirmek için seminerlere ve toplantılara ev sahipliği yapmaktır. Çalışmalarımızın önemli niteliğinden dolayı, Birleşmiş Milletler, UNESCO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlara gözlemci sıfatıyla katılırız ve bu kuruluşlarda, uluslararası politika ve iletişim konularında tartışmalarda da bulunuruz.

Bağımsızlığımızı korumak amacıyla hiçbir hükümetten para yardımı kabul etmeyiz. Sadece üyelerimizin aidatlarına, gönüllü bağışlara ve uluslararası kuruluşların belli projeler için ayırdığı ödeneklere güveniriz.

Ayrıca çalışmalarımız, dünyanın her yanında eğitim düzeyinin ve gazetecilik mesleğinin gelişmesine katkıyı amaçlayan çeşitli bölgesel etkinlikleri de içerir. UBE, gazetecilik ve radyo-TV yayıncılığı alanında yeni yeni ortaya çıkmakta olan Üçüncü Dünya Ülkelerinde eğitim programları uygulayan ilk uluslararası kuruluştur.

1950'den beri Keyna, Nairobi ve Nijerya'da Logos üniversitelerinde gazetecilik okulları açtık. Bu eğitim programları, çoğu bugün Afrika medyasında kilit mevkilerde bulunan yüzlerce kadın ve erkeğin eğitimine yardımcı olmuştur. Özel eğitim kurslarımız, UBE'nün kameramanlık, kadın gazeteciliği, finans ve ekonomi muhabirliği ve kırsal kalkınma raportörlüğü gibi daha derin eğitim programlarıyla birlikte en önemli düzenli etkinliklerimizdendir. Son zamanlarda özellikle Zimbabve'de etkiniz. Burada, aynı bölgeden, Namibya'dan da gelen birçok gazeteci için eğitim programları organize ettik. Asya'da, Hindistan ve Pakistan'da da benzer faaliyetlerimiz var.

Buralarda, gazetecilik ve yayıncılık tekniklerinin geliştirilmesinden yerinde uygulanan eğitime kadar uzanan çeşitli konularda deneyimli uzmanların tavsiyelerini içeren seminerler düzenlenmesini destekledik.

Ulusların birbirlerini anlamasını sağlamak, dahası basın özgürlüğü konusunda ilerlemeler sağlamak amacıyla dünyanın her yerinde bölgesel toplantılar düzenledik.

Latin Amerika'da birçok ülkede, uzun yıllardır üyelerimiz olmasına rağmen, ancak geçtiğimiz birkaç yıl içinde daha etkin olabildik.

1987 yılında Buenos Aires ve Montevideo Genel Kurulumuzda, Genel Meclisimizi topladığımızda medya ve insan hakları konusunda en önemli konuşmalardan birini de Madam Mitterand yapmıştı. Bu özel toplantıda en seçkin, en önemli konuşmacılarımızın arasında, üç Latin Amerika ülkesinin, Arjantin, Uruguay ve Peru'nun başkanları da bulunuyordu.

O zamandan beri, 40'tan fazla ülkeden yaklaşık 500 üyenin katılımıyla 1988'de İstanbul'da, 1989'da Berlin'de, 1990'da Bordeaux'da ve bu yıl da Kyota da olmak üzere Yıllık Kongrelerimizi yaptık. Bu kongrelere konuşmacı olarak katılanlar arasında, özellikle insan hakları sorunlarıyla ilgilenmiş kişiler vardı. Willy Brandt, Arjantinli Nobel ödülü sahibi Adolfo Perez Aspuival, Prens Sodruddin Ago Han, merhum Sean Me Bride, merhum Olof Palme, Nijeryalı yazar Wole Sayinka ve Archbishop gibi. Bundan birkaç ay önce Nelson Mandela da Kyota'ya gelerek bizim baş konuk konuşmacımız oldu.

Bu geniş çaplı yıllık toplantılarımız dışında, "Terörizm ve Medya", "Hukuk ve Medya", "Basın Konseyleri" gibi daha özel konularda dar kapsamlı, yuvarlak masa konferansları da düzenliyoruz. Bundan birkaç gün önce, kuruluşuna bizim de yardım etmiş olduğumuz Türk Basın Konseyi'nin "Medyada Otosansür" konulu bir toplantısına katılacaktım. Sizin de bildiğiniz gibi bu toplantı, ülkenizdeki seçimler nedeniyle iptal edilmek ya da ertelenmek zorunda kalındı.

Londra sekreterliğimizde, basın özgürlüğünün her yönüyle ilgili materyalin bulunduğu bir Kaynak Kütüphanemiz var. Ayda bir kez dünya çapında medya konularında düzenli güncel bilgi sağlayan UBE Raporunu yayınlıyoruz. Yılda bir kez de, ülke ülke, bütün dünyada basın özgürlüğünün o günkü durumunun analizini sunan güvenilir, geniş çapta alıntı yapılan bir Dünya Basın Özgürlüğü Bülteni yayınlıyoruz. Bunlara ek olarak, zaman zaman özel kitaplar ve raporlar da yayınlıyoruz.

Anlattıklarımın, faaliyetlerimizin içeriği ve kapsamı hakkında sizlere

bir fikir verdiğini sanıyorum. Bununla beraber, bir kez daha UBE'nün amaçlarını vurgulamama izin verin.

Biz, basın özgürlüğünü koruyan, haberlerin ulusal sınırları tanımaksızın serbestçe akışını sağlayan bir İnsan Hakları örgütüyüz. Biz, halklar arasında özgür ve eksiksiz bilgi alışverişini, dünya barışı için zorunlu kabul ediyoruz. Biz, insanların birbirlerini anlamalarını sağlamak, gazetecilerin güvenliğini ve özgürce haber yapabilmelerini temin etmek ve gazetecilik mesleğini geliştirmek için çalışıyoruz.

Fakat bizim görüşümüze göre, gazetecilik dünyadaki en tehlikeli mesleklerden biri haline gelmiştir. Size kaçırılma olaylarını ve tüm çabalarımıza rağmen Amerikalı gazeteci Terry Anderson'un 1985 yılının Mart ayından beri halen Lübnan'da esir olduğunu hatırlatmama gerek yok.

Uluslararası insan hakları örgütleri tarafından yakın zamanda belgelenen bazı rakamlar vermek istiyorum:

1990 yılında 100'den fazla ülkede gazetecilere karşı sansür, tutuklama, fiziki saldırı, hapis, işkence ve öldürmeyi de kapsayan yaklaşık 1000 kadar kötü muamele olayı yaşandı. En azından 32 gazeteci, meslekleriyle bağlantılı olarak öldürüldü. Bunların çoğu yazdıkları ya da rapor ettikleri şeyler yüzünden kasten hedef seçildi.

Birçok ülkede gazetecileri öldürerek zalimce sansür uygulanması, basın özgürlüğünü ciddi biçimde sakatladı. Irak'ta, London Observer'in muhabiri Farzat Bazoft, casuslukla suçlandı ve geçtiğimiz Mart ayında idam

edildi. Kolombiya'da Sylvia Duzen, uyuşturucu kartellerinin finanse ettiği paramiliter güçler tarafından vurularak öldürüldü. Sri Lanka'da Richard de Zoysa, içlerinden birinin polis olduğu söylenen silahlı kişiler tarafından evinden kaçırıldıktan sonra, üzerinde işkence izlerine rastlanan cesedi bir kumsalda bulundu.

Bütün dünyada gazetecilerin sürekli olarak taciz edilmesi ve işkenceye uğraması sebebiyle, basın özgürlüğü ihlallerinin, insan hakları problemi olarak kabul edildiği bir inceleme, 1988'de Cenova'da toplanan İnsan Hakları Komisyonu'na tarafımızdan önerildi. Komisyonun bu yılki toplantısında, biz onlara, bu konuda şimdiye kadar hiçbir şey yapılmadığını bir kez daha hatırlattık.

Geçtiğimiz yılın sonunda yayınlamış olduğumuz, Yıllık Dünya Basın Özgürlüğü İncelemesi'nde, geçtiğimiz yılın, demokrasi ve özgürlükler alanında birçok ülkede iki adım ileri atıldığını ve sonra da en azından birinin geri çekildiği bir yıl olduğuna, bu yılın, ümitlerin boşa çıktığı bir yıl olduğuna dikkat çektik.

Yine bu incelemede, Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok yerinde büyük gelişmeler olduğunu, fakat geri kalanlarında hala insan hakları ve medya ile ilgili ciddi kaygıların sürdüğünü belirttik. Sovyetler Birliği'nde de politik ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle kazanılan hakların tekrar kaybedilmesi olasılığı bulunuyor.

Geçtiğimiz yıl, geçirdiği şaşırtıcı dönüşümle birlikte medya üzerinde uzun yıllardır sert bir biçimde uygulanan olağanüstü hal yasaklarının

kaldırılmasıyla, Güney Afrika'da basın için yeni fırsatlar doğdu. Ama yine de yetkililerin basını taciz etmesine izin veren birçok basın yasası yürürlükte duruyor.

Afrika'nın diğer bölgelerinde, iki komşu ülke Kenya ve Uganda'da geçtiğimiz yıl basına karşı saldırılar arttı. Diğer birçok Afrika ülkesinde tutuklanan, sürgün edilen ya da başka türlü taciz edilen gazetecilerle ilgili dehşet verici öyküler var.

Latin Amerika'da da bazı ülkelerde durum hala çok zor. Şili'de basın özgürlüğü konusunda büyük bir ilerleme kaydedilmesine rağmen, gazeteciler rahatsız edilmeye ve askeri mahkemelere çıkarılmaya devam ediliyor.

Kolombiya'da gazeteciler hala uyuşturucu kartelleri tarafından kaçılıyor ve öldürülüyor.

Arap dünyasında, medya tamamen sınırlandırılmış ve ülkelerindeki hükümetlerin politik çizgisine bağımlı hale getirilmiş durumda.

Şimdi sizin ülkenize dönmeme izin verin. Konuşmamın başında da belirttiğim gibi UBE, Türkiye'deki meslektaşlarımızla sıkı ilişkiler kurdu ve bunu halen sürdürüyor. Ülkenizin önde gelen gazetecileri ve editörlerinin gazetecilik prensiplerine gösterdiği bağlılık, sorumluluk ve cesaretin hayranlık uyandırıcı olduğunu ifade ettik.

UBE, ülkenizin Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent'ten,

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

İlk Basın Özgürlüğü Ödülü'nü almaktan büyük şeref duymuştur. Demirkent ve onun Cemiyeti, basın özgürlüğü konusunda üstlendikleri görevler ve gösterdikleri çabalarla, seçkin bir yere sahiptirler ve birçok kez söylediğimiz gibi onun ve Cemiyet üyelerinin göstermiş olduğu cesareti takdir ediyoruz.

Askeri rejimin olduğu günlerde, askeri mahkemelere girerek basın özgürlüğü için cesur mücadelelerinde meslektaşlarımıza yardım ettiğimizi hatırlıyorum.

Sivil hükümet kurulduktan sonra yaptığımız ilk görüşmelerde, meslektaşlarımıza ve dostlarımıza birçok durumda güvence verdiğimizi hatırlıyorum. Onların mücadelesi, bizim mücadelemizdi. Onların basın ve ifade özgürlüğünü kurumlaştırmak için gösterdikleri çabayı, bütün samimiyetimizle, bütün kalbimizle ve dayanışma içinde desteklediğimize güvenebilirsiniz.

İki yıl önce ödül töreninde, Türkiye'nin politik durumunun daha iyi hale geldiğini, demokrasinin yerleştiğini, fakat özgürlüğün hala gelişmekte olan genç ve nazik bir fideye benzediğini söylemiştim. O zaman birçok ilerleme görölüyordu, fakat insan haklarının durumu hala çok kötüydü. O zamandan beri daha çok ilerleme kaydedildi, ama insan haklarının gözetmesi konusundaki baskılar üzerinde, Türkiye'nin de katılmak istediği Avrupa Topluluğu üyelerinin etkisi oldu. Eğer ülkenizdeki insan hakları ihlallerine ve ifade özgürlüğündeki gelişmelere bakacak olursak, korkarım ki durum hiç de iyi değil. TBMM'nin üyeleri olarak sizlerden, gerekirse yasal düzenlemeler yoluyla, basın özgürlüğünün ve insan haklarının daha etkili bir biçimde güvenceye alınmasını talep ediyorum.

Nisan'da nihayet, Türk Ceza Yasası'ndaki tartışmalı maddelerin kaldırılması ve hapisteki bütün gazetecilerin serbest bırakılmasını sağlayan yeni "Genel Af" yasasının hükümet tarafından yürürlüğe konulması, ümit verici gelişmelerdi. Fakat bu Yasa yürürlüğe girdikten sonra, gazetecilerin yeniden tutuklanması olayları ve polis soruşturmaları başladı. Bu yıl, 2 Temmuz'da 28 değişik soruşturmanın başlatıldığı ve 7 dergiden 16 yayın yönetmeninin, yasaları ihlal etmekle suçlandığı bildirildi. Söz konusu dergiler, genel anlamda gazete değil, politik yayınlardır. Fakat benim görüşüme göre, bunlar için de ifade özgürlüğüyle ilgili prensipler aynen uygulanmalıdır.

UBE, kısa bir süre önce Cumhurbaşkanı Özal'a, Yeni Ülke gazetesinin sahibi Avukat Serhat Bucak'ın tutuklanmasıyla ilgili kaygılarını ifade eden bir protesto gönderme ihtiyacı duydu. Aynı zamanda, Diyarbakır'da Vedat Aydın'ın cenaze töreninde basına yöneltilen polis şiddetini de protesto ettik. Cenaze törenini izleyen gazeteciler feci bir şekilde dövüldü, kameraları ve ses kayıt cihazları parçalandı. Ayrıca Güneş gazetesi, İnsan Hakları Bölümü sorumlusu Deniz Teztel'in tutuklanmasıyla ilgili kaygılarımızı da ifade ettik.

Son altı aydır ya da daha uzun bir süreden beri, Türk Hükümetinin sınırların güvenliğiyle ilgili kaygıları olduğunu biliyorum. Aynı zamanda, özellikle Güney Doğu bölgesinde insan hakları ihlallerinde bir artış söz konusu.

Temmuz ayında yayınlanan, uluslararası standartların ve anlaşmaların dehşet verici bir biçimde ihlal edildiğini ayrıntılarıyla anlatan Helsinki İzleme Komitesi raporuna değinmek isterdim.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin hazırlanmasının üzerinden 40, imzalanmasının üzerinden ise yaklaşık 20 yıl geçtiğini hatırlatmama izin verin.

Büyük Millet Meclisi üyelerinin bu gibi insan hakları ihlallerine izin vermemesi ve sorumluluların mahkeme önüne çıkarılmasını sağlayabilmesi gerekiyor. Bana göre bu, en önemli ve en acil görevdir. Sizler her zaman olduğu gibi, demokrasinin ilkelerini desteklemeye, sorumluluklarınızın bilincinde, cesur ve özgür düşünceli olmaya devam etmelisiniz. Fakat, eğer Avrupa Topluluğu'na ve dünyanın diğer demokratik ülkeleri arasına tam üye olarak katılmak istiyorsanız, varolan engelleri aşmak zorundasınız.

İnsan hakları konusunda kararlılık gösteren ve yükümlülüklerini yerine getiren birçok ülkede demokrasinin geliştiğini, ilerlediğini gözlemledim. Daha önce başardıklarınızla, bu sefer de varolan güçlüklerin üstesinden gelebileceğinize inanıyorum.

AVRUPA İNSAN HAKLARI DİVANİ

Thor VILHJALMSSON

Avrupa İnsan Hakları Divanı Yargıcı

Sözlerime nazik davetlerinden ve bana konuşma fırsatı verdiklerinden dolayı, bu konferansı düzenleyenlere teşekkür ederek başlamak istiyorum. Türkiye'ye Avrupanın diğer ucundan geldim. Burada, aynı zamanda hem yüce hem de uygulama olanağı olan bir konu olan insan hakları üzerine konuşacağız. Söyleyeceklerim Avrupa'nın sadece belirli bir bölümü için değil hepimiz için anlamlı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin önsözünde de ifade edildiği gibi, Avrupa Konseyine üye bütün ülkeler, aynı düşüncede olan, aynı politik gelenek mirasını, idealleri, özgürlük ve hukuk sistemini paylaşan ülkelerdir.

Bu yüce Meclisin karşısında benim bugünkü konum, genellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen, 4 Kasım 1950'de imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması için Avrupa Sözleşmesi tarafından oluşturulan sistemin bir parçası olan Avrupa İnsan Hakları Divanıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ne yeni ne de eski, belki de hem olgunlaşmış hem de gelişme sürecinde bir sözleşme olduğu söylenebilir. Bu sözleşmenin etkinliği, önderlik ettiği faaliyetlerin sayısı ve çeşitliliği ve bu sistem altında gelişen ve yaygınlaşan insan hakları göz önünde tutularak değerlendirilebilir.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

Bu Sözleşmenin kaleme alınmasının tarihini ve ilk faaliyetleri tek başına oldukça ilginç olmasına rağmen, bugün bu toplantıda buna yeteri kadar zaman ayırmak mümkün değil.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kökleri, İkinci Dünya Savaşı boyunca kamuoyu tarafından yükseltlen ve savaş zamanı dehşetinin yinelenmesini önlemek için ulusal ve uluslararası alanda insan haklarının güçlendirilmesini hedefleyen taleplere dayanır. 1944 Birleşmiş Milletler Kuruluş Bildirgesi'nde, 1948'de Genel Meclis tarafından imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, 1949 Avrupa Konseyi Tüzüğü'nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde bu talepler dile getirilmiştir. Geriye baktığımızda İnsan Hakları Avrupa Sözleşme'sinin görüşmeleri için çok kısa bir zaman geçtiğini şaşırtıcı biçimde görürüz. Sözleşme'de, geleneksel olduğu söylenebilecek insan hakları listesine ek olarak, hem uluslararası anlaşmalar için eşsiz, hem de bugün bile hala olağanüstü sayılabilecek önlemler vardır. Her ne kadar son metin, geleneksel görüşle, bağlayıcı kararlar alma yetkisiyle donanmış kurumlar oluşturma önerileri arasında bir uzlaşma teşkil etmiş olsa da ikinci yaklaşımın önerileri arasından uluslararası hukukta yeni olanaklar yaratacak miktarda içeriyordu. Sözleşmenin ihlali iddiasıyla yalnızca Sözleşmeye taraf devletler Avrupa İnsan Hakları Komisyonunda yasal işlem başlatabilmekle kalmıyor, bireyler de başvuruda bulunabiliyor. Ayrıca olayların Avrupa İnsan Hakları Divanına gerek Komisyon gerek devletler tarafından sevkedilebilmesi için önlemler yer alıyor.

Sözleşme taslağının hazırlanması için geçen kısa süreyle, onun tamamen faaliyete geçmesi için geçen süre karşılaştırılmaz bile. Avrupa

İnsan Hakları Divanı'nın kurulması dokuz yıl sürdü. Bu mahkemenin yetkisi önce Komisyon'a üye sekiz ülke tarafından kabul edildi. 1959'daki ilk yargıç seçimlerini takiben, başlangıçta mahkemenin elinde çok az dava vardı ve üyeleri çok seyrek biraraya geliyordu. Divan'a ilk dava 1960 yılında gönderildi, mahkeme ilk kararını aynı yıl içinde verdi. İlk karar belirli bir yargılama usulüyle ilgili bir sorun hakkındaydı ve ilk dava 1 Temmuz 1961'de karara bağlandı. İkinci dava ile ilgili karar 1962'de verildi. Fakat bundan sonraki ilk karar için altı yıl geçmesi gerekti ve bu karar Temmuz 1968'de alındı. Kısaca söylemek gerekirse 1975 yılının sonuna kadar toplam yirmi dava karara bağlanırken, 1975'den bugüne kadar görülen davaların sayısı ikiyüzelli altıdır. 1982, karara bağlanan davaların ilk defa 10'un üzerine çıktığı yıldır ve 1987'de de 32 dava hakkında karar alınmıştır.

Eğer Divan'ın bugünkü yapısına bakacak olursak, Divan'da görev yapan yargıçların sayısı Avrupa Konseyine üye Devletlerin sayısına eşittir, yani şu anda 25'dir. Divan'ın kayıt bölümünde kayıt memurları ve yardımcı kayıt memurları da dahil olmak üzere 14 avukatın yanısıra sekreterlik yaparak, yayın hazırlayarak, arşivleri düzenleyerek ve bütçeyi idare ederek, mahkeme, yargıç ve avukatlara yardım eden 11 görevli ve ayrıca çok sayıda geçici memur bulunmaktadır. Ayrıca 4 çevirmen ve tercüman avukat da dahil olmak üzere Avrupa Konseyinde görevli kişiler de çalışmalarında Divan'a yardım eder. Divan'ın resmi iki dili olan İngilizce ve Fransızca toplantılarda birlikte kullanıldığı için bu toplantılar kapalı bile olsa tercümanlar mevcuttur.

Davalar Divan'a ya Komisyon ya da Sözleşmeyi imzalayan devletler tarafından getirilebilir. Ancak şimdiye kadar bireysel başvurular kabul

edilmedi. Divan'a bireysel başvuru, Sözleşme'nin 9ncu maddesi yürürlüğe girince kabul edilecek.

Kayıt görevlileri yargıçlar için davaları hazırlar ve yargılama süresince birlikte çalışırlar. Bununla birlikte Divan'da "part-time" çalışan yargıçlar her yıl yaklaşık 10 hafta Strazburg'da bulunurken, buna ek olarak kendi ülkelerinde de davalar üzerinde çalışırlar. Prensip olarak her dava 9 yargıçdan oluşan bir Meclis tarafından ele alınır. Bunlara ek olarak 4 yargıç da görüşmelerde vekil olarak yer alır. Eğer bunlar davanın daha ileri aşamalarında karara katılmazlarsa itibari üye olarak yer almış olurlar. Divan başkanı ve davada taraf olan ülke ya da ülkelerden gelen hakimler Meclis'in "ex-officio" (görevi gereği) doğal üyeleridir. Meclis'in diğer üyelerinin isimleri kurra ile belirlenir. Divan'a gelen davaların yaklaşık üçte biri Meclis tarafından bütün üyelerin hazır bulunduğu kurula gönderilir. Bu, söz konusu davanın özel önem taşımasından, geçmiş bir uygulamaya yapılan itirazdan ya da incelemenin önceki bir aşamasında Meclis'teki oy dağılımı bunu gerektirdiği durumlarda gündeme gelir. Divan'da görülen her bir davanın karara bağlanması için ortalama olarak bir yıldan biraz fazla bir zaman gerekmektedir. Bir çok davada yazılı savunmaların sunulmasından sonra Strazburg'daki İnsan Hakları binasında sözlü duruşmalar gerçekleştirilmektedir.

Divanın yapısı ve çalışma yöntemleri hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra rolü hakkında da bir kaç cümle söylemek istiyorum.

Sözleşmenin 19ncu maddesine göre "Sözleşmeye taraf olanların kabul ettikleri yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için (1) Bir Avrupa

İnsan Hakları Komisyonu, (2) Bir Avrupa İnsan Hakları Divanı kurulacaktır”.

Sözleşmenin 45nci maddesine göre “Divan’ın yetki alanı Sözleşmenin bütün yorumları ve uygulamalarıyla ilgili davaları kapsamalı”. 50nci madde, belirli şartlar altında, Divanın zarar gören tarafa ilgili devlet tarafından karşılanmak üzere tazminat ödeyebileceğini belirtir. Ayrıca Sözleşme Divanın kararının nihai olduğunu ve tarafların Divanın verdiği kararın sorumluluğunu yüklenmesi gerektiğini ifade eder. Divanın yargılaması Sözleşmenin bir maddesinin ya da maddelerinin ihlal edilip edilmediğine hükmedilmesi ve eğer tazminat ödenmesine karar verilmişse sorumlu devletin başvuruda bulunana ödeyeceği miktarın tespitiyle son bulur. Divan, başvuruda bulunanın o ülkenin kendi yasalarına göre nasıl değerlendirileceğiyle doğrudan ilgilenmese de bu onun kararında etkili olabilir.

Sözleşme uluslararası hukuk kapsamında bir anlaşmadır ve Divanın kararları devletleri bu hukuk sisteminin kuralları çerçevesinde bağlar. Bu, 50nci madde gereğince verilen tazminat bile dahil olmak üzere hiç bir kararın bir devlet de doğrudan uygulanamayacağı anlamına gelir. Hemen her davada ilgili devlet gecikmeden ödeme yaptığı için 50nci maddenin sorun teşkil etmediğini vurgulamak gereksiz. Haklarında Sözleşmenin veri maddelerini ihlal kararı alınmış devletlerin tepkileri biraz daha karmaşık bir sorundur. Kararlar tekil davalar için alınır ve Sözleşme konularının genel yorumundan ziyade görülen dava üzerinde yoğunlaşılır. Dolayısıyla Sözleşmeye taraf devletin yükümlülükleri kapsamında hangi önlemlerin alınması gerektiği her zaman açık değildir. Kararların uygulanmasının

denetimi Bakanlar Kuruluna verilmiştir ve burada bazen hiç kolay olmayan tartışmalardan sonra her bir dava için özel bir karar alınır. Divanın bulduğu ihlallerin kaynağında yasal kararlar, idari tavır ya da uygulamalar, idari mercilerin çıkardığı yönergeler ya da mevzuatça belirtilen genel kurallar gibi olgular olabilir. Divanın kararı, Sözleşmenin ilgili devlete olumlu adımlar atma yükümlülüğü verdiği doğrultusunda ihlal yalnızca faaliyetsiz kalmak bile olabilir.

Eğer Divan ilgili devletin çeşitli yasal önlemlerinin Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar verirse, bu hazırlanması ve başarıyla sonuçlandırılması uzun yıllar alabilecek geniş çaplı bir yasal reform gerektirebilir. Buna örnek olarak, Belçika'da aile yasasının ve İsveçte mahkemelerin yetki alanları ile ilgili kuralların değiştirildiğini belirtmek istiyorum. İsveçteki reform 1982 yılında Divan tarafından alınan ve başvuruda bulunanların Hükümetin kararını değiştirmek için kendi ülkelerindeki mahkemeye gidemeyişleriyle mülkiyet haklarının çiğnenmesi konusundaki davaya ilişkin Sözleşmenin 6ncı maddesinin ihlal edildiği hükmünü veren karar sonucunda gerçekleşti. İsveç'te 200 yıldır yorumlandığı ve uygulandığı şekliyle güçler ayrılığı ilkesine göre bu sistemin doğru olduğu düşünülüyor ve bu bağlamda insan haklarıyla ilgili hükümlerin ihlal edilmediği zannediliyordu. Divan aksine karar verince, bu şartlarda uygulanması için yeni hukuk kuralları hazırlandı ve kabul edildi.

Bazen mahkeme kararları, Anlaşmaya taraf olan ülke tarafından, mahkemedeki davaya taraf olmasa dahi, hukuk reformu yapılması gerektiği şeklinde ele alınabilir. Buna örnek olarak, örgütlenme hakkının tersini yani bireylerin bir örgüte, bu durumda bir sendikaya üye olmama hakkına dair

alınan karar sonucu gerçekleşen yasal değişiklikleri gösterebilirim.

Avrupa İnsan Hakları Divanının aldığı kararların etkilerine ek olarak bu kararlara kaynak teşkil eden Sözleşmenin daha önce de belirttiğim gibi, bir uluslararası hukuk anlaşması olduğunu ve iç hukuktaki konumunun ilgili devlete bağlı olduğunu söylemek isterim. Sözleşmenin diliyle konuşursak taraf olanların çoğunluğu için Sözleşme uluslararası anlaşmaların uygulanmasındaki genel ilkeler temelinde kanundur. En azından iki ülkede, özel yasaların çıkarılmasıyla Sözleşme ülke kanunu halini almıştır ve yakın gelecekte başka ülkelerde de aynı şey olabilir. Sözleşme bir devletin kendi hukukuna içselleştirildiği zaman Strazburg Divanı tarafından yorumlanan belirli bir kural o devletin mahkemelerinde görülen bir davada gündeme gelebilir. Her ne kadar bu koşullarda Strazburg içtihat hukukunun konumu muğlak olsa da benim görüşüme göre genel eğilim Strazburg kararlarını etkili saymaktır.

Şimdi Avrupa İnsan Hakları Divanına gelen davalar üzerine bir kaç söz etmeme izin verin. Divan, yalnızca kendisine oldukça kısıtlı kurallar çerçevesinde gönderilen davalara bakar. Ancak davanın sevki için önceden Divan'ın iznine başvurulmasına gerek yoktur. Kayıt bölümünün istatistiklerine göre 1990 sonuna kadar alınan kararlardan 130'unda Divan bir ihlal tespit etmiştir. Bunların 73 kadarı 6ncı maddeye ilişkindir. Sözleşmenin bu temel maddesinden bir alıntı yaparsak "Medeni hak ve görevlerinin belirlenmesinde ya da herhengi bir suç isnadında, herkesin hukukun öngördüğü tarafsız ve bağımsız bir mahkemede makul bir süre içerisinde adil ve açık bir duruşmaya hakkı vardır". Bu madde yasama ve yürütmeden bağımsız ve tarafsız yasal kurumların önemiyle ilgili köklü bir

düşünceyi yansıtmaktadır. Adil yargılanmayla ilgili davalar, mahkemelere kabul edilmek, mahkeme işlemlerinin uzunluğu, mahkeme görevi gören kurumun bağımsızlığı, tarafların adli güç eşitliği ya da delillerin tetkiki ve sınanması gibi sorunlarla ilgilidir. Ancak delillerin takdiri Divanın yetki alanı dışında kalır.

Divanın baktığı ikinci büyük dava grubu, bireyin özgürlüğü ve güvenliğini güvence altına alan 5nci maddeyle ilgilidir. Bu madde gözetilmeyle ilgili kesin kurallar içerir ve belirli durumlar hariç kimsenin özgürlükten mahrum edilemeyeceğini belirtir.

Burada Divan'a gelen davaları ya da dava çeşitlerini sıralamak çok uzun sürecektir. Bazı davalar yasal sorunların yanı sıra acil siyasi önem taşıyan problemler içeriyordu. Örneğin Divan'a gelen tek devletlerarası dava Kuzey İrlanda sorununun bazı boyutlarına yasal olarak karmaşık, siyasi açıdan hassas yaklaşımlar gerektiren ve İrlanda'nın Birleşik Krallık lehine açtığı ve 1978'de karara bağlanan dava oldu. Şüpheli teröristlerin sorgusunda uygulanan "5 yöntem", yolaştığı yoğun fiziksel ve ruhsal acının gayri insani ve onur kırıcı bir uygulama teşkil ettiği için Divan Sözleşme'nin 3ncü maddesinin ihlal edildiği kararına vardı. Öte yandan Divan'a göre, olağanüstü durumlarda bazı kuralların sınırlandırılmasına izin veren 15nci madde kapsamında 5nci ve 6ncı maddelere getirilen sınırlamalar Sözleşmeyi ihlal etmiyordu. Siyasi özellikleri olan diğer önemli davalar nüfusun dil farklılıklarıyla ciddi olarak bölündüğü Belçika'yla ilgili oldu. 1968'de karar alınan bir başka dava ise ülkenin bir çeşit federal devlete dönüşüm süreci içinde uygulanmaya başlanan seçim kurallarıyla ilgiliydi.

Sayın Başkan

Son olarak řu soruyu gündeme getirmeme müade ediniz: Bütün bunların herhangi bir değeri var mıdır? Strazbourg Mahkemesi'nin dört yüz milyondan fazla insanın yaşadığı Avrupa Konseyi milletler topluluğı ile ilgili 280 kararı vardır. Bu kadar büyük bir milletler ailesinde, bu kadar az dava bir yarar sağlayabilir mi? Strazbourg Mahkemesi'nin temelini teşkil eden düşünce, tartışma aşamasında, herkes tarafından büyük bir heyecanla karşılanmadı. 1959'daki kuruluşundan beri, Mahkeme belirli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bununla beraber, bu düşünce, şimdi bütün Avrupa Konseyi'ne üye devletler tarafından kabul edilmiştir. Benim mütevazı görüşüme göre, ortaya getirilen soruya olumlu yönde cevap teşkil eden başlıca iki tartışma vardır: Birincisi mahkemelerle ilgili genel tartışmalar ki bu tartışmaların bizatihi varlığı hukukun üstünlüğü prensibini güçlendirir ve sadece onlara başvuru olanağının bulunması dahi, korunmaları için çaba gösterilmesini gereksiz kılar. Birinciye bağılı olarak ikinci tartışma da şudur: Strazbourg Mahkemesi önemli birçok davanın yanısıra, kendi içlerinde çok önemli oldukları söylenemeyen davaları da karara bağlamasına ilaveten, Avrupa İnsan Hakları Anlaşması sistemi içerisinde birçok uluslararası kuruluştaki eksik bulunan bir unsur oluşturmaktadır. Bu unsur, siyasi organlardan bağımsız olan hukuki güçtür. Mahkeme, kuşkusuz Strazbourg mekanizmasından biridir. Diğerleri benim ülkemdeki buzullardan ev sahibimiz ülkenin güneşli kıyılarına kadar Anlaşma'yı imzalayan taraf ülkelerin parlamentolarıdır. Yasama meclisleri insan hakları alanında ilerici hukuk reformlarının savunucusu, ihtiyatlı bir koruyucusu ve dinamik bir yaratıcısıdır. Sözlerime T.B.M.M. 'nin himayesinde düzenlenmiş olan bu Sempozyumda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi üzerinde konuşma fırsatı verilmesi nedeniyle teşekkürlerimi tekrarlayarak son veriyorum.

AVRUPA İŞKENCENİN ÖNLENMESİ KOMİTESİ VE İNSAN HAKLARI

Love KELLBERG

Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi Üyesi

Ekselansları, bayanlar ve baylar!

Buraya Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Kaya Erdem tarafından, İşkencenin ve İnsanlıkdışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Komitesi hakkında konuşmak, komitenin amacını, kuruluşunu, çalışmalarını ve uluslararası bağlamda insan haklarının korunmasına olan katkılarını açıklamak üzere davet edildim. İşkencenin Önlenmesi Komitesinin bir üyesi olarak, bana bu fırsatın verilmiş olmasından dolayı gerçekten büyük gurur duyuyorum. Komitenin adının kısaltılmış şekli de, onu insan haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan, fonksiyonları denetçilik ve/veya gözlemcilik olan diğer uluslararası kuruluşlardan dikkat çekecek derecede ayırdeden bazı işlevlerini ve niteliklerini vurgulamaktır.

1. İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar, bu alanda faaliyet gösteren tek uluslararası kuruluş, Uluslararası Kızılhaç Komitesiydi -ki onun faaliyetleri de uluslararası savaş alanlarıyla sınırlıydı. Bunu takip eden dönemin en dikkat çekici yanı, Birleşmiş Milletler ve bölgesel örgütler içinde insan

haklarını korumak için faaliyet gösteren kuruluşların ortaya çıkmasıdır. Avrupa Konseyi, 1950'li yıllar boyunca, bugün kamu bilincine iyice yerleşmiş olan insan hakları ve temel özgürlükler konusunda, 1950 Sözleşmesinin devletler tarafından yerine getirilmesini denetlemek üzere, İnsan Hakları Avrupa Komisyonu ve Avrupa Divanı oluşturdu. 1960'lı yıllarda Sosyal Yardımların Uygulanmasını Denetleme Komitesinin kurulduğunu görürüz. İşkencenin Önlenmesi Komitesi ise bu kurumsallaşma sürecinin en son filizidir. Bu komite 1987 yılında özel bir sözleşme ile kuruldu ve 1 Şubat 1989 tarihinde de yürürlüğe girdi. 1989 yılının Eylül ayında İşkencenin Önlenmesi Komitesinin üyelikleri için seçim yapıldı ve Komite, iki ay sonra ilk toplantısını gerçekleştirdi.

2. Önleyici işlevi ve teftiş yetkisi olan uluslararası bir kuruluş fikri, İsviçre'li bir banker olan merhum Jean-Jagues Gautier tarafından 1970'lerde tartışmaya açılmıştı. Gautier kendi kendine şu soruyu sormuştu: Uluslararası anlaşmaların işkence ya da fiziksel ve psikolojik kötü muamele fiillerini kesinlikle yasaklayan bağlayıcı nitelikteki hükümlerine ve denetleme mekanizmalarının varlığına rağmen, nasıl oluyor da bu gibi olaylar bu kadar sık olabiliyor? Ona göre, bunun nedeni, sözkonusu mekanizmaların yasalara aykırı olan bu iğrenç uygulamaları engellemekte etkili olamamasıydı. Çünkü bu mekanizmalar, olaylar olduktan sonra ve birçok yasal sınırlılıklar içinde, örneğin eğer bir şikayetçi varsa, harekete geçebiliyordu. İsviçre Hükümeti, Gautier'in yaklaşımını benimsedi. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de bu görüşe katıldı ve Bakanlar Konseyi'ne bir anlaşma taslağı sundu. Sonuç olarak hükümet yetkilisi uzmanların birkaç yıl süren müzakerelerinden sonra, Bakanlar Konseyi de bu fikri kabul etti. Böylece, İşkencenin, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamelenin ya da Cezanın Önlenmesine Dair

Sözleşme; -ki aynı isimle bir de Komisyon kuruldu- sadece usülle (yargılama usülleriyle) ilgili maddelerin olduğu, korunan haklarla ilgili ayrı hükümlerin olmadığı bir sözleşme ortaya çıktı. Komitenin kuruluşuyla ilgili söyleyeceklerim bunlardan ibaret.

3. İşkenceyi Önleme Sözleşmesinin amacı kötü muamelenin önlenmesidir. Birçok olayda işkencenin sebep olduğu kötü etkiler ortadan kaldırılmadığı için, işkence gören kurban yaşadığı sürece, işkencenin verdiği acılar belleğinde kalıcılaştığı için ve işkencenin sebep olduğu fiziksel ve psikolojik yara izleri, kurban yaşadığı sürece ona acı çektirmeye devam ettiği için, kötü muamele felaketiyle mücadele etmenin yolu, bu tür uygulamaların meydana gelmesine fırsat vermemekten geçmektedir. İÖK'nin görevi, kötü muameleye karşı mücadeleyi genişletmek ve gerekiyorsa tutuklulara karşı kabul edilemeyecek bu tür uygulamalara başvurulmasını engellemek için yasalar teklif etmek, öneriler getirmektir. İÖK'nin görevi eleştirmek ve kınamak değil, polis memurlarının kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışları arasındaki "sağlık kordonu"nu güçlendirmenin yollarını ve araçlarını bulmaya yardım etmektir. Kötü muamele uygulanmasına şu prensiplerin çiğnenmesi yol göstermektedir: kötü muamelenin kesinlikle yasak olduğu, uygar yönetimler için iğrenç bir uygulama olduğu ve en hafif ifadesiyle, kötü muamelenin sadece bu muameleye maruz kalan kurban için değil, bu muameleyi uygulayan kişi için de küçültücü olduğu. Dolayısıyla, Sözleşmenin temel unsurlarından biri, İÖK'nin belirli bir ülkeye yönelik faaliyeti (ya da sözleşme terimleriyle ziyareti-teftişi) öncesinde, sırasında ve sonrasında İÖK ile hükümetler arasındaki işbirliği prensibidir. Dahası, İÖK ile hükümetler arasında olabilecek bir anlaşmazlığı halletmenin tek yolu, işbirliği yaparak böyle bir anlaşmazlıktan kaçınmaktır, çünkü Sözleşmede bu

türden bir ihtilafın nasıl çözümleneceğine ilişkin bir madde bulunmamaktadır. Bu nedenle taraflar arasında gerekli güven ve itimat ortamını yaratmak için, uzmanlık, tarafsızlık ve diplomatik ustalık ve zerafet gereklidir. Fakat, bir yandan tarafların karşı karşıya gelmesinden kaçınmak gerekirken, bunun bedeli İÖK'nin temel amaçlarından ödün vermek olmamalıdır. Bununla beraber, eğer bir çıkmaza girilirse ve İÖK kendini duvarlarla sınırlanmış bir halde bulursa, bu durumda Sözleşme, İÖK tarafından yapılacak aleni bir açıklama yapmak şeklinde bir çıkış yolu sağlamıştır.

4. İÖK'nin hukuki bir kuruluş olmadığını vurgulamak gerekir. Komitenin görevi, ne anlaşma yükümlülüklerinin ihlal edildiği iddialarıyla ilgili yasal tartışmalara (örneğin, yasanın kabulünden önce işlenmiş suçları kapsayan “mukabiline şamil” iddialar konusuna da) çözüm getirmek, ne de başka bir yolla, hukuk kurallarının uygulanmasını ve hukuki yanlışlıkların geri döndürülerek düzeltilmesini sağlamak değildir. Bu nedenle Komitenin, tanıklık yapmak, tarafları ya da tanıkları sorguya çekmek ya da tarafları bağlayan konularda yasal olarak delil toplamak yetkisi bulunmamaktadır. Bunlar, Avrupa Komitesi ile Avrupa Divanı'nı birbirinden ayıran niteliklerdir. Bütün bunların anlamı şudur: İÖK'nin faaliyetlerinin amacı Avrupa Komitesinin ve Avrupa Divanının “anlaşmazlıklar yasal düzlemde çözüme ulaştırılmalıdır” anlayışına uygun bir biçimde, geleceği düşünerek fiiliyatta anlaşmazlıklardan kaçınmaktır.

5. İÖK'nin kötü muameleyi engelleyici görevlerini yerine getirmesini sağlayan en önemli vasıta, hükümetlerin iznine bağlı olan “ziyaretler”dir. Hükümetler, İÖK'ne hiç bir sınırlama olmaksızın istedikleri sularda yelken

açabilmeleri, kazazedelere nasıl muamele edildiğini görmeleri, gemiyi kurtarmak için denize atılmış yükleri ve önlerine çıkan, denizde sahipsiz yüzen ve çalışmalarında kendilerine yardımcı olabilecek eşyaları kurtarmaları için kapsamlı bir izin belgesi vermelidir. İÖK, istediği her yere, burası ister kamuya ister özel bir kuruluşa ait olsun, tutukluların bulunduğu yerlere hiçbir sınırlama gözetilmeksizin girebilir. İÖK'nin inceleme yapabileceği yerler, poliste gözaltı yerleri, karakollar ve tutukevleri, cezaevleri, askeri tutukluların veya sığınmacılardan gözaltında tutulanların kaldıkları yerler, yabancı tutukluların alıkonduğu havaalanlarındaki merkezler, alkoliklerin, uyuşturucu bağımlılarının ya da AIDS hastalarının zorunlu tedavilerinin yapıldığı ev ve hastaneler, akıl hastalıkları hastaneleri olabilir. Hiçbir kuytu köşe İÖK'nin dikkatinden kaçamaz. İÖK, "hiçbir sınırlama olmaksızın bu gibi yerlere girme " hakkına sahiptir. Aynı hak, yakalama/tutuklama zabıtları, tıbbi belgeler, fiziksel sınırlam ve disiplin cezası gibi konularla ilgili yönetmelikler gibi her türlü yazılı belge için de geçerlidir. Ayrıca, polis memurlarıyla görüşmeler yapılmalı: İÖK'nin, delil toplamasına yardım edebilecek herkesle, örneğin doktorlarla, hemşirelerle, toplumsal araştırmacılarla, avukatlarla, cezaevinde görev yapan din adamlarıyla ve aile üyeleriyle serbestçe görüşebilmesi sağlanmalıdır. Öte yandan İÖK, faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olduğu yerleri ve kuruluşları, ki bu faaliyetler kendisine daha önceden bildirilmese dahi, ziyaret etme hakkına sahiptir.

Bir hükümetin, ulusal savunma, halkın güvenliği, ciddi bir karışıklık, bir tutuklunun sağlık durumu ya da acil bir sorgulama gibi nedenlerle İÖK'nin ziyaretini ertelemesini isteme olanağı olduğu da bir gerçektir. Fakat hükümetin bu düzenlemeleri yapması fazla zaman almamalıdır, çünkü İÖK kısa zaman içinde kendi çalışmalarını bitirebilir. Dolayısıyla bir

hükümetin İÖK'nin ziyaretini, “çıkamaz ayın son çarşambasına” ya da “balık kavağa çıkıncaya” kadar ertelemesine izin verilemez.

6. İÖK'nin “teftişleri” çeşitli faaliyetleri kapsar. Sözleşme “periyodik ziyaretler”den bahseder, fakat aynı zamanda “şartlara göre yapılması gereken ziyaretler”de vardır. Bu son kategoriye girenlere, “kısa süreli ve belli bir görev için yapılan ziyaretler” diyebiliriz. İÖK'nin kendi yasalarında bunlara ek olarak üçüncü bir ziyaret türü daha vardır: İzleme ziyaretleri. Bunlar ilk iki tür ziyaretlere bağlı olarak yapılabilir.

(a) Periyodik ziyaretler, ayırım gözetilmeksizin bütün ülkelere belirli aralıklarla yapılan ziyaretlerdir: Görevlilerin ve diğer kaynakların duruma bağlı olarak, iki ya da üç yılda bir yapılır. Periyodik ziyaretlerin en azından ilki, düzenli olarak kura çekilerek, seçimle yapılır. Ziyaretin süresi, ülkenin büyüklüğüne ve nüfusuna bağlı olarak, 8 günden 16 güne kadar değişebilir. Heyette İÖK'den 4-6 üye, 1 ya da 2 uzman, sekreterlik görevlisi ve tercüman bulunur.

(b) Kısa süreli ve tek bir görev için yapılan ziyaretler, ziyaretin zamanına ve hangi konuyla ilgili olarak yapılacağına, İÖK'nin karar verme yetkisine sahip olduğu ziyaretlerdir. Bu ziyaretlerde, bireysel şikayetlerin derinlemesine bir araştırılması yapılmasa da, İÖK, eğer gerekliyse, böyle bir ziyaretin yapılması için, bireylerle veya bireylerin oluşturduğu gruplarla yaptığı görüşmeleri gözönünde bulundurmakta serbesttir. Şunu hatırlatmanın önemli olduğunu düşünüyorum: Sözleşmeyi hazırlayanlar, bir hükümetin İÖK'den “belli bir iddianın araştırılıp durumun açığa çıkarılması için yapılan bir mahkemeyi” ziyaret etmesi talebinde bulunabileceğini

düşünmüşler: Ümit ediyorum ki, gelecekte hükümetler, bağımsız , objektif ve önyargısız bir kuruluş olarak İÖK'ni bu tür görevler için davet edeceklerdir. Bununla bağlantılı olarak, Sözleşmenin hazırlık çalışmalarına göre, İÖK'nin, belli bir görev için yapılan ziyaretlerde belli bir önceliğe de uyması gerektiğini belirtmek istiyorum.

İÖK bir ülkeyi belli bir görev için ziyaret etmeye karar verdiği zaman, bu ülkenin hükümeti kendilerine üstü kapalı bir eleştiri yöneltildiğini düşünebilir. Bu konuda İÖK'nin görüşü ise daha farklı; İÖK bağımsız bir kuruluş olarak, tarafsızlığını her zaman korur. İÖK'nin bir görev üstlenirken şu ya da bu biçimde lehte ya da aleyhte önyargılar olduğunu düşünmek kesinlikle yanlış olur. İÖK bir iddia da bulunurken asla sorunu tam incelemeyen ve aceleci davranmaz. İÖK'nin faaliyetleri ile ilgili mevzuat da bunu açıkça gösterir: İÖK belli bir ziyarete karar vermeden önce, ilgili devletin “genel durumu” ya da “belli yerler ve belli durumlarla ilgili daha önce hazırlanmış raporlar” hakkında bilgi ve açıklamalar talep edebilir. Bu vesileyle, hükümetler kaygı duyulan durumla ilgili açıklama yapmak, iddiaları reddetmek ya da durumu düzeltmek olanağına sahiptir. Bu durumda İÖK, ayrıca yerinde bir araştırma yapılmasına gerek olmadığı biçiminde bir karşılık verebilir.

(c) Daha önce periyodik ya da belli bir görev için ziyaret edilmiş olan bir yere bir ya da birkaç “izleme” ziyareti yapılabilir. Burada şu kagı yatmaktadır: İÖK sadece belli olaylara dayanan şeyleri değil, aynı zamanda hukuki yapıyla ilgili konularda da daha ayrıntılı araştırmalar yapmalıdır. Bu tür ziyaretler, İÖK bir tavsiyede bulunduğu ya da bir öneri getirdiği zaman, en iyi sonuca ulaşmak için gerekli olan diyalogun sağlanması bakımından şüphesiz oldukça önemlidir.

7. İÖK, delil toplama ziyaretleri sırasında, önleyici görevini her zaman akılda tutar. Genel olarak ya da özel bir durumla ilgili deliller ya da işaretler konusunda özellikle dikkatli olmak gerekir. Eğer bunlar karşısında sessiz kalınırsa, bu kötü muamele olaylarına sebep olur, hatta bu tür olayları teşvik eder. Bir insan hakları ihlali olayı meydana geldiği zaman, bu olayın ötesine geçip, olayın niçin olduğunu ve bir daha tekrarlanmasının önüne nasıl geçilebileceğini araştırmak gereklidir. Bu Sokrates'in zihinde henüz şekil almamış bir düşünceyi sorgulama yöntemi ile meydana çıkarması gibi, çok zor ve karmaşık bir zihinsel ebelik sürecidir.

İÖK çalışmalarını şu şekilde yürütür:

- (a) Ziyaret edilen kurumların genel şartlarıyla (fiziki, sosyal ve işleyiş şartlarıyla) ilgili bilgi toplar.
- (b) Memurların genel tutumu ve çalışmalarıyla ilgili gözlemler yapar.
- (c) Görevlilerin genel tutumu ve çalışmalarıyla ilgili gözlemler yapar.
- (d) Gardiyanlar ile tutuklular arasındaki ilişkiler konusunda görevlilerin görüşlerini dinler.
- (e) Tutukluların yukarıdaki konularla ilgili görüşlerini ve varsa şikayetlerini dinler.
- (f) Doktorla, toplum araştırmacıları, avukatlar, ceza ve tutukevlerinde görevli din adamları, aile üyeleri ve aynı zamanda görevliler ve sendika temsilcileriyle görüşür.
- (g) Temel yasal güvenceler ve bunların etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli hükümet yetkilileriyle (bakanlar, savcılar ve halkın şikayetlerini takip eden memurlarla) görüşmeler yapar.

8. İÖK'nin topladığı bilgi ve belgeler temelinde raporunu hazırlaması yaklaşık olarak 6-8 hafta sürer. Eğer gerekiyorsa, bu raporlarda tavsiyeler, yorumlar yer alır ve bazı konularla ilgili bilgi talep edilir. Kural olarak, hükümetlerin bu raporlar verildikten 6 ay sonra ara yanıt, 12 ay sonra da nihai yanıtlarını vermeleri gerekir. İÖK acil olarak harekete geçilmesini gerektirecek kadar ciddi durumlarda, idari önlemler gibi kısa vadede çözüm getiren tedbirler önerebileceği gibi, daha etkili olmak için, bağımsız kontrol mekanizmaları, daha etkili yasal güvenceler ve şikayet yöntemleri gibi orta vadeli tedbirler de önerebilir. Fakat özellikle polis memurları ve cezaevi görevlileri arasında oldukça yaygın alışkanlıklar ve düşüncelerle ilgili olarak uzun vadeli öneriler de gerekir: Örneğin, eğitim programları ve insan onuruna saygılı olmanın ve her durumda insani muamelede bulunmanın yalnızca göreve yeni başladığında değil, bütün meslek hayatı boyunca gerekli olduğunu vurgulayan çalışmalar gibi.

İÖK heyetinin bütün ziyaret boyunca uyarı yapma yetkisi vardır. Özellikle gözaltında tutulan kişilere karşı muamelenin iyileştirilmesi gerekliyse, bu yola başvurulabilir: Fakat ciddi kaygılara neden olan istisnai durumlarda heyet uyarıda bulunma yetkisini kullanmalıdır.

9. İÖK'nin faaliyetlerinin yasal dayanakları nelerdir?

Konuşmamın başında da ifade ettiğim gibi, İÖK'nin faaliyetlerinin amacı Avrupa Komitesi ve Avrupa Divanının faaliyet amacından farklıdır. Çünkü bazı özel durumlarda olaylar olduktan sonra müdahale etse de İÖK mekanizması, kötü muamele olaylarının meydana gelmesine izin vermeyecek biçimde düzenlenmiştir. Avrupa Komitesi ve Avrupa Divanı, mukable şamil

anlaşmaların belli maddelerinin ihlal edildiği iddialarıyla ilgili hukuki anlaşmazlıkları çözümlemekle yetkilidir.

İÖK, kuruluşunu sağlayan anlaşmada, gözaltına alınanların durumunu incelerken kendisine rehber olacak özel maddelerin yokluğu anlamında, kendine özgü bir kurumdur. Ancak, genel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (Sözleşme başlığıyla aynı sözcüklerden oluşan) 3. maddesinin genel bir referans kaynağı olacağı önsözde belirtilmiştir. Ayrıca, hazırlık çalışmalarında, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Divanı hukukunun rehber olduğu da söylenmiştir. Burada işkence üzerine 1984 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve kanun görevlileri için 1974 Birleşmiş Milletler kuralları, tutuklu ve hükümlülerin korunması için 1988 Birleşmiş Milletler Genel İlkeleri, 1982 Birleşmiş Milletler Tıp Ahlakı İlkeleri, 1987 Avrupa Tutukevi Yasaları, 1975 Tokyo Bildirgesi gibi diğer uluslararası belgelerden de söz edilmektedir. Bunun dışında İÖK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini yorumlamayacak ve ne bu sözleşmenin ne de diğer belgelerin yorumu ve uygulamasına müdahale etmeyecektir.

- (a)İşkenceyi Önleme Sözleşmesinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer insan hakları sözleşmeleri (ve bunların yetkili organlarının çalışmaları) için hareket noktası ve bunlara yol gösteren kaynak olduğu söylenebilir.
- (b)İşkenceyi Önleme Sözleşmesi, aynı alanda faaliyet gösteren yargı organlarının hukuk sistemi yoluyla bağlayıcı değildir.

Bunun mantıksal sonucu olarak, İşkenceyi Önleme Komitesi, olaylar olduktan sonra yasal anlaşmazlıkları çözümleyen bir yargı organı değildir. İşkenceyi Önleme Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3.

maddesinin ihlal edilip edilmediğine bakılmaksızın, kötü muamele daha meydana gelmeden bunu önlemek amacıyla kurulmuştur.

Bu nedenle, İÖK'nin amaçladığı koruma düzeyi, İnsan Hakları Komisyonunun ve Divanın yargılama sisteminden daha yüksektir. Bununla beraber şunu eklemek istiyorum, bu kuruluşlar meşruiyetlerini korumak için, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. maddesine göre bir muamele “minimum ya da yeterli şiddet derecesinde” olmadığı için yani resmen bir ihlal bulunmadığı zaman belli uygulamaları/davranışları “istenmeyen”, “memnuniyet vermeyen”, “acı ve hoş olmayan” şeklinde eleştirir. İşkenceyi Önleme Komitesine göre bu durum, dargörüşlü ve oldukça hoşgörülü bir yorum arasında denge oluşturmaktadır ve İÇK, daha insani bir tavırdan yana olmayı önerir. İÖK'nin dayandığı platform, 1979 Birleşmiş Milletler polis memurlarının davranış yasasının 5inci maddesinin yorumudur (BM Genel Meclisi 34/169). Burada, “zalimce, insanlık dışı ve küçültücü muamele ve ceza, her türlü fiziki veya psikolojik kötü muameleye karşı koruyucu olabilecek biçimde geniş kapsamlı olarak yorumlanmalıdır” der. (Daha önce belirtilen 1988 Birleşmiş Milletler tutkulu veya mahkum herkesin korunması prensipleri kurulunun 6ncı prensibinin dipnotu)

10. İşkenceyi Önleme Komitesi bağlayıcı yasal kararlar/hükümler vermez, sadece resmen bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunur. Bu nedenle bazıları İşkenceyi Önleme Sözleşmesini hazırlayan hükümetlerin, kükreyen ama dişleri olmadığı için ısıramayan bir kaplan ya da kağıttan bir kaplan yarattıklarını söyleyebilirler. İÖK'nin ilgilendiği konular ulusal saygınlık için hassas ve bazen da acı verici olabileceği için, Komitenin, raporları değerlendirme yöntemi ve üyelerinin çalışma biçiminin gizli olduğu

doğrudur. Fakat, eğer bir devlet, durumun iyileştirilmesi için İÖK'nin raporunda yer alan tavsiyeleri uygulamayı geciktirirse ya da genel olarak İÖK'nin bu konuda kamuoyuna açıklamalar yapabileceği de aynı derece de doğrudur. “Aynı düşüncede olan, aynı politik gelenek mirasını, idalleri, özgürlükleri ve hukuk sistemini paylaşan” -Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin önsözünde belirtildiği gibi- ulusların oluşturduğu bir toplulukta kükrecek, ısırarak kadar etkilidir.

11. İşkenceyi Önleme Komitesi iki yıldan daha az bir süredir çalışmakta olmasına rağmen -ilk ziyaretini 1990 yılı Mayıs ayında yaptı- şimdiye kadar hazırlanmış olan 5 rapora, hükümetlerin yanıtları İÖK'ne gelmeye başlamıştır. İÖK, hükümetlerin verdiği yanıtlarla önerileri karşılaştırdı, bu konuda ilk izlenim, yanıtların genel olarak yeterli olduğu ve raporların olumlu karşılandığı yolunda ve hükümetlerin İÖK'nin raporları yayınlaması olasılığını düşündüklerine dair göstergeler var. Bu İÖK'nin ilgilendiği konularla ilgili olarak önemli bir adım, çünkü bu İÖK ilgilendiği konulara daha çok ışık tutuldukça gözaltında tutulanların karmaşık sorunlarıyla uğraşmak kolaylaşacak ve umarız nezarethanelerde fiziksel ya da zihinsel kötü muamele azalacak ve sonunda tamamen ortadan kalkacaktır.

Raporlarla yayınlanması aynı zamanda bu yeni yaklaşımın takip edebildiği, diğer uluslararası örgütlerle (örneğin Birleşmiş Milletler içindeki) Shakesper'in ifadesiyle “yaşamın karanlık yüzünde kalmış” insanların durumunu iyileştirmek için geniş gözlem yetkileriyle donanmış, uluslararası bağımsız gözlemcilerinin neler başatabileceğini, gösterir.

AVRUPA PARLAMENTOSU VE INSAN HAKLARI

Maria Luisa Cassanmagnago CERRETTI

Avrupa Parlamentosu Siyasi İlişkiler Komisyonu Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanı,
Sayın Bakanlar,
Değerli Meslektaşlarım,

Bugün burada sizlere hitap ediyorsam bu, benim uluslararası insancıl hukuk veya Avrupa hukuk sistemi alanında uzman olduğumdan, veya Türkiye'nin siyasi ya da hukuki evrimi konusunda bilgi sahibi olduğumdan değildir. Sadece, Avrupa Parlamentosunun Siyasi İşler Komisyonu Başkanı olmam nedeniyle burada bulunmaktayım. Bu komisyon, Avrupa Topluluğunun üçüncü ülkelere yönelik politikaları konusunda yetki sahibidir ve bünyesinde bir de "İnsan Hakları Alt Komisyonu" bulunmaktadır. Bu alt komisyonun başkanı Sayın Coates de bu toplantıda bizimle birlikte olacaktı, fakat rahatsızlığı nedeniyle Londra'ya dönmek zorunda kaldı.

Kuşkusuz sizlerin de bildiği gibi, Parlamentomuz üçüncü ülkelerdeki insan hakları konusunda giderek daha fazla anılır hale gelmiştir. Ve yine çoğumuzun bileceği gibi, Türkiye de Parlamentonun çeşitli kereler hakkında kaygılar ifade ettiği ülkeler arasında yer almıştır.

Avrupa Topluluğunun 12 üyesinin “Avrupa Siyasi İşbirliği” çerçevesinde bir araya gelen Dışişleri Bakanlarınca oluşturulan bu politika önemli bir evrimden geçmek üzeredir. Devam etmekte olan iki “Hükümetler Arası Konferans”, bir “Ortak Dış Politika”nın tanımlanması yönünde çalışmalarını sürdürmektedir. Üçüncü ülkelere yönelik bu politikamızın tanımlanmasında esas alınacak unsurlardan biri de insan haklarıdır. Diğer taraftan, Avrupa Senedi hükümlerine göre, Topluluk önümüzdeki iki yıl içinde Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizmasına daha somut bir içerik kazandıramayı başaracaktır.

Hali hazırda Avrupa Toplulukları Bakanlar Konseyi, Topluluğun dış politikasında gereğinde yaptırım uygulayarak üçüncü ülkelerde insan haklarına saygıyı teşvik etme yönünde değişiklik yapmayı planlamaktadır. Bakanlar Konseyi, bu yeni politika konusundaki kesin açıklamayı önümüzdeki ay içinde Topluluk dilinde “Şarta Bağlılık Doktrini” (Doctrine de la Conditionnalité) olarak nitelenen bir belge ile yapacaktır.

Başkanı olduğum Komisyon bu metin hakkında görüşlerini belirtecektir. Ve ben bu yeni politikanın uygulamaya konması hususunda Komisyonda büyük görüş ayrılıkları olduğunu da saklayacak değilim. Bu gibi bir politikanın uygulamaya konmasındaki güçlüklerden bahsetmeye gerek bile yoktur.

Kuşkusuz sizelerin de bildiği gibi, Avrupa Parlamentosu son oniki yıl boyunca (sahip olduğu mütevazî yetkileri kullanarak) bir kısım ticaret veya işbirliği anlaşmalarını insan haklarıyla ilgili nedenlerle engellemiştir. Şu ana kadar bir tür “ad hoc” politika izleyerek İdi Amin’in Uganda’sına,

Bocassa'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'ne ve yakın bir geçmişte Sudan'a yapılan tüm yardımların askıya alınmasını sağlamıştır. Bunlar haricindeki durumlarda, ki size örnek verebilirim, Avrupa Topluluğu hedeflenen vatandaş veya halklara ulaşacağına emin olduğu insani yardımları göndermeye devam etmiştir.

Bu gibi bir politikanın uygulanmasının hukuki düzende pek çok sorunlara yol açacağı aşikardır.

Bizim kurumlarımızdaki hukukçuların çoğu ve hatta burada bulunan bazı meslektaşlarım da “Pacta Sund Servanda” yani ahte vefa ilkesini benimsemişlerdir. Yani bir kez bir anlaşma yapıldığında bu anlaşma insan hakları veya başka bir neden gerekçe gösterilerek tek taraflı olarak askıya alınamaz. Nitekim, sadece Topluluk kurumlarında değil aynı zamanda Üye Devletlerde de bu politikayı yazılı hale getirmek ve uygulamak yönünde güçlü bir istek vardır.

Başkanı olduğum komisyonda, Avrupa Parlamentosunda da olduğu gibi, parlamenterlerin, bir anlaşma veya mali protokolün onaylanmasını ve yürürlüğe konmasını engellemek için müdahalede bulunduğu çeşitli durumlar görülmüştür. Örnek olarak bir kaç yıl önce Suriye ile olan bir mali protokolün engellenmesini ve İsrail ile olan bir diğer mali protokolün bir yıl süreyle durdurulmasını verebiliriz. Bütün bunlar oldukça karmaşık politik-hukuki sorunlar ortaya çıkarmıştır. Fakat bu konuşmamda bunun detaylarına girmeyeceğim.

Topluluğun evrim geçirmekte olan bu politikasının genel temasını bu

şekilde çizdikten sonra, -Antalya'da Türk evsahiplerimizce cömertçe ağırlandıkta olduğumuz için,- Türkiye'nin durumunu ele almak istiyorum.

Tahmin edeceğiniz gibi, Türkiye'nin Topluluğa muhtemel üyeliği konusu Türkiye'yi az önce ifade ettiğim değerlendirmelerin önemli olduğu bir ülke yapmaktadır. Mensubu bulunduğum Komisyon, Dördüncü Mali Protokol ve Türkiye'nin Topluluğa katılması konusunda görüş bildirecek ve tam üyelik konusundaki nihai kararı beklerken Topluluk'la Türkiye arasında bir dizi alanda ilişkilerin geliştirilmesini öngören tedbirleri içeren "Matutes Paketi"ni de ele alacaktır.

Siyasi İşler Komisyonundaki görüşmelerimizde Türkiye'de insan hakları konusunun ağırlıklı bir yer tuttuğunu sizlerden gizlemek dürüstlüğe sığmayan bir davranış olurdu. Aynı şekilde, Topluluk üyesi ülkelerden birinin bu konuda diğer ülkelere daha ileri görüşler taşıdığını ve fakat artık bunda yalnız olmadığını da ifade etmeliyim. Konsey'in Avrupa Parlamentosuna Dördüncü Mali Protokol konusunda resmen danışmamış olması, bir üye devletin Konseyde'ki vetosunun devam etmesine yol açmaktadır.

Bunu böyle ifade ettikten sonra, Türkiye'de insan haklarına saygı konusunun bizim Komisyonumuzdaki temel tartışma konularından birini teşkil ettiğine işaret etmeliyim. Şunu da ifade etmeliyim ki bu tartışmalar bu yıl içinde Türkiye'de gerçekleştirilen Ceza Kanunu reformlarından bir hayli etkilenmiş durumdadır. (Özellikle TCK'nın düşünce suçuna ilişkin 141, 142 ve 163 üncü maddelerinin iptali.)

TBMM’ de bir İnsan Hakları Komisyonu’nun kurulması, insan hakları konusunda bizimle dialog’a girme isteğiniz çok daha olumlu bir hava yaratmıştır. Bunu takdirle karşılıyor ve bu gelişmelerin devam etmesini içtenlikle diliyoruz. Aynı zamanda bazı çevrelerin, bu yeni kanunların oldukça kısıtlı bir şekilde uygulanabileceği, şeklindeki eleştirilerinin de farkındayız.

Şurası açık ki, bizim yargımız hukuki durumun uygulamaya konuş biçimine bağlı olacaktır. Parlamentonun yetkilerinin Türkiye için özel bir önem arz eden somut bir yönünden bahsederek konuşmama son vermek istiyorum.

1986 tarihli Tek Senet’ten bu yana, Roma Antlaşmasının 237. maddesi uyarınca Parlamentonun Topluluğa üyelik müracatları konusunda veto hakkı bulunmaktadır. Bu konuda tartışmaları başlatmak ve Avrupa Parlamentosunun görüşünü hazırlamak görevi Siyasi İşler Komitesi’nindir.

Eğer bu an gelecek -olursa, Avrupa Parlamentosunun “Büyük Avrupa”ya katılma yolundaki bir talebi insan hakları durumuna ilişkin nedenlerle reddetmek zorunda kalması üzücü olacaktır.

Bu konferansında edindiğim izlenimler ve Türkiye’de bu yıl gerçekleştirilen ilerlemeler bende durumun böyle olmayacağı kanısını uyandırmıştır.

Lütfedip beni dinlediğiniz için teşekkür eder ve belki de fazla direkt olan konuşmamdan dolayı affınızı dilerim. Fakat sanırım uluslararası siyaset çevrelerinde birbirimize karşı açık sözlü ve samimi olmamız gerekmektedir.

YARGILAMA MAKAMLARI ÖNÜNDE “MAKUL SÜRE”

Prof.Dr. Feyyaz GÖLCÜKLÜ

Avrupa İnsan Hakları Divanı Yargıcı,
A.Ü.S.B.F. Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı

1. Hak aramada kişinin son başvuru kapısı olan yargılama makamlarından şikâyet, pek çok ülkede, giderek artmaktadır. Bu şikâyetler listesinin başında yer alan hususlardan biri de yargıç ve mahkemeler önünde işlerin sürüncemede kalması, işlemlerin uzayıp gitmesidir. Kişiyi pek çok bakımdan dayanılmaz sıkıntılara sokan bu duruma çare bulmak amacıyla, ulusal anayasalar yahut kanunlar ve insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası belgeler çeşitli hükümler getirmişlerdir. “Hak arama hakkı”, “adil yargılama hakkı”, “kişi özgürlüğü ve güvenliği”nin en ziyade korunmaya muhtaç insan hakları olduğunu unutmamak gerekir.

2. Ben burada gerek “yargılama”da, gerekse kişi özgürlüğünün kısıtlanması hallerinde (tutma ve tutuklama) işlemleri, yeni haksızlıklara neden olacak şekilde uzamasını önlemek amacıyla -Türk hukuku bakımından da “ulusal mevzuat” niteliğindeki, yani tüm organlar için bağlayıcı nitelikteki -İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)nin getirdiği hükümleri ele alacağım. Bunu yaparken soyut açıklamalara girişmeyip, ilgili hükümlerin Avrupa İnsan Hakları Divanı (Divan) tarafından yorumlanıp uygulanması

sonucu ortaya çıkan içtihadı sunacağım.

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu konuda “makûl süre” (“reasonable time”; “Délai raisonnable”) kavramını getirmiştir. “Makul” kelimesi ile ifade edilmek istenen hususun, hukukun temelinde yer alan “sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı”nı belirlediği, haklı surette, ileri sürülmüştür.⁽¹⁾

4. Gerçekten adı geçen Sözleşmenin 5. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, bu maddenin 1/c fıkrasında öngörülen hallerde (bir suç işlediği şüphesi altında olan yahut suç işlemesine veya suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zorunluğu inancını doğuran geçerli sebeplerin varlığı dolayısıyla, yetkili adli makam önüne çıkarılmak üzere kişinin yakalanması ve tutuklanması; kısaca sanığın kişi özgürlüğünün sınırlanması) “yakalanan veya tutuklanan herkesin makûl bir süre içinde yargılanmaya yahut adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır.”

5. Aynı Sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrasına göre de “Herkes gerek medenî hak ve vecibeleri ile ilgili nizalar gerek cezai sahada kendisine karşı serdedilen bir isnadın esasî hükmünde karar verecek olan ... bir mahkeme tarafından davasının makûl bir süre içinde... dinlenmesini istemek hakkı haizdir.”

Önce sanığın yakalanması yahut tutuklanması halinde, sonra da yargılama sırasında makûl süreye riayeti ele alacağız.

(1) Bk. Jacques VELU-Ruşen Ergeç,

“La notion de ‘délai raisonnable’ dans les articles 5 et 6 de la Convention européenne des Droits de l’Homme -Essai de synthèse-”, Revue trimestrielle des droits de l’homme, 2ème année, no.5

1. Tutukluluk Halinde Makul Süre (Mad. 5/3)

6. Divan “Wemhoff” davasındaki 27 Haziran 1968 tarihli kararında, 5. maddesinin yukarıda aktardığımız 3. fıkrası hükmünü yorumlamıştır. Divana göre bu hüküm adli mercilere ya yargılamayı makul bir süre içinde yapmak, ya da, gereğince teminat alarak, sanığı serbest bırakmak ikilemi arasında bir seçim yetkisi verir tarzda yorumlanamaz. Böyle bir lafzî yorum söz konusu hükmün amacına aykırı olduğu gibi 6. maddenin emrettiği makûl sürede yargılama mecburiyetine de ters düşer. 3. fıkra hükmünün anlamı ve amacı, hangi nedenle tutuklanmış olursa olsun, yargılama sırasında tutukluluk halinin makûl süre içinde kalması: yani sürenin makûl niteliğini kaybeder etmez sanığın tutukluluk haline son verilerek, kendisinin, gereğinde güvence karşılığı, serbest bırakılmasını sağlamaktır. (Bk. “Wemhoff” kararı, seri A, No.7, par.4-5; keza 2 Haziran 1968 tarihli Neumeister kararı, seri A No.8 par.4 ve son.)

7. Kişi özgürlüğü ve güvenliği bakımından hükmün önemi açıktır. Yargılamanın gerektirdiği bir tedbir olan tutuklama, çoğu zaman kötü şekilde kullanılmakta; peşin ceza olarak, kesin mahkumiyet hükmüne kadar suçlu telakki edilmemesi gereken kişiye (suçsuzluk karinesi) hoyratlıkla uygulanmaktadır. 5. madde hükmünün amacı işte bu uygulamayı böyle bir alışkanlığı silmektir.

8. Her somut olayda geçerli teorik ve soyut “belli ve sabit bir makûl süre” saptamak elbette mümkün değildir. Bu nedenledir ki gerek Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (Komisyon) gerekse Divan, önlerine gelen olaylarda yer alan somut durumun özelliklerini inceleyerek, o olayda makûl

süre kaydına riayet edilip edilmediğini değerlendirmektedir. Divan'ın bu değerlendirmeyi yaparken kullandığı ölçütleri biraz sonra göreceği (bk. "Wemhoff" kararı, par.10).

Bu konuda öncelikle çözümü gereken husus makûl süre denetlemesine tabi tutulacak tutukluluk süresinin başlangıç ve sona erme tarihlerinin saptanmasıdır.

1. Makul sürenin hesaplanmasında gözönünde tutulacak zaman dilimi

9. Divan'ın Wemhoff kararından itibaren oluşan içtihadına göre bu zaman dilimi kişinin beden özgürlüğünün fiilen kısıtlandığı tarihte başlayıp ilk derece mahkemesinin esas hakkındaki kararı tarihinde biten dönem içinde yer alan tutukluluk süresidir. Kesinleşmemiş de olsa ilk derece mahkemesinin mahkumiyet hükmünden sonra da tutukluluk halinin devam etmesi durumunda 5. maddesinin 3. fıkrası hükmü değil, fakat 1. fıkranın (a) bendi hükmü uygulanacaktır ("yetkili bir mahkeme tarafından-kişinin-mahkumiyeti üzerine usulû dairesinde hapsedilmesi"); ve bu süre, gereğince, 6. maddenin 1. fıkrasında yer alan "makul süre" denetlemesinde ("davanın makûl bir süre içinde görülmesi") hesaba katılacaktır. (Bk. "Wemhoff" kararı, par.6 ilâ 9).

2. Makûl süreyi takdirde kullanılan ölçütler

10. Makul süreyi takdirin söz konusu olduğu ilk dava Divan önüne, 1968 yılında, Wemhoff ve Neumeister olaylarıyla geldi. Bu tarihten önce Komisyon, benzer olaylarda, makûl süreyi takdir ederken önce üç, daha

sonra yedi ölçüt kullanarak değerlendirmede bulunuyor, hatta, gereğince, daha başka ölçütlere de başvurulabileceğini belirterek, somut duruma göre, global bir değerlendirme ile sonuca ulaşıyordu.

11. Komisyonun benimsediği bu metoda Divan katılmadı. Divan'ın o tarihten bu yana uyguladığı inceleme metodu özetle şöyle: İlk aşamada Divan bir yandan ulusal adli mercilerin sanığın tutuklanması ve tutukluluk halinin devamını meşru kılmak amacıyla gösterdiği nedenleri; öte yandan da ilgili kişinin, tahliye istemlerine dayanak olarak ileri sürdüğü gerekçeleri incelemektedir. Adli mercilerce ileri sürülen tutukluluk gerekçelerinin Divan'ca “geçerli” (“relevant”; “pertinents”) ve “yeterli” (“suffisants”) bulunması halinde, ikinci aşama olarak Divan, soruşturma işlemlerinin gerekli süratle yapılıp yapılmadığını saptamak amacıyla adli mercilerin tutumunu gözden geçirip değerlendirmektedir.

12. Tutuklulukta makûl süre kaydının denetlendiği son olay olan Fransa'ya karşı Letellier davası kararında (26 Temmuz 1991 tarihli, seri A, no.207, par.35 bir paragrafı sunmakta yarar görüyorum: “Bir somut olayda sanığın tutukluluk süresinin makul süre sınırını aşmaması gereğine riayeti sağlamak öncelikle ulusal adli mercilere düşen bir görevdir. Bu amaçla ulusal adli merciler, suçsuzluk karinesini de gözönünde tutarak, kişi özgürlüğüne saygı ilkesine bir istisna getirmeyi meşru kılan gerçek bir genel yararın varlığını kabul veya redde sebep teşkil edecek tüm koşulları inceleyecekler ve sanığın tahliye istemlerine ilişkin olarak verdikleri kararlarda tutukluluğu zorunlu kılan nedenleri göstereceklerdir. Divan, Sözleşmenin 5. maddesinin 3. fıkrasının ihlâl edilip edilmediğini herşeyden

önce söz konusu kararlarda yer alan gerekçelere ve yaptığı başvurularda ilgili kişi tarafından ileri sürülüp yalanlanmayan maddi olaylara dayanarak saptayacaktır. (Özellikle 27 Haziran 1968 tarihli Neumeister kararına bakınız, seri A, No.8, s.37, par.4-5)". “-Tutuklu kişinin bir suç işlediğine dair makul emarelerin varlığı tutukluluk halinin mevzuata uygunluğu konusunda her ne kadar sine qua non bir koşul ise de (10 Ekim 1969 tarihli Stogmüller kararı, seri A, No.9, s.40, par.4), bu şart bir süre sonra tek başına yeterli olmayacaktır; bu nedenle Divan, adli mercilerce benimsenen diğer tutukluluk gerekçelerinin özgürlükten mahrumiyeti hâlâ meşru kılıp kılmadıklarını saptamak zorundadır (ibidem, keza 27 Haziran 1968 Wemhoff, seri A No.7, s.24-25, par.12; ve 16 Temmuz 1971 Ringeisen, seri A No.13, s.42, par.104 kararları). Bu gerekçelerin geçerli ve yeterli bulunması halinde Divan, ilâveten, yetkili ulusal mercilerin, soruşturmayı yürütmede “özel sür’atle” hareket edip etmediklerini araştıracaktır. (10 aralık 1969 tarihli Matznetter, seri A No.10, s.34, par.12 ve 28 Mart 1990 tarihli Avusturya’ya karşı B, seri A No.175, s.36, par.42 kararları).

Bu metod bilahare Komisyon tarafından da benimsenmiştir.

13. Buraya kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak diyebilir ki sanığın tutuklanmasını meşru kıldığı iddiası ile ulusal adli mercilerce ileri sürülen genel yarara ilişkin gerekçeler tamamen geçerli ve yeterli olabilir. Fakat bu merciler kovuşturma, soruşturma yahut yargılama işlemlerini, sanığın tutukluluk halini hiç te makûl olmayan şekilde uzatan surette icra etmişlerse Sözleşme hükmü gene ihlâl edilmiş olacaktır. Çünkü böylece sanığa yüklenen fedakârlık, suçsuz sayılan bir kişiden normal olarak istenebilecek fedakarlıktan çok daha ağırdır. (Bk.Req. No.8118/

77,Schertenleib c/Suisse, rapp. Comm. II.12.80, D.R. 23- s.190, 197 son.)

14. Sanığın tutuklanmasını genel yarar nedeniyle meşru kılan gerekçeler bilindiği gibi ilgilinin kaçma, delilleri karartma, yeni suçlar işleme tehlikesinin varlığı yahut kamu güvenliği mülahazalarıdır.

15. Ulusal adli mercilerin soruşturmayı yürütmedeki tutumlarının tutukluluğu makul olmayan surette uzatıp uzatmadığı değerlendirilmesi de, bizzat sanığın soruşturma sırasındaki tutum ve davranışı (soruşturmasının ve binnetice tutukluluk halinin uzamasında kendisinin kusuru bulunup bulunmadığı) ile soruşturma konusunun (olayın) karmaşık ve çapraşık niteliği göz önünde tutularak yapılmaktadır.

Sanığın sahip bulunduğu kanun yollarını kullanması nedeniyle soruşturmanın ve dolayısıyla tutukluluk halinin uzaması sanığa yüklenebilecek bir kusurlu davranış sayılmamaktadır.

Keza iş yükünün ağırlığı nedeniyle adli mercilerin, işlemlerde gerekli sür'ati gösterememesi de, makûl sürenin aşılmasında, devletler lehine, bir mazeret olarak kabul edilmemektedir.

16. Strasbourg denetim organları makûl sürenin takdirinde sanığın fiilen tutuklu kaldığı süreyi soyut surette değerlendirmemekte; yukarıda da işaret ettiğim gibi somut olayın özelliklerini gözönünde tutarak denetim yetkilerini kullanmaktadırlar. Ancak bu suretledir ki tutukluluk halinin aşağı yukarı hangi tarih civarında makûl süre sınırlarını aştığı saptanabilecektir.

Tutuklamanın bir yargılama usulü tedbiri olduğu, yani bir ihtiyaçtan doğduğu ve suçsuzluk karinesi gerçeği de hatırlanınca işlenen suçun, yahut tehdidi altında bulunulan cezanın ağırlığı, veya toplumda uyandırdığı tepki tutukluluk süresinin hükmolunan cezadan mahsubu sanığın kişiliği yahut adli sicil gibi unsurların makul süre takdirinde, bir karineden öteye (meselâ kaçma yahut delilleri karartma tehlikesinin varlığı konusunda) başka değer taşınamaması gerekir. 1968 öncesi, Komisyon tarafından yapılan değerlendirmelerde hesaba katılan bu kriterler bugün hemen hemen terkedilmiştir (Bk. Metznetter kararı, s.33, par. 11).

17. Nihayet belirtmek isterim ki Divan'ın yerleşme içtihadına göre 5. maddenin 3. fıkrasındaki “makul süre” şartı ile 6. maddenin 1. fıkrasındaki “makul süre” kavramını birbiriyle karıştırmamak gerekir. Bu soruşturma (yahut yargılama) pekâlâ çok uzun bir süre alabilir ve geçerli nedenlerin varlığı halinde, sürenin uzunluğuna rağmen 6. madde hükmünün ihlâli sözkonusu olmayabilir. Buna mukabil sanığın bu süre içinde tutuklu kalması 5. maddenin 3. fıkrası hükmünü ihlâl edebilecektir (Bk. Stögmüller, s.40, par.5, ve Matzmetter s.34, par.12 kararları; keza bk. Neumeister, par.16-21, ve Ringeisen, par.110 kararları)

Son olarak ekleyeyim ki Türkiye gibi sözleşme hükümlerinin ulusal mevzuat niteliğine sahip bulunduğu, binnetice doğrudan uygulandığı ülkelerde, tutuklulukta makul süre şartına riayeti 5. maddenin 3. fıkrası uyarınca Avrupa Sözleşmesinin kurduğu denetim organlarının içtihadı ışığında, ulusal merciler sağlayacaktır. Gerçekten Sözleşmenin 5. maddesinin 4.fıkrası uyarınca “Yakalanması veya tevkif sebebiyle hürriyetinden mahrum bırakılan her şahıs hürriyeti tahdidin kanuna

uygunluğu hakkında kısa bir zamanda karar vermesi ve keyfiyet kanuna aykırı görüldüğü takdirde tahliyesini emretmesi için bir mahkemeye itiraz etmek hakkını haizdir” (Keza Bk. Sözleşmenin 1, 13, ve 26. maddeleri). Nihayet aynı maddenin 5. fıkrasına göre de “İşbu maddenin hükümlerine aykırı olarak yapılmış bir yakalama veya tevkif muamelelerinin mağduru olan her şahsın tazminat istemeye hakkı vardır” (Keza Bk. Sözleşmenin 50. maddesi).

II. Yargılamada Makul Süre (Mad.6/1)

18. Daha önce de belirttiğim gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “adil yargılamayı” konu alan 6. maddesinin 1. fıkrası gereğince kişi gerek “medeni hak ve vecibeleri ile ilgili nizalarda”, gerekse “suç davalarında”... bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde dinlenmesini istemek hakkına sahiptir”.

19. Öncelikle belirtmek gerekir ki madde hükmünde yer alan medenî hak ve vecibelere ilişkin nizalar” yahut kısaca suç davası diye adlandırdığım “cezaî sahada serdedilen isnad” kavramları Divan içtihadında, ulusal değerlendirmelerden bağımsız otonom kavramlardır. Diğer bir deyimle yargılama mercii önündeki nizanm değerlendirilmesinde Divan şekli kriteri değil, maddî kriteri kullanmaktadır. Bu nedenle bir kısım idari davaların, nitelikleri nedeniyle, bu madde hükmüne dahil bulunmaları mümkündür.

20. Aynı güvence 1982 Anayasamızda da yer almıştır (Mad.141).

21. Divan bu konuda önüne gelen daha ilk davalarda hükmün amacını açık bir dille belirtmiştir. “Tüm hak arayanlar için geçerli olan bu hükmün

amacı onları yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak; özellikle ceza davalarında, suçlanan (yahut herhangi bir nedenle yargı kararı bekleyen) kişinin uzun süre, işin nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamasını önlemektir". (Stögmüller kararı, s.40, par. 49; keza bk. 10 Temmuz 1984 Guincho Kararı, seri A, No.81, par.38; 29 Mart 1989 Bock, seri A, No.150, par. 48 kararları).

22. Konunun ayrıntılarına girmeden önce belirtmek isterim ki yargılamanın makûl sürede bitirilmesi sorunu, hemen hemen bütün ülkelerin karşılaştığı bir problemdir; çözümü de kolay görünmemektedir. Divan önüne gelen davaların büyük bir çoğunluğu "adil yargılama"ya ilişkindir; bunların pek çoğu da "makul süre" hükmüne dairdir.

Öncelikle belirtmek istediğim diğer bir husus, biraz sonra görüleceği gibi, Strasbourg organlarının bu konuda da pragmatik davrandıkları; yani, makul süreyi takdirde, her somut olayın taşıdığı ayrıntılı özellikleri gözönünde tutarak sonuca varmayı yeğlemeleridir.

Her olay için geçerli bir "makul süre" kabulünün imkansızlığı meydandadır (Bk. 6 Mayıs 1981 tarihli Buchholz, Seri A, No. 42, par.49 ve Erkner et Hofauer (23 Nisan 1987), seri A, No.117, s. 62, par. 66 kararları)

1. Sürenin başlangıç ve bitim tarihleri

23. Medeni hak davalarında süre, ilke olarak, davanın yetkili mahkeme önüne götürüldüğü tarihte işlemeye başlayacak ise de (buchholz, Par. 47-48; 23 Nisan 1987 Poiss kararı, seri A, No.117, s.103, par.50), bazı özel

durumlarda, girişimin niteliği itibariyle, daha önceki bir tarih de başlangıç noktası olarak kabul edilebilecektir (21 Şubat 1975 Golder kararı, seri A, No.18, par.32; keza 28 Haziran 1978 König kararı, seri A, No.27, par.98 ve Erkner et Hofauer Kararı, s. 61, par.64)

24. Ceza davalarında ise durum daha farklıdır. 6. maddedeki suç “isnadı” (“suçlama”; “criminal charge”; “accusation”) deyimi teknik hukuki anlamda değil, “suç işlediği şüphesi altında bulunma” anlamında kabul edilmiştir (Otonom kavram: Bk.27 Şubat 1980 Deweer, seri A, No.35, par.44 ve 21 Şubat 1984 Öztürk, Seri A, No.73, par.55 kararları). Bu nedenle makûl süre, çoğu zaman işin ceza mahkemesi önüne götürülmesinden çok önce işlemeye başlamaktadır: kişinin suç işlediğinden süphelenilerek polis yahut savcılık gibi yetkili mercilerin harekete geçip ilgili ile temas kurdukları tarih başlangıç olarak alınacaktır (10 Aralık 1982 Foti et autres, seri A, No.56, par.52; 10 Aralık 1982 Corigliano, seri A. No. 57, par.34-35, 15 Temmuz 1982 Echle, seri A, No.51, par.75 kararları).

25. Makûl sürenin bitim tarihi olarak da gerek medeni hak gerekse Ceza davalarında yargılamanın, mümkün ve muhtemel kanun yolları dahil, kesin hükümle tamamlandığı tarihtir (8 Haziran 1976 Engel et autres, seri A, No. 22, p.37, par. 89; 29 Mayıs 1986, seri A No.100, par.77, Poiss, par.50 kararları; keza Ackle, par.77).

İşin Anayasa Mahkemeleri önüne de götürülmesi halinde bu makam önünde geçen süre ilke olarak hesaba katılmamaktadır; meğerki Anayasa Mahkemesinin kararı asıl davanın esasını etkileye (meselâ, “bekletici

mesele” halinde)(Bk.Buchholz, par.48; Deumland, par.77 ve Poiss, par.50 kararları).

2. Makûl süreyi takdirde kullanılan ölçütler

26. Divan “makûl süre”nin aşılp aşılmadığını takdirde üç kriter kullanmaktadır. İşin niteliği; şikayet sahibinin (réquerant) tutumu ve ulusal mercilerin tutumu. Bu üç kriterden her birinin etkisi somut olaydan olaya değişebilmektedir.

27. İşin niteliğinden kasıt kâh dava konusunun özelliği yahut dava sonucunun ilgililer için önemi (sür’atle görülmesi gereken işler gibi; bk. 8 Temmuz 1987 H.c/Royaume-Uni, seri A, No.120, par.85; 29 Mart 1989 Bock, seri A, No. 150, par.47; ve Buchholz kararı, par. 52), kâh işin hukuken ve fiilen karmaşık ve çapraşık oluşudur (Foti et autres, par.58): Tanık yahut sanık sayısının çokluğu, delil toplamadaki güçlük vb. gibi (bk. Poiss, par.57; 23 Nisan 1987 Lechner et Hess, seri A, no. 118, par 42 ve 8 Aralık 1983 Pretto et autres, seri A, No.71, par.32 kararları).

28. Şikâyet sahibinin (davacı, davalı yahut sanık) yargılama sırasındaki tutumuna gelince. Divan’a göre, her ne kadar hukuk davalarının takibi taraflara ait ise de, bu husus, yargıcın davayı gerekli sür’atle yürütmesi hükmünü ortadan kaldırmaz (Buchholz, par.50; Guincho, par.32 ve Baraona, par.48 kararları). Bununla beraber durumdan şikâyetçi olan ilgilinin de sür’ati sağlamak için gayret gösterdiğini kanıtlaması gerekir (Pretto et autres, par.33 ve 25 Haziran 1987 Capuano, seri A No. 119, par. 59 ve son kararları).

29. Ceza davalarında ise sanık, yargılamanın yürütümünde adli makamlarla aktif bir işbirliği yapmak zorunda olmadığı gibi, sahip bulunduğu kanun yollarını sonuna kadar kullanması nedeniyle işin uzamasından da sorumlu tutulamaz (Eckle, par.82; Corgiliano, par.42; Pretto et autres, par.34; Poiss, par. 57; 8 Temmuz 1987 Baraona seri A No. 122, par.53). Bununla beraber Divan, durumu değerlendirirken sanığın kötü niyetli manevralarını da hesaba katmaktadır (Capuano, par.28).

30. Yetkili makamların tutumu konusunda Divan, ancak devlete yüklenmesi mümkün sürünceme nedeniyle makûl sürenin aşılması halinde 6. maddenin ihlâli sonucuna varmaktadır; böyle bir durumda devlet kusurlu olmasa da ihlâlden sorumludur (13 Temmuz 1983, Zimmermann et Steiner, seri A No.66, par.24 ve 26 Ekim 1988, Martins Mmoreira seri A No. 143, par. 52 ve son. kararları). Divan, devletin mazeret olarak ileri sürdüğü iktisadi güçlükleri, siyasi havayı, yahut ulusal hukukun boşluklarını, adli teşkilatın iş yükü nedeniyle gerekli sür'atı sağlayamamasını kabul etmemektedir. Divan'a göre devletler 6. maddenin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlü ve buna mecburdurlar (Martins Moreira, par. 59 ve son.; Foti et autres, par. 63; Capuano, par. 30; Baraona, par.56; 25 Haziran 1987 Milasi, seri A No.119, par.18 kararları).

31. Son olarak bir kaç noktayı daha belirtmekte yarar görüyorum. Şöyle ki,

“Makûl süre”nin aşıldığı iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna yapılacak başvuruda, işin niteliği nedeniyle, iç başvuru yollarının tüketilmesi şartı (Sözleşme, mad. 26) aranmayacaktır.

- “Makûl süre” hükmünün ihlalinde, dava sonucunun önemi yoktur. Yani iş sür’atle görülmüş olsaydı da sonucun değişmeyeceği devlet lehine mazeret değildir (H.c/Royaume- Uni. par.81).
- Nihayet, kamu davasının zaman aşımı nedeniyle düşmüş olması, “makûl süre” hükmünün ihlâlini ortadan kaldırmaz (25 Haziran 1987, Baggetta, seri A No.119,par.18).

Bu son iki nokta da göstermektedir ki yargılamanın makûl sürede bitirilmesi gereğinin amacı, ilgilileri, sürüncemede kalan bir yargılamanın maddi ve manevi sıkıntılarından korumaktır.

İŞKENCENİN ÖNLENMESİ İÇİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE TÜRKİYE

Prof.Dr. Ergun ÖZBUDUN

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi,
TBMM Başkanı Danışmanı, Avrupa İşkencenin Önlenmesi
Komitesi Üyesi

Yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ve keyfi tutuklama ve alıkonmaya karşı özgürlüğü içeren kişi hürriyeti, kesinlikle insan hakları listesinin en başta gelenidir. Kişi hürriyeti sadece demokratik rejimlerin değil, hukuk kurallarının geçerli olduğu her rejimin vazgeçilmez şartıdır. Gerçekten, hukuk düzeninin kurumlaşması, genel oy hakkı ve çok partili özgür seçimlere dayanan modern demokrasinin gelişmesinden onyıllar hatta bazen yüzyıllarca önce oldu. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler'in, daha da ilginç sadece demokratik ülkelerin üye olabildiği Avrupa Konseyi'nin bile işkencenin, insanlık dışı ve küçültücü ceza veya muamelenin önlenmesi için anlaşmalar onaylamak ihtiyacı hissetmiş olması ilk bakışta mantığa aykırı görünebilir. Bu durum işkencenin veya en azından diğer kötü muamele biçimlerinin, istikrarlı ve gelişmiş demokrasilere sahip ülkelerde bile henüz tamamen ortadan kaldırılamadığını gösterir. Bu durum, aynı zamanda bu ülkelerde bile, hukuk kuralları ve bunların pratikte uygulanması arasında bir farklılık olduğunu akla getirir.

Bu farklılık, özellikle Türkiye'nin durumu açısından dikkat çekicidir. Türk Devleti, işkencenin ya da diğer zalimane ya da insanlık dışı muamele ya da cezanın uygulanmasını açıkca yasaklayan bir dizi yasal önleme sahiptir. Bu uygulamalara dair yasaklar hem ulusal kökenli Türk yasalarında hem de uluslararası antlaşmaların onaylanmasıyla yürürlüğe giren Türk mevzuatında bulunabilir.

Ulusal kaynaklı Türk yasaları konusunda, Anayasa'nın 17. maddesinin 3. bendi'ni ifade etmek gerekir: "Kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz." Anayasa'nın bu maddesiyle, Ceza Yasası'nın iki önemli maddesi, Madde 245 (Bir kimseye kötü muamele eden veya fiziki darp uygulayan infaz memurları cezalandırılır) ve Madde 243 (Bir devlet görevlisi sanığa suçunu söyletmek için işkence yaparsa cezalandırılır) ile uyumludur.

Ayrıca, bedensel zarara sebep olan davranış ve uygulamayı yasaklayan genel yasa maddeleri vardır. Bu bakımdan özellikle ceza yasasının bedeni ezayı yasaklayan 456. maddesi dikkate değerdir.

Ceza yasasının diğer maddelerinden dolayı (örneğin 228, 240 ve 251) eğer devlet görevlileri keyfi uygulamada bulunurlarsa, fiziksel eza verirlerse veya diğer biçimlerde görevlerini kötüye kullanırlarsa, ilgili ceza değişen oranlarda artar.

Uluslararası anlaşmaların onaylanmasıyla yürürlüğe giren mevzuata bakacak olursak, Türkiye'nin hem 1950 İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ni hem de 1984 İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni onaylamış

olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. “Usulüne göre vurulmuş konulmuş uluslararası anlaşmalar kanun hükmündedir” diyen Anayasanın 90. maddesinin 5. bendi gereğince yukarıda adı geçen sözleşmelerin ilgili maddeleri Türk mevzuatının bir parçası haline gelmiştir.

Bu nedenle, mahkemeler ve diğer Türk makamları bu maddeleri uygulamakla yükümlüdür. Dahası, bu sözleşmelerin maddeleri Türk mahkemeleri tarafından bir çok kez uygulanmıştır. Ancak yine de, işkence ve diğer kötü muamele iddialarının sık sık ileri sürüldüğü biliniyor. Sayıca daha az olmakla birlikte, gene de önemli sayıdaki davalarda bu iddialar, ilgili devlet memurlarının mahkum edilmesiyle sonuçlanmıştır.

O zaman, yasa ile uygulama arasında niçin fark olduğunu sormak gerekiyor. Bunun cevabı kısmen, fakat sadece kısmen, bizim hukuk sistemimizdeki bazı eksikliklerde bulunabilir. Bu konuda problemlili olanlardan biri, poliste gözaltı süresinin uzunluğudur.

Poliste gözaltının mümkün olan en uzun süresi toplu suçlarda (3 yada daha fazla kişi tarafından işlendiği iddia edilen suçlar) ve toplu olmayan suçlarda değişmektedir.

Toplu olmayan suçları ele alırsak, Anayasanın 19. maddesinin 5. bendi “yakalanan veya tutuklanan kişi 48 saat içinde yargıç önüne çıkarılır” demesine rağmen Ceza Mahkemeleri Usul Yasası’nın 128. maddesi, yakalanmasını ya da tutuklanmasını takibeden 24 saat dolmadan önce sanığın en yakın sulh hakimi önüne çıkarılmasını şart koşar. Anayasa maddesi ile usul yasası maddesi arasındaki ilişki henüz bütünüyle açık olmamasına

rağmen, bunun en uygun açıklaması şöyle yapılabilir; Anayasa en uzun (maksimum) gözaltı süresini belirtirken, yasa bu süreyi “adi” suçlar için kısaltıyor. Fakat, eğer olağanüstü hal ilan edilirse, savcının ya da hakimın yazılı emriyle poliste gözaltı süresi iki katına çıkarılabilir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin yargılama yetkisi altına giren toplu olmayan suçlarda (yani devletin bütünlüğüne karşı işlenmiş suçlarda, bunlar Anayasada tanımlanmıştır) 16 Temmuz 1983 tarihli 2845 sayılı yasanın 16. maddesine göre, poliste göz altı süresi azami 96 saat yani 4 güne çıkar. Toplu suçlarda poliste göz altı süresi en fazla 15 gündür. Fakat bu süre olağanüstü hal ilan edilmiş bölgelerde savcının ya da hakimın yazılı emri ile iki katına yani 30 güne çıkarılabilir.

Ayrıca Sıkıyönetim tarafından öngörülen gözaltı süresini de belirtmek gerekir. Sıkıyönetim ilan edilen hallerde, gözaltı süresi en fazla 15 gündür, olağanüstü şartlarda bu süre 30 güne çıkabilir. (Bakınız, 1402 sayılı Sıkıyönetim yasasının 15. maddesi) Poliste gözaltı sürəsi ne kadar uzun olursa, işkence ya da kötü muamele olasılığının da o kadar fazla olduğu bilinen bir gerçek. Türk hükümeti, TBMM’ne, gözaltı süresini kısaltan bir yasa teklifi sundu. Fakat Meclis yeni seçimlere gitmeden önce bu teklif yasalaştırılmadı.

İşkence ya da kötü muamele olasılığını ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için poliste gözaltı süresinin uzunluğu kadar önemli bazı temel güvenceler vardır. Bunlardan biri: poliste gözaltının başlangıcında avukatıyla danışma imkanı sağlamaktır. Bir başka güvence, tutuklunun kendi seçtiği ya da bu mümkün değilse bağımsız yetkililer tarafından belirlenmiş listeden seçilecek bir doktor tarafından muayene edilmesi

olanağının sağlanmasıdır.

Her iki teminat ve daha başkaları milletvekili ve şu anki Kültür Bakanı Gökhan Maraş tarafından Meclis'e sunulan yasa teklifinde yer almıştır. Fakat Hükümetin gözaltı süresinin kısaltılması ile ilgili yasa teklifinde olduğu gibi, bu yasa teklifi de yasalaştırılmadan, Meclis yeni seçimlere gitmiştir. Bugünkü Hükümetin, gözaltı süresinin başında hukuksal danışma imkanı sağlanmasının yanısıra polis sorgulaması sırasında bir avukatın hazır bulunmasını da öngören bir yasa tasarısını taahhüt ettiği de ayrıca belirtilmelidir. Eminim ki, bundan sonraki TBMM de bu konuyu hemen ele alacak ve tutukluların durumuyla ilgili önemli iyileştirmelere gidecektir.

Ancak, başlangıçta da belirttiğim gibi, sorun sadece hukuki değil, belki de daha önemlisi kültürel ve eğitimle ilgilidir. Osmanlı-Türk politik kültürü, her zaman toplumsal ya da ortak değerlerin bireysel alandan daha öncelikli, daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Toplumun çıkarları, -ki bu devlet, millet, dini topluluk cemaat, köy, aşiret, ya da aile olabilir, her zaman bireylerin çıkarlarından önce gelir. Cumhuriyet, hayatın diğer alanlarında çağdaşlaşma reformları gerçekleştirmesine rağmen, bu cemaatçilik eğiliminde, önemli değişiklikler getirmemiştir. Ancak 1940'ların sonunda demokrasiye geçişten sonra, liberal- bireysel değerler yavaş yavaş ve ürkekçe ortaya çıkmaya başladı. Gerçekte, yalnızca son on yıl içinde bu liberal - bireysel değerlerin gittikçe önem kazanmasına tanık olduk.

Giderek şunun farkına varmaktayız ki, gerçek bir demokrasi ancak, insanı, sosyal ve politik sistemin esası olarak gören, insan haysiyetini ve

özgürlüğünü, politik sistemlerin hizmet etmesi gereken en yüce değer olarak kabul eden, bireyci değerler sistemi üzerinde inşa edilebilir. Ancak bu kavramlar yavaş yavaş eski devletçi-ümmetçi değerlerin yerini aldıkça, yalnız tutuklulara karşı muamelede değil, genel olarak bireyin (yasal) konumunda belirgin gelişmeler beklemeliyiz. Söylemeye gerek var mı bilmiyorum, bu evrim süreci her düzeydeki okullarda ve yasaları uygulayan organlara uygulanacak etkili bir eğitim programıyla hızlanabilir ve hızlandırılmalıdır.

Son olarak devlet görevlileri tarafından uygulanan işkence ve diğer kötü muameleler, insan topluluklarının başlangıcından beri, insanın düştüğü en acı durumdur. Sonunda, biz tünelin ucunda ışığı görebildiğimiz bir dönemde yaşıyoruz. Geçtiğimiz on yıllarda, hiç olmazsa işkencenin açık biçimi demokratik dünyada ortadan kaldırıldı.

İnsanlık dışı veya küçültücü muamelelerin daha hafif biçimlerinin ortadan kaldırılması daha uzun bir zaman alabilir. Fakat burada da bütün demokratik ülkelerde daha yüksek ve daha insani seviyelere ulaşmak için sürekli mücadele ediliyor. İnsan haklarını korumak açısından uluslararası hukukun ve uluslararası sözleşmelerin rolü son derece etkili olmaktadır. Bu nedenle işkencenin ve insanlık dışı ya da küçültücü muamelelerin önlenmesini amaçlayan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sözleşmelerinin imzalanması ileri doğru atılan bir adım olmuştur.

AVRUPA KONSEYİ VE İNSAN HAKLARI

Gerhard REDDEMANN

Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Başkan Yardımcısı

Sayın Başkan,
Bayanlar ve Baylar !

Meclisimizin insan hakları alanında yaptığı çalışmalar hakkında konuşmak üzere, Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Başkanı adına bu Sempozyuma hitabetmek, benim için büyük bir kıvanç.

Avrupa Konseyi Tüzüğü'nün, kuruluşun amacını açıklayan, giriş bölümünün ve 1nci maddesinin üslubu biraz kapalı olabilir. Fakat Kuruluşun amacı oldukça açıktır: İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve daha da geliştirilmesi ! Bu genel olarak Avrupa Konseyi'ne, özel olarak da Parlamento Meclisi'ne verilmiş olan görevdir.

Şimdi ayrıntılara girmeden önce, Meclisimiz hakkında bazı genel hatırlatmalarda bulunmak istiyorum. İlk olarak Meclisin monolitik bir yapıda olmadığını söylemeliyim. Meclis, birkaç istisana dışında herbiri Meclisteki beş politik gruptan birisinin üyesi olan, yirmibeş farklı devletin temsilcilerinden oluşur.

İkinci olarak, Parlamenter Meclisi'nin bütün üyeleri kendi ulusal meclislerinin de üyesi olmak zorundadır. Meclis'in hem en güçlü hem de en zayıf olduğu nokta, üyelerinin bu çifte vekillikidir. Şüphesiz, bütün üyelerinin, kendi ülkelerinin başkentlerinde etkili kişiler olduğu gerçeği, Parlamenter Meclisi'nin önemini oldukça artırıyor. Strasbourg'da Avrupa Konseyi Bakanlar Komisyonu'nun kendisinden istedikleri konusunda başarılı olamamaktan endişe duyan bir üye, kendi ülkesinde ilgili bakanlara, Parlamenter Meclisi'nin kararlarının ve önerilerinin yerine getirilmesi için baskı yapar.

Parlamenter Meclisi'nin, insan hakları alanında yaptığı çalışmalar hakkında konuşurken, bazı çalışmalarını gözden kaçırmamak oldukça zordur. Gerçekte, Parlamenter Meclisin çalışmaları sadece Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesinin yetki sınırında olmayan insan hakları konularıyla yüklüdür.

Tersine Meclisin diğer komiteleri de insan hakları sorunuyla ilgilidir. Sağlık, Sosyal ve Aile İşleri Komitesi, Avrupa Sosyal Şartı ve temel sosyal haklarla ilgili her konuda yetkilidir. Kültür ve Eğitim Komitesi, kültürel haklarla ilgilidir ve bu konudan sorumludur. Göç, Sığınmacılar ve Nüfus Komitesi, kimsesiz hakları, serbest dolaşım hakkı ve sığınmacı haklarıyla ilgilidir.

Bugün ilgilenilmesi gereken bir konuda da gelişmekte olan ülkelerde temel haklar ve özgürlüklere saygı konusudur. Bu ülkelerin yardım görmeleri için insan haklarına saygı göstermeleri, ilk şart haline gelmiştir. Bu nedenle, insan hakları konusu, Ekonomik İlişkiler ve Kalkınma Komitesinin de

ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Bu durumda, -başkanlığını yapmaktan onur duyduğum- Politik İşler Komitesinin dikkatinin de, belli ülkelerdeki durum gözönüne alındığında, insan hakları konusuna çevrildiğini söylemem şaşırtıcı olmayacaktır. Bu, hiçbir biçimde sınırı olmayan bir kategoridir. Bu nedenle Parlamenter Meclisi'nin insan hakları alanında yaptığı faaliyetleri tam olarak anlatmak kolay bir iş değildir.

Birkaç cümle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile ilgili olarak söylemek istiyorum. Dün Prof. Dr. Carl Aoge Norgaard'ın yaptığı konuşmadan sonra, bu Sözleşmenin büyük önemini bir kez daha vurgulamaya gerek yok. Bununla birlikte bu Sözleşmeyi hazırlamakla büyük bir erdemlilik gösteren Sözleşme yazarlarına takdirlerimi sunmak istiyorum. İlk olarak 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni yasal olarak bağlayıcı bir senet haline getirdiler. Fakat, bu Sözleşme şartlarının doğrudan uygulanıp uygulanmayacağını, kendi ulusal yasalarına göre, sözleşmeyi imzalayan tarafların kendi kararlarına bıraktılar.

Bu sözleşmeyi hazırlayanalar, 1950'li yılların başında Avrupa'da bu Sözleşmenin, temel haklar konusunu egemen bir devletin başka devletlerin müdahale edemeyecekleri tamamen bir iç meselesi olarak gören eski anlayışı yıkan cesur ve devrimci bir metin olduğunun farkındaydılar.

Yine bu Sözleşmeyi hazırlayanlar, Avrupa Konseyine üye birçok devletin bu Sözleşmeyi bütünüyle hemen kabul etmelerinin mümkün olmadığını da farkındaydılar. Bu nedenle, katılımın derece derece arttırılacağı bir sözleşme hazırladılar. Yani bir -devlet, Sözleşmenin ek

maddelerini kabul etmeden ya da daha sonra kabul etmek üzere Sözleşmeyi onaylayabilirdi.

Bir devlet Sözleşmeyi onaylayıp, bireysel başvuru hakkıyla ilgili 25nci maddenin ve İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargılama yetkisiyle ilgili 46ncı maddenin kabulünü erteleyebilir. Bu uygulamanın son derece etkili olduğu anlaşıldı ve hala da uygulanmakta:

- Örgüte yeni katılan iki Orta Avrupa ülkesi dışında, Avrupa Konseyi'ne üye bütün üyeler Sözleşmeyi onaylayabilirler.
- Bütün üye ülkeler bireylerin ve resmi olmayan -özel- kuruluşların başvuru hakkını kabul ettiler.
- Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargılama yetkisini kabul ettiler.
- Sözleşmeye yeni haklar ekleyen beş ek madde eklenmiştir.

Birinci ek madde, yirmiüç devletin ikisi hariç tümü tarafından kabul edildi. Dördüncü ek madde, onaltı devlet tarafından onaylandı. Ölüm cezasının yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili 6ıncı ek maddeyi onyedı devlet ve 7inci maddeyi de onbir devlet onaylamış durumda. Henüz yürürlüğe girmemiş olmakla birlikte, 9uncu madde de geçtiğimiz yıl içinde Sözleşmeye dahil edildi. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği günden bu yana geçen otuzsekiz yıl süresince, değişen koşullara paralel olarak, zaman zaman önceki şeklinde bazı değişiklikler yapmak ve yenisini kabul etmek de gerekmiştir. Şu ana kadar yürürlüğe girmesi için bütün üye ülkeler tarafından onaylanması zorunlu olan ve bir takım düzeltmeler yapan dört ek madde bulunmaktadır. Sözleşme aralıksız olarak sürekli bir gelişme göstermiştir. Hiçbir ülke geri

adım atmadı. Örneğin bireysel başvuru hakkının kabul edilmesi uzun zaman almadı.

Sözleşme hazırlanırken, bu sözleşmeyi kaleme alan kişiler son derece ileri görüşlü davranmışlar. İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanmış olan ilk sözleşmedir. Bu sözleşmeyi hazırlayanlar gerçekten son derece önemli bir iş yapmışlar.

Parlamentonun bir üyesi olarak, bütün içtenliğimle bir başka düşüncemi açıklamak isterim: İnsan Hakları Sözleşmesi, Bakanlar Konseyi ile Parlamenterler Meclisi'nin sıkı işbirliği ile hazırlanmıştır. Sözleşmenin taslağı birçok kez, Avrupa Konseyi'nin bu iki temel organı arasında gidip geldi. Parlamento Meclisi ve Bakanlar Komisyonu arasındaki bu etkileşim, Sözleşmeyi, daha önemli, daha etkili ve daha gerçekçi bir belge haline getirdi.

Bu iki organ bir daha da böyle yoğun ve verimli bir işbirliğine gitmedi.

Sözleşme'nin kendisi bu işbirliğinin sürekliliğini sağladı. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu üyelerinin seçimi için, Parlamenter Meclisi'ndeki bütün ulusal delegasyonlar, ikisi kendi ülkelerinden olmak üzere üç aday önerir. Daha sonra, Parlamenterler Meclisi, Bakanlar Konseyi tarafından komisyon üyeliğine seçilen adayların listesini kaleme alırlar.

Avrupa İnsan Hakları Divanı da bir başka faaliyet alanıdır. Burada, Parlamenter Meclisi, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin önerdiği üç aday arasından yargıç seçer.

Yukarıda anlattıklarımın da açıkça anlaşılacağı gibi, Sözleşme'nin uygulanmasında Parlamenterler Meclisi'nin önemli bir rolü bulunmaktadır. Parlamenterler Meclisi, bunlara ek olarak Sözleşme'nin daha da geliştirilmesi ve daha iyi hizmet vermesi için öneriler yapmakta da öncü bir role sahiptir. Sözleşme'nin birçok ek maddesi Parlamenterler Meclisi'nin onayak olmasıyla hazırlanmıştır. Fakat şunu da belirtmeliyim ki Meclis'in bütün önerileri gerçekleştirilememiştir. Örneğin, Parlamenter Meclisi'nin, Sözleşme'ye askerlik hizmetine itiraz etme hakkı ve politik sığınma hakkını içeren önerileri, Bakanlar Konseyi tarafından desteklenmemiştir.

Meclis'in Sözleşme'nin işleyişini iyileştirmek için yaptığı İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı birleştirme önerisi halen Bakanlar Komitesi'nde incelenmektedir. Aynı şekilde Sözleşme'yi Avrupa topluluklarının bağlılığına açma önerisi de aynı durumdadır. Bence toplulukların Sözleşme'ye katılımını olanaklı kılmak için Bakanlar Komitesi Brüksel'deki Bakanlar Kurulunda, Avrupa Konseyi'nin düzenleyici protokol hazırlaması için yeşil ışık beklemektedir.

Bildiğiniz gibi İnsan Hakları Sözleşmesi sadece Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin imzasına ve onayına açıktır. Bununla beraber, Meclis'in önünde, Sözleşme'nin Avrupa Topluluğu'na üye olmayan Avrupalı devletlerin onayına sunulması için bir öneri bulunmaktadır.

Üye olmayan devletlerin Sözleşme'yi kabul etmesinin, özellikle de bireysel başvuru hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargılama yetkisi ile ilgili 25inci ve 46ıncı maddelerin kayıtsız şartsız kabul edilmesinin avantajları açıktır. Bunların kabul edilmesi, insan haklarını

savunma isteği ülkesinde tehlikeli olan herhangi bir vatandaş için son derece önemli bir garanti oluşturur.

Diğer yandan Sözleşme ile Avrupa Konseyi'nin birbirine gerçekten bağlı olduğu kabul edilmelidir. Avrupa Konseyi'ne üye olan bir ülke Sözleşme'yi kabul etmeyebilir ama bunun tersi olanaksızdır. Avrupa Konseyi'ne üye olmak için Sözleşme'ye büyük oranda uymak gerekir. Avrupa Konseyi'nin bütün organları Sözleşme'nin uygulanması için üzerine düşeni yapıyor, bu nedenle yeni bir devletin İnsan Hakları Komisyonu'da, İnsan Hakları Divanı'nda Bakanlar Komitesi'nde, Parlamenter Meclis'nde ve Genel Sekreterlik'te eşit olarak temsil edilmesine karar vermek -imkansız değilse bile- oldukça zordur.

Ve birisi şunu sorabilir: Gösterilen onca çabaya ve harcanan zamana değer mi?

Hepimiz biliyoruz ki, insan haklarının korunması ve parlamenter demokrasi ancak birlikte varolabilir. İnsan haklarına ciddi biçimde saygı gösteren bir totaliter devlet ve yurttaşlarının temel hakların ve özgürlüklerine saygı göstermeyen bir parlamenter demokrasi olabilir mi?

Sözleşme'nin 3üncü maddesinin linci ek fıkrası, "Sözleşmeyi onaylayan taraflar, yasama meclisinin oluşturulması için herkesin düşüncelerini özgürce ifade edebileceği bir ortamda makul aralıklarla yapılan ve gizli oy esasına dayanan özgür seçimler düzenlenmesini sağlamakla yükümlüdür" der.

Üye olamayan fakat İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmeye hazır olan bir devletin, Avrupa Konseyi'ne üye olmak için gerekli diğer şartları da yerine getireceği ya da tersinin doğru olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, Macar ve Çekoslovak yetkililer devletlerinin, geçici maddeler de dahil olmak üzere Sözleşmeyi kabul etmeye hazır olduklarını açıkladıktan sonra aynı yıl içinde bu ülkenin Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilmeleri anlamlıdır.

İnsan Hakları Sözleşmesi'nin amacı, insan hakları ihlallerinin önüne geçmek, yapılan adaletsizlikleri düzetmek, kurbanların gördükleri zararı tanzim etmek, insan haklarını ihlal eden devletlerin bu uygulamalarına bir an önce son verip, yasalara uymalarını sağlamaktır. Sözleşme'nin 3üncü maddesi, insan hakları ihlalleri arasında işkenceyi de yasaklar. Bununla birlikte, bu maddenin işkenceyi önlemekte yeteri kadar etkili olamayacağından endişe duyuldu ve bu nedenle, 1987 yılında Avrupa Konseyi, İşkencenin ve İnsanlıkdışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesini hazırladı.

Gerçekte, işkence karşıtı bu Sözleşme, Parlamenterler Meclisi'nin önayak olmasıyla kaleme alındı. Bu Sözleşme, cezaevlerini ve tutukluların gözetim altında tutuldukları diğer yerleri denetleyip, ilgili devlete ve Bakanlar Konseyi'ne rapor hazırlayacak bir Komite gereksinimi doğurdu.

İşkenceyi Önleme Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'yla aynı biçimde oluşturulur. Bu Komite ilk kurulduğunda, Parlamenterler Meclisi, Komitenin görevlerini yerine getirebilmesi için farklı bir bileşene sahip olmasına büyük önem verdi. Bu nedenle, Komitede sadece avukatlar değil, aynı zamanda doktorlar, psikiyatristler, eski polis memurları ve eski

cezaevi yöneticileri de yer aldılar. İşkenceyi Önleme Komitesi, kadın mahkumların bulunduğu cezaevlerini de ziyaret edeceği için Komite'de kadın üyelerin de bulunması gerekliydi.

İşkencenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi hakkında konuşurken, bu Sözleşme'yi 1 Şubat 1989 tarihinde onaylayan ilk Avrupa Konseyi üyesi ülke Türkiye olduğu için, Türk Hükümetine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taktirlerimi sunmak istiyorum. Bu güne kadar Avrupa Konseyi'ne üye yirmibeş ülkeden yirmiiki bu Sözleşmeyi onayladı.

İşkenceyi Önleme Sözleşmesi, İnsan Hakları Sözleşmesi haricinde, insan hakları lehinde yapılan çalışmaların güzel bir örneğidir. Bu konudaki diğer örnekler de yakın zamanda hazırlanmış olan Bölgelerarası Televizyon Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartıdır. Tabii ki, Parlamenter Meclisi bu anlaşmaların hazırlanmasında önemli roller oynamıştır.

Sözleşmeleri, sözleşmeleri imzalayan ülkelere belli sorumluluklar yüklemek gibi bir avantaja sahip olmakla beraber, Avrupa Konseyi, insan haklarını geliştirmek için başka yöntemler de kullanır. Örneğin, Bakanlar Konseyi'nin önerileri -çoğu zaman olduğu gibi- üye devletlerin hükümetleri tarafından benimsenebilir. İnsan hakları konusunda Bakanlar Konseyi'nin oldukça uzun bir öneri listesi vardır. Bunlardan bazı örnekler vermek istiyorum: Mahkumlara muamelenin asgari kuralları üzerine, toplumsal güvenlik amacıyla kullanılan kişisel bilgiler ve polisteki kişisel bilgilerin kullanımı üzerine, bilimsel araştırma, doğrudan pazarlama üzerine tavsiyeler; ayrıca, cinsiyet ayrımcılığına karşı yasal önlemler, insan haklarının okullarda öğretilmesi ve öğrenilmesi, insan hakları araştırmaları, gözaltında

sorgu ve çocuklara karşı kötü muamelenin önlenmesi gibi konular da öneriler.

Tekrar Parlamenterler Meclisi'ne dönecek olursak, bu Kuruluşun hazırladığı metinlerin moral değerini ve önemini vurgulamak istiyorum. Bakanlar Konseyi tarafından hiçbir izleme yetkisi verilmemiş olsa da, bu belgeler etkili olabilirler. Parlamenter Meclisi genellikle "Avrupanın Vicdanı" olarak adlandırılır. İnsan hakları, bizim çalışmalarımız sayesinde sürekli bir bilgi akışı gibi yayılmaktadır. Bunu, biyoetik konusunda, Irak'ta yaşayan Kürt halkının durumu, Doğu Timor, Yugoslavya ve Arnavutluk hakkında hazırlamış olduğumuz raporlarda görebilirsiniz.

Bir kural olarak Parlamenter Meclisi, bütün Avrupa için ya da Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin çoğu için önem taşıyan sorunlarla ilgilenecektir. Bununla birlikte bazan da, belli bir ülkeyi seçecek ve dikkatini onun üzerinde yoğunlaştıracaktır. Parlamenterler Meclisi daha önce Kuzey İrlanda Alt Komitesi'ni kurdu. Bu yaz da iki Meclis üyesi Ankara, Diyarbakır ve İstanbul'a insan haklarının durumu hakkında bilgi almak için resmi bir yolculuk yaptılar.

Eğer Parlamenter Meclisi'nin azınlıklar alanında yaptığı çalışmalar hakkında birkaç şey söylemezsem, Meclis'in çalışmalarıyla ilgili konuşmamın eksik kalacağını sanıyorum. Orta ve Doğu Avrupa kapılarının açılmasıyla, belki de yıllardır totaliter yasalarla ezilen ve görmezlikten gelinen birçok azınlık, belli temel haklar konusundaki taleplerinde, adalete aykırı hiçbir yan olmadığını keşfettiler. Azınlıkların korunması, insan haklarının korunmasında son derece önemli konu haline geldi.

Şüphesiz, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde de önemli etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar vardır ve bunların sorunları da henüz tamamen çözüme kavuşmamıştır. Bu nedenle azınlık haklarının korunması konusunun günümüzde “ortada” kalmasına, yani henüz bir karara bağlanmamış olmasına şaşırılmamak gerekir. Avrupa Konseyi'nin önemli kuruluşları, son iki yıldır bu konuyla çok daha yakından ilgileniyorlar. Bu nedenle, Bakanlar Konseyi, Avrupa Yerel ve Bölgesel Hükümet Temsilcileri Daimi Konferansı'nın önderliğinde ve Parlamenterler Meclisi'nin de desteğiyle, bir bölgesel ve azınlık dilleri belgesi taslağı hazırladı.

Venedik Yasası ile kurulan ve tavsiye niteliğinde bir sıfat taşıyan Demokrasi Komisyonu da azınlıkları korumak için bir sözleşme önerisi kaleme aldı. Bu hukuki metnin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının aksine, büyük ihtimalle gelecek yıl onaylanması bekleniyor.

Cenova'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı metninde savunulan azınlık haklarıyla ilgili konferans, AGİK Sözleşmesi gibi bir konuda henüz ciddi bir görüş ayrılığı olduğunu gösterdi. Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin sayısı, AGİK'e üye olanlardan daha az olmasına rağmen, uluslararası bir anlaşmanın bizim örgütümüzün çatısı altında hazırlanması daha avantajlı olabilir.

Bunları söyledikten sonra, sözkonusu iki sözleşme taslağının gün ışığına çıkması noktasında birçok şeyin, Meclisimizin vereceği desteğe bağlı olduğuna inanıyorum.

Geçtiğimiz yıl Ekim ayında, Parlamenterler Meclisi azınlıkların temel

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M.

haklarını ayrıntılarıyla anlatan önemli bir teklifi kabul etti. Meclis, azınlıklarla ilgili bir çatışmada arabuluculuk rolü oynamak ve azınlıklar alanında olanbiteni sıkı bir biçimde incelemeye devam etmek yolunda kararlar aldı.

Biraz da Doğu Avrupa ile olan işbirliğimiz hakkında konuşmak istiyorum. Meclisimiz, Avrupa kıtasının doğusunda meydana gelen değişikliklerden kısa sürede haberdar oldu ve süratle değişen durumla ilgili önerilerde bulunmak için fırsatlar yakaladı. Topluluk üyesi olmayan fakat Helsinki Nihai Senedi'ni, AGİK toplantısında kabul edilen anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler'in biri sivil ve politik haklar, diğeri ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili iki sözleşmesini uygulayan Avrupalı ülkelerin ulusal yasama meclislerine konuk statüsü verilmesi kararlaştırıldı.

Bu konuk statüsü oldukça başarılı oldu ve Yüksek Sovyetler de dahil olmak üzere birçok ulusal parlamento bu statüye hak kazandı. Bunu diğer gelişmeler takip etti ve iki ülke Kuruluşumuza tam üyelik hakkı kazandı. Polonya, genel seçimler yapıldıktan sonra Kasım ayında, Avrupa Konseyi'ne tam üye olacak ve bunu kısa süre sonra Bulgaristan takip edebilir. Bugüne kadar üç Baltık ülkesi de dahil olmak üzere diğer bütün Doğu Avrupa Devletlerinin konuk statüsü kabul edildi. Şu anda bu statüye sahip olmayan tek ulusal meclis Arnavutluk'undur.

Bir ülke Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurduğunda, Bakanlar Konseyi, Parlamenterler Meclisi'ne bu konudaki düşüncelerini sorar. Doğal olarak, Politik İşler Komitesi, Konsey üyesi olmayan Avrupalı Devletlerle İlişkiler Komitesi ve Hukuk İşleri Komitesi de bu başvuruları

oldukça ciddi bir biçimde ele alıp görüşürler. Kural olarak bu komitelerin raportörleri başvuruda bulunan ülkeye bir ziyaret düzenlerler. Bu ziyaretler, her bir komitenin yapmış olduğu oturumlardan sonra gerçekleşir. Hazırlanan raporlarda, bu ülkede parlamenter demokrasinin durumu ve insan haklarının korunması konuları önemli bir yer tutar. Biz her zaman, başvuruda bulunan ülkenin Avrupa Konseyi'ne tam üye olduktan sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmeye istekli ve hazır olup olmadığını öğrenmek isteriz. Şüphesiz yeni üye olan bir devletin, Sözleşmeyi hemen kabul etmesini talep etmeyiz. Fakat üyeliğe kabul edilmesini takip eden bir yıl içinde onaylanmasını bekleriz. Yeni üyenin bireysel başvuru hakkını ve İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargılama yetkisini en kısa zamanda kabul etmesi de çok önemlidir.

Eğer Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Konseyi'ne katılırlar ve İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylarsa, bunun birey haklarının korunması yolunda çok önemli bir adım olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bana ayrılan sürede, Parlamenterler Meclisi'nin insan hakları alanında yaptığı çalışmaları özetlemeye çalıştım. Bu konuda söylenebilecek herşeyi söylemediğim farkındayım, fakat çeşitli faaliyetleri ana hatlarıyla anlatmaya çalıştım.

Meclisimizin insan hakları alanında yaptığı çalışmalar çok önemli olmasına rağmen, bu konuda daha etkili olabilmek için Avrupa Konseyi'nde diğerleriyle sıkı bir işbirliği içinde olmak gerekiyor. Burada, Bakanlar Konseyi'ni, İnsan Hakları Divanı'nı, genel sekreterleri ve diğer görevlileri

kastediyorum. Diğer ulusal ve uluslararası kuruluşlar da insan haklarının korunmasında önemli bir yere sahiptirler. Öncelikle Birleşmiş Milletler'i, AGİK'i, Uluslararası Çalışma Örgütü'nü, Avrupa Parlamentosu'nu ve Avrupa Topluluğu'nu, ulusal meclisleri ve hükümetleri, mahkemeleri ve resmi olmayan kuruluşları belirtmek istiyorum. Fakat, son olarak temel hakları ve özgürlükleri uygulamak ve geliştirmek zorunda olanların sade vatandaşlar olduğunu da vurgulamak istiyorum. Bu konuda:

- basın özgürlüğünün sınırlarına saygılı olan, başkalarının özel hayatına özen gösteren gazetecilere;
 - gözaltına aldığı kişilere kötü muamele yapmaktan kaçman polis memurlarına;
 - hastaların mesleki sırlarını saklayan doktorlara;
 - çocukların haklarına saygı gösteren anne-baba ve öğretmenlere;
- ve günlük hayatlarında ve işlerinde temel haklara ve başkalarının özgürlüklerine saygı gösteren herkese şükranlarımı sunmak istiyorum. Bu kişiler, bizim Meclisimizin son derece bağlı olduğu prensiplerin ve hakların gerçek koruyucusudurlar. Onlar olmadan, en iyi yasal düzenlemeler ve uluslararası anlaşmaların yürümesi mümkün değildir.

TERÖRÜN ÖNLENMESİ VE İNSAN HAKLARI

Bruno STEGAGNINI

Avrupa Topluluğu Konseyi Meclisi'nin her kurulunda görüşülen insan hakları konusu, genellikle, bir sınır ülkesi olan Türkiye'nin iç ve dış koşullarının özel durumunu göz önüne almayan, önyargılara dayalı tavırlardan kaynaklanan çok sert eleştirilere yol açar.

Demek istiyorum ki, başlangıçta vurguladığım nokta, insan hakları konusuyla ilgilenildiği ölçüde göz önünde tutulmuyor ve görüşmelerde Avrupa'nın diğer demokratik ülkelerinde şu anda var olan durum ile bir kıyaslama yapılmasıyla sınırlandıran bir alışkanlık hüküm sürüyor.

İnsan haklarının korunmasındaki seviyeyi değerlendirmek üzere bu ülkeyi ziyaret eden çeşitli raportör ve gözlemciler -bana göre- sözkonusu özel duruma gereken önemi gösteremiyorlar. Gerçek şu ki, Türkiye uzun bir süre, muhtemelen merkezi terör örgütleriyle bağlantılı olan, etnik ve dinsel taleplerle de ilgisi bulunan ve yarattığı durumun ağırlığı ile devlet otoritesini, vatandaşların ve kuruluşların en küçük güvenlik standartlarını şüphe altına sokan silahlı bir terörizm tarafından sıkıntı içinde bırakılmıştır.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması T.B.M.M.

Bu nedenle, geçmişte terörün ve siyasi suçların etkili biçimde bastırılması ve önlenmesi uğruna empoze edilmiş adli sınırlamaları içeren kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin olması gerekliliği mantıklıdır.

Terörizm trajedisini yaşamayanlar için, bu sınırlamaları ve önlemleri eleştirmek çok kolaydır. Ancak, ben, birincil ve en önemli insan hakkı olan yaşamı sürdürme hakkını ve yurttaşların güvenliğini korumayı amaçlayan bu önlemleri ve sınırlamaları getirmenin Türk devletinin görevi olduğuna inanıyorum.

Bu yüzdendir ki, Türk Hükümetinin ve Parlamentosunun sınırlamaları ortadan kaldırmak ve insan hakları alanında, her demokratik sistemin esas temeli olan normal bir seviyeyi derece derece yeniden oluşturmak için gösterdiği büyük çabaları özel bir memnuniyetle dikkate alıyoruz.

İNSAN HAKLARI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN ROLÜ

Jan MARTENSON

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Genel Sekreter Yardımcısı

Birleşmiş Milletlerin Kuruluş Bildirgesiyle birlikte, 45 yıl önce, uluslararası topluluk, uluslararası bir faaliyet organize ederek dünyadaki bütün insanlar için geçerli olmak kaydıyla insanın konumunu yükseltmek amacıyla yeni bir serüvene girişti. Bu uluslararası hukuk alanında ulaşılabilecek en son noktaydı.

Her ne kadar insan hakları konusunda geline son noktayla hiç bir zaman yetinilmemeli, daha büyük bir ilerleme için çaba sarfedilmeliyse de, BM Genel Sekreteri'nin de ifade ettiği gibi "Geçtiğimiz yıl insan hakları konusunda önemli bir gelişme gözlenmiş, bu konu uluslararası tartışmalarda ikincil bir konu olmaktan çıkmış, tartışmaların ana teması haline gelmiştir." İnsan haklarının bu düzeye erişmesinin en önemli sebeplerinden birisi de, günümüzde insan haklarının uluslararası ilişkilerin kavramsal çerçevesi içinde oynadığı rolün anlaşılmış olmasıdır. Genel Sekreter'in, Birleşmiş Milletlerin üç temel amacının birbirleriyle karşılıklı ilişkileri hakkında söylediği gibi, "Eğer anlaşmazlıkların çözümlenmesi, insan haklarının

uygulanması ve barış içinde bir arada gelişmenin sağlanması halkalarından biri koparsa, bütün yapı çözülür.”

Birleşmiş Milletlerin barışı sağlama ve barışı koruma faaliyetlerinde insan hakları konusunun oynadığı önemli rol, BM raporlarında açıkta ifade edilir. Birleşmiş Milletler, bir anlaşmazlık konusunu ele aldığı zaman, konuyla ilgili bütün görüşlerin ifade edilmesine olanak tanır; insan hakları ve adalet perspektifi de dahil olmak üzere durumun hiçbir yönünü gözden kaçırmaz. Bizim görüşümüze göre, ulusal ve uluslararası güvenliği tehdit eden şeyler de, insan hakları konusunun farklı bir bileşenidir. Genel Sekreter’in de ifade ettiği gibi, “Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nde açıkça ifade edilen uluslararası etik ve insan hakları prensipleri hala geçerlidir.” Gerçekten de, insan haklarına saygı duyulmaması, ulusal devletlerin istikrarını bozan, dolayısıyla uluslararası güvenliği tehdit eden bir sorundur.

Aynı zamanda ekonomik ve sosyal gelişme ile insan hakları arasındaki ilişki oldukça açık bir hale gelmiştir. Genel Sekreter’in ifade ettiği gibi, “Uluslararası ekonomide bir ulusun yeri, onun toplumsal gelişmişliğiyle paraleldir; zengin olan ayrıcalıklı, fakir olan yoksun.” Genel Sekreter, ekonomik ve toplumsal gelişmenin, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için ciddi sonuçlarına dikkat çekiyor.

İnsan hakları, ekonomik gelişmenin en önemli unsuru olmalıdır. Ekonomik gelişmişliği, sadece parasal terimlerle değil, insan yaşamında sağladığı gelişmelerle de ölçmeliyiz. Ulusal ekonomik kalkınma politikaları, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi birlikte sağlamalıdır. 1986’da yayınladığımız, “Kalkınma Hakkı Üzerine Deklarasyon”da, insan hakları

konusu, kalkınma projelerinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesiyle birlikte ele alındı. Böylece bu projelerin etkili olmasıyla, hem ekonomik gelişme hem de insan hakları alanında ilerleme sağlanmış olacak. Gelişmekte olan ülkelerde insan haklarıyla ilgili kaygılar ve başarılı bir kalkınmada insan haklarının rolü gibi konular, BM Genel Meclisi'nin 1 Mayıs 1990'da "Uluslararası Ekonomik Gelişme" konulu toplantısında kabul edilen kararda, Eylül 1990'da Paris'te, "Azgelişmiş Ülkeler BM 2. Konferansı"nda kabul edilen faaliyet programında ve "Birleşmiş Milletler 4. On Yıllık Uluslararası Kalkınma Stratejisi Programı"nda ele alınmıştır.

Ulusal düzeyde demokrasi ve kalkınmanın birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğun görüyoruz. 1990 yılı Kasım ayında düzenlenen "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Paris Zirvesi"nde BM Genel Sekreteri'nin ifade ettiği gibi, "Demokrasi, en temel insan haklarını kabul etmenin zorunlu şartı olmasına rağmen, bu haklardan yararlanılmasını sağlamak için tek başına yeterli değildir. Sosyal adalet olmadan gerçek politik demokrasinin hayatta kalması ve kalıcı olması olasılığı çok düşüktür. Sosyal adaletin güçlendirilmesi için, sosyal adaleti savunanlara destek olmak ve sosyal adalet bir kez sağlandıktan sonra ondan vazgeçmemek gerekmektedir."

İnsan haklarıyla ilgili standartlar kasul eden uluslararası topluluklar, bu standartların uygulanabilmesi için gerekli şartların oluşturulması konusunda da sorumluluk almak zorundalar. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 28. maddesine göre, "Bu beyannamede ayrıntılarıyla anlatılan hakların ve özgürlüklerin tamamen gerçekleşebilmesi için sosyal ve uluslararası bir düzen herkesin hakkıdır." Bu şartları yaratırken insan

haklarının evrenselliğini unutmamak gerekir: Herkesin, yaşama, uygun biçimde beslenme ve barınma ya da yönetimde söz sahibi olma ve işkenceye karşı özgürlük gibi insan haklarından, nerede yaşandığına ya da ülkesinin tarihine bakılmaksızın yararlanma hakkı vardır. İnsan hakları konusunda ikinci sınıf vatandaş yoktur. Hiç kimse insan hakları otobüsünün arka kısmında oturmak zorunda bırakılamaz.

Eğer dikkatimizi insan haklarının dünyadaki bugünkü durumuna çevirecek olursak, tamamen çelişkili bir durumla karşılaşırız: Bir tarafta inkar edilemez bir ilerleme, diğer tarafta geniş çaplı insan hakları ihlallerinin acı gerçeği... Son birkaç yıldır dünyanın birçok yerinde şaşırtıcı değişiklikler yaşandı. Orta ve Doğu Avrupa'da, Latin Amerika'da ve Asya'da demokratikleşme hareketleri, insanların kendi gelecekleri üzerinde söz sahibi olmalarına olanak verdi. Ve Namibya artık Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bağımsız bir üyesi. Güney Afrika'ya bakacak olursak, zorluklar ve engeller olmasına rağmen, yeni bir Güney Afrika'nın çok yakında gerçekleşeceğine inanabileceğimizi düşünüyorum. 3 Temmuz 1991'de BM Genel Sekreteri'nin de söylediği gibi, "Güney Afrika'da başlamış olan süreç zor ve karmaşık olacaktır. Üstesinden gelmesi gereken birçok engel var. Toplumlararası şiddet ve siyasi suçluların serbest bırakılmaması, bu engellerden sadece iki tanesi."

Ciddi endişelere yol açan bir başka konu da, uluslararası gerginlikler azalırken, ırkçı düşmanlık, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın yeniden dirilmesi. Birleşmiş Milletler'e sürekli olarak yerli halkların kötü durumlarına ilişkin başvurular yapılmakta ve dikkatler özellikle göçmen işçiler gibi savunmasız gruplar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her gün, yaygın olarak ve kurumlaşmış

biçimde uygulanan işkence, ortadan kaybolan insanların keyfi ve seri idamları, muhalifleri şiddet yoluyla ortadan kaldırma, gösteri yapan silahsız toplulukların üzerine ateş açılması, ayrımcılık ve temel insan haklarında yoksun bırakma gibi konularda raporlar geliyor. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yaşamak için en temel ihtiyaçlar olarak tanımladığı şeyler, dünyadaki milyonlarca insan için hala elde edilememiş. Dini ve kültürel özelliklerin inkar edildiğini, işgal olaylarını ve insanların en temel hakkı olan kendi kendilerinin yönetiminde söz sahibi olması hakkına karşı, paralı askerler kullanılarak saldırıldığını haber alıyoruz.

Geçen yıl dikkatimiz Çocuk Hakları üzerinde yoğunlaştı. Bu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan milyonlarca çocuğun olumsuz durumundan haberdar olmamızı sağladı. UNICEF ölüm, salgın hastalık, yetersiz beslenme ve milyonlarca çocuğun eğitim olanaklarından yoksun olduğunu tespit etti ve bunlara uygun çözümler gösterdi. İnsan Hakları Merkezi'nin raporları, köle olarak ya da kölece şartlarda çalışmaya zorlanan, fahişelik yaptırılan, tehlikeli ya da çok ağır çalışma şartları altında çalışan ya da satılmak üzere ailelerinden koparılan milyonlarca çocuk için karanlık bir tablo çiziyor. Çocuklar zorla orduya alınıyor ve savaşlarda genellikle ilk olarak onlar öldürülüyor. Çocuklar ortadan kayboluyor -gerçek ailelerinden sonsuza kadar koparılıyorlar- çocuklara işkence yapılıyor ve idam ediliyorlar. Milyonlarca çocuk, azınlık ya da göçmen işçilerin çocukları olduğu için, aileleriyle birlikte ırk ayrımcılığına ve dış işgallere maruz kalıyorlar. Aşırı yoksulluk tuzağındaki çocukların geleceği (kaderi) çoğu kez daha da kötü; onlar savunmasızların en savunmasızı.

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması T.B.M.M.

Uluslararası insan hakları ölçüleri ile birçok insanın gerçek yaşam koşulları arasında derin bir uçurumla karşı karşıyayız. Bu durumda, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusuna verilmesi gereken önemin, 1943'dekinden daha az olmadığını ya da bu konunun, barışın sağlanması açısından da son derece önemli olduğunu uluslararası topluluklara söyleyebiliriz.

Dünyanın birçok yerinde uluslararası gerginliğin ve geçmişteki kısır ideolojik cepheleşmenin azaldığını ve uluslararası işbirliğinin arttığını görüyoruz. Bununla beraber unutulmamalıyız ki, insan haklarına saygıyı sağlamakta başarılı olmazsak, yeni anlaşmazlıklar ve savaşlar patlak verebilir. Bizim amacımız, yakın bir gelecekte insan haklarının her yerde daha iyi bir uluslararası kavrayışı güçlendirecek, bütünleyecek bir parça olarak görülmesini sağlamak ve insan hakları ihlallerinin gelecekte bir felaket için kıvılcım olmasını önlemektir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları programı, kavramsal olarak yasama, yürütme ve bilgi üçgeni üzerine inşa edilir ve yönlendirici, gerçek ve objektif olarak uygulanır. Bu bakış açısı, gerçek önceliklerimizi belirlememize yardımcı oldu. Bunu sınırlı ve gerçekten yetersiz olan kaynaklarımızı olabildiğince etkili ve azami oranda kullanabilme çabamız izledi. Üçüncü bir unsurun daha, yani bilgi / eğitim unsurunun önemini vurgulamıştık. Özdeyişin de belirttiği gibi, haklarınızı bilmek için önce onlardan haberdar olmanız gerekir. Bu nedenle biz, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin önemi üzerine dikkatleri çektik ve insan hakları mesajını dünyanın her yerine ve bütün toplumlara ulaştırdık. BM'e üye ülkelerdeki hükümetlerden, gruplardan ya da bireylerden sürekli artarak gelen bilgi ihtiyacına etkili

ve yeterli bir yanıt verebilecek bir duruma gelmeye çalışıyoruz. Bu arada bilinçlenmenin giderek artmasıyla, insan hakları alanındaki başvuruların ve davaların artması arasındaki ilişkiye tanık oluyoruz.

21. yüzyıla yaklaşırken insan hakları alanında amaçlarımıza ulaşmak yolunda, insan haklarını savunmak için kurulmuş, varolan uluslararası mekanizmayı korumak ve daha iyi bir hale getirmek zorundayız. Doğru bir insan hakları evrensel kültürü yaratmak amacıyla yapmış olduğumuz haberdar etme ve bilgilendirme çalışmaları, dünyanın her yerine ulaşmalı. Teknik yardım programlarımızı, bütün ülkelerin ulusal yasalarını ve kurumlarını geliştirme olanağına sahip olabilecek biçimde geliştirmeliyiz. Şüphesiz her zaman, insan hakları ihlallerine ve özellikle de ırkçılık tehlikesine karşı ihtiyatlı olmak zorundayız. Birleşmiş Milletler, daha insan hakları ihlalleri başlangıç aşamasındayken teşhis etmek, etkili biçimde müdahale ederek bunlara bir son vermek üzere kapasitesini daha da geliştirmelidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları kuruluşlarının faaliyetlerinin, insanların yaşamları üzerinde somut, gözle görülebilir değişiklikler yapabilmesi için, hükümetleri desteklemenin yollarını aramalı, gerekiyorsa BM İnsan Hakları kuruluşlarının öneri ve talepleri konusunda daha duyarlı olmalarını sağlamalıyız.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi ve Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Hakları Sözleşmesi'nin onaylanmasıyla, Birleşmiş Milletler insan hakları programı, yeni bir tür insan hakları anlaşması uygulamasına başlayacak. Bu belge, insan hakları alanının tamamını ya da tamamına yakını kapsıyor ve belli bir grubun içinde bulundukları duruma yöneliyor. Kadınları Karşı Ayrımcılığın Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılması

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması T.B.M.M.

Sözleşmesi kapsamında yapılan çalışmalar bu konuda değerli bir geçmiş örnek olabilir.

Örgütümüz son zamanlarda belli insan hakları konusunda da gelişmeler kaydetti. Burada yaşama hakkına saygı temel prensibini güçlendirmek için, ölüm cezasının yürürlükten kaldırılmasını amaçlayan İkinci İsteğe Bağlı Ek maddenin kabul edilmesini kastediyorum.

Gelecekteki çalışmalarımıza yönelik olarak bir başka önemli konu da, insanların kendi yaşamlarını etkileyen kararların alınması sürecine geniş oranda katılmasını sağlamak. Geçtiğimiz son iki ya da üç yıl içinde birçok ülkede demokratik-politik kurumlar, yeniden düzenlendi ya da yeniden kuruldu. Ayrıca, insanların kendi yaşamlarını etkileyen kararlara dolaysız bir biçimde katılması talepleri-rinin yükseldiğini duyduk. Devlete ait olmayan özel kuruluşlar, katılımı sağlayan aracı kuruluşlardır. Bu nedenle bizim, kendi örgütlerini kurmakta ve geliştirmekte başarılı olamayan kişilere, bu örgütleri kurmalarında yardımcı olmamız ve Birleşmiş Milletler insan hakları sürecine katılmalarını kolaylaştıracak yollar bulmamız gerekiyor.

Örgütümüzün insan hakları alanındaki çalışmalarının en temelinde, ırkçılığa ve ırk ayrımcılığına karşı mücadele bulunmaktadır. Genel Meclisimizin ilk oturumundan bu yana ayrımcılık konusu büyük önem taşıyor. Irkçılığın kurumlaşmasının en açık örneği olan Güney Afrika'daki iğrenç ırk ayrımcılığı sistemi, başından beri giderek artan bir biçimde Birleşmiş Milletler'in dikkatini çekmektedir.

Birleşmiş Milletler Kuruluş Bildirgesi, “Kadın ve erkek ve büyük ve

küçük bütün ulusların” eşit hakları sahip olduğunu, dahası insan hakları konusunda “İrk, cinsiyet, dil ve din” ayrımı gözetilemeyeceğini vurgular. Gerçekten de, BM’nin dünya barışını korumak ve daha iyi yaşam standartları geliştirmek gibi amaçlarına ulaşabilmesi için ırkçılığın ve ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Herkesin bildiği gibi, ırk ayrımcılığı sadece içindeki gerginliğin tırmanmasına neden olmaz, uluslararası istikrarı tehlikeye atan ve ortamı kızıştıran, ülkeler arası çatışmaları da tırmandırır. Ayrımcılık, toplumdaki bütün grupların ve bütün yurttaşların ekonomik, politik ve sosyal süreçlere tam katılımını ve her insanın sahip olması gereken haklarını inkar eder.

Birleşmiş Milletler sistemi, ırkçılığı ve ırk ayrımcılığını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir dizi temel belgeyi onaylamıştı. Bununla beraber, insan hakları sözleşmelerini onaylayan uluslararası topluluk, ırkçılığın ve ırk ayrımcılığının dünyanın her yerinde ortadan kaldırılmasında başarılı olamamıştı. Yeni önlemler gerekmekteydi. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Genel Meclisi, 1973-83 yılları arasındaki on yılı, “Birleşmiş Milletler Irkçılıkla ve Irk Ayrımcılığıyla Mücadele On Yılı”; 1983-1993 yılları arasındaki on yılı da, “İrkçılığa ve Irk Ayrımcılığına Karşı 2. On Yıllık Mücadele Dönemi” olarak ilan etti.

İkinci On Yıllık dönemin temel hedefleri şunlardı:

- Irk, renk, soy ya da milliyet ya da etnik köken ayrımı gözetilmeksizin herkes için insan haklarının ve temel özgürlüklerin sağlanması.
- Irk ayrımının ve ayrımcılığın önlenmesi.

- Irkçılığa dayanan politikaların ve rejimlerin ortadan kaldırılması.

BM Genel Meclisi, bu amaçları gözeterek 1985-1989 ve 1990-1993 ayrıntılı faaliyet planlarına ek olarak ve bunları tamamlamak amacıyla geniş çaplı bir çalışma programı hazırladı. Çok sayıda çeşitli faaliyetler yapılması planlandı. Bunlar, ırk ayrımcılığına karşı çalışmalar yapmak, eğitim, öğrenim ve öğretim, bilgilendirme, azınlıkları, göçmen işçileri ve yerli halkları koruma, uluslararası sözleşmelerin uygulanması, uluslararası hukuka uygun davranılması ve başvuru yapılması gibi konuları içeriyor.

On yıllık plan çerçevesinde biri, “Yerli Halklar ve Devletler Arasındaki Ekonomik ve Sosyal İlişkilerde Irkçılığın Etkisi” üzerine, diğeri de, “Göçmen İşçilerin Çalıştıkları Ülkeler ile Geldikleri Ülkeler Arasındaki Kültürel Diyalog” konusunda olmak üzere 1989’da iki seminer düzenlendi. Bir başka seminer de 1980’de Cenova’da, “Irkçılık, Irk Ayrımcılığı ve Apartheid’i Destekleyen Politik, Tarihsel, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Faktörler” konusunda düzenlendi.

Geleceğe dönük olarak ilgilendiğimiz bir diğer konu da, azınlıkların problemlerine barışçı ve yapıcı çözüm yolları bulmak. İnsan Hakları Komisyonu, yaklaşık olarak on yıldır, özel olarak kurulmuş bir çalışma grubu aracılığıyla ulusal, etnik, dini ve dil azınlıklarına mensup kişilerin haklarıyla ilgili olarak bir bildiri taslağı hazırlamakta. Komisyon ve onun çalışma grubu, 1992 yılı Şubat ve Mart aylarındaki bir daha ki oturumları boyunca bu bildiri taslağı üzerindeki çalışmalarına devam edecek.

Etnik, dini, ulusal, dilsel ve diğer azınlıkların hakları ve duyarlılıkları konusundaki çatışmalar ve gerginlikler, ulusal ve uluslararası bağlamda istikrarı bozucu etkilere neden olabilir. Bu gerginliklerin ve çatışmaların barışçı ve yapıcı yollarla çözümüne yardımcı olmak için çaba harcamalıyız. Bu tür çatışma ve savaşıardan kaçınmayı uzun vadeli yararlar olarak görmeliyiz. Bugün bu alana yapılacak olan yatırımlar, gelecekte büyük oranda barışı getirecektir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesinden beri, Birleşmiş Milletler gerçek bir uluslararası insan hakları yasası olarak önemli bir yere sahiptir. Uluslararası İnsan Hakları Yasa Tasarısı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, uluslararası bu iki sözleşme ve ek maddeleri, bu yasa da merkezi bir yere sahiptir. Sadece insan haklarını korumak için uluslararası standartlarda bir yasaya sahip olmakla kalmıyoruz, ayrıca devletlerin uluslararası sözleşmelerinin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediıklarını inceleyen, insan haklarının geliştirilmesini desteklemek için çalışan ve bireysel başvurularla ilgilenen bağımsız uzmanlardan oluşmuş bir komiteler sistemine de sahibiz. Yıllar geçtikçe Birleşmiş Milletlerin insan hakları ilkelerini yerine getirmek için üç ayrı yöntem gelişti: Özellikle keyfi ya da seri idamlar, işkence, kaybolma, keyfi gözaltı, dine ya da inançlara karşı hoşgörüsüzlük gibi ciddi insan hakları ihlalleri haberleriyle ilgilenen bir çalışma grubu ya da uzman raportörler aracılığıyla faaliyet gösteren İnsan Hakları Komisyonu oluşturmak; belli ülkelerde ya da bölgelerde Komisyon ya da Genel Meclis'in insan hakları konusunda çalışmalar yapması; ve ciddi insan hakları ihlallerini açıklamak amacıyla bireylerin ya da insan hakları örgütlerinin gönderdiği dilekçelerin, insan hakları kuruluşları tarafından

incelenmesi gibi. Bu uygulamalar bağlamında Birleşmiş Milletler, hükümetlere, bireylerin fiziksel bütünlüğünün ihlal edildiği iddialarına karşılık olarak birçok protesto telgrafı çekmiştir.

Birleşmiş Milletler'in standartlar oluşturması ve uluslararası bağlamda insan haklarının gelişmesi konusunda gösterdiği çabaların bütün dünyada yaşayan insanlar üzerinde olumlu etkileri oldu. Milyonlarca insanı ilgilendiren ulusal yasa sistemlerine insan haklarıyla ilgili düzenlemeler getirildi. Birleşmiş Milletler, yine milyonlarca insana kendi haklarını kendilerinin koruyabilmesi için bireysel başvuru hakkı tanıdı. Birleşmiş Milletler, birçok olaya müdahale ederek insanların yaşamlarını kurtardı, onları işkenceden korudu ve kaybolan insanların tekrar bulunmasını sağladı. Bunun gibi birçok insan hakları ihlalleri, Birleşmiş Milletlerin gösterdiği ilgi nedeniyle engellenmiştir. Yine BM'in göstermiş olduğu ilgi, belli ülkelerin durumlarında demokratik yönetimlerin tekrar işbaşına gelmesi gibi olumlu gelişmelere katkıda bulunmuştur.

İnsan haklarıyla ilgili bu gibi uygulamalar, geniş bir faaliyet alanı olan bir İnsan Hakları Merkezi'ni gerekli kılmaktadır. Bu aynı zamanda, yürürlükteki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Programının pratikte uygulanmasının öneminin kavranması için öğretici olur.

İnsan Hakları Merkezi tarafından hizmet veren dört uzman komisyona gelince; bunun anlamı 1990 yılı boyunca 27 haftalık toplantı (7 aya eşit olan) 100 üye devletten bazıları için raporlar hazırlanması, bu raporların tartışmalarının analiz edilmesi ve Meclis'e dört rapor hazırlanması.

Eğer kaybolma, işkence, keyfi ve seri idam olaylarıyla ilgili raporların incelenmesi konusuna dönersek; 1990 yılında 1000 olaydan çoğu hakkında hükümetlere acil telgraflar gönderildi, yine birçok olayda mektupla iletilti. Bu olaylarla ilgili olarak birçoğu hükümetlerden gelen yanıtlar olmak üzere, binlerce bağlantı kuruldu. Toplantıların on oturumu, komisyonların ya da grupların ilgili olduğu konularla ya da ülkelerle ilgili belli durumların görüşülmesine ayrıldı. Uzman raportörler tarafından 22'den fazla değerlendirme oturumu düzenlendi. Bunlardan başka, görevli 23 grup, raportörler ya da Genel Sekreter, 17 ayrı raporun 1990 yılı Meclis toplantılarına sunulmasını sağladı. 21 rapor da 1991 yılında İnsan Hakları Komisyonu'nun oturumlarında hazırlandı. Bu kuruluşların raporları hazırlamaları için 19 ülkeden, 16 özel heyet organize edildi.

İnsan Hakları Komisyonu ve onun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu ve bunların yardımcı kuruluşları ya da çalışma grupları, 1990 yılı boyunca toplam olarak 20 haftalık oturum düzenledi. Sekreterlik ya da bu kuruluşların sekreterliğe yardım eden belli raportörleri tarafından insan hakları ihlallerini içeren yaklaşık 100 kadar rapor hazırlandı. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1503 sayılı kararının bilinen prosedürü çerçeve-sinde, insan hakları ihlalleri iddialarıyla ilgili olarak 1990 yılında onbinlerce başvuru ve yazışma işlem gördü.

İnsan hakları programının hızla gelişen bir bileşeni de, Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesinin Ek Maddesiyle yürürlüğe giren bireysel başvuruların incelenmesi uygulaması. Şu anda 55 ülke, İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel başvuruları ayrıntılı olarak incelemesi yetkisini

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması T.B.M.M.

kabul etmiş durumda. Geri kalan devletlerin çoğu da, Ek Maddeyi yakın bir gelecekte onaylayacağını açıkca ifade etti. İnsan Hakları Komisyonu'nun Ek Madde uyarınca yaptığı çalışmalar, uluslararası insan hakları hukuk sisteminde çok etkili bir yere sahip.

Her ne kadar uluslararası standartlar geliştirmek ve uygulamak önemliyse de, son tahlilde insan haklarına ulusal ve bölgesel düzeyde sahip çıkmak gerek. Bu nedenle son birkaç yıldır, insan haklarına ulusal düzeyde sahip çıkılmasının koşullarının geliştirilmesini amaçlayan insan hakları programının yaygınlaştırılması sağlandı.

İnsan haklarının ulusal düzeyde etkili olarak korunabilmesi için gerekli olan ilk şey, yurttaşların temel insan hakları konusunda geniş çaplı bilgilendirilmesi ve insan haklarına saygılı olunmasının yasalarca güvence altına alınması. Birleşmiş Milletler Genel Meclisi bu amaçla, evrensel bir insan hakları kültürünün gelişmesine katkıda bulunmak için insan haklarının bilgisine kolayca ulaşılabilmesini sağlamak amacıyla 1988 yılında, "Dünya İnsan Haklarının Herkesçe Bilinmesi Kampanyası" başlattı. Bu program dahilinde, Birleşmiş Milletler'in ve diğer özel kuruluşların insan haklarıyla ilgili etkinlikleri hakkındaki yeni bilgileri geniş bir okuyucu kitlesine ulaştıran ve yılda dört kez yayınlanan bir gazete çıkartıldı. Dahası "AIDS ve İnsan Hakları" gibi konularla ilgili olarak düzenlenen önemli oturumların sonuçları gibi, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan başarılı çalışmalar yayınlandı. Bunlara ek olarak, "İnsan ve Halkların Hakları Üzerine Afrika Belgesi", "Birleşmiş Milletler Sözleşmelerine Göre Hazırlanmış İnsan Hakları Raporları El Kitabı" ve "İrk Ayrımcılığına Karşı Ulusal

Uygulamaların Genel Derlemesi” yayınlandı. Bundan başka, İşkenceyle Mücadele Yöntemleri, Çocuk Hakları, Yerli Halklar ve Birleşmiş Milletlere Bireysel Başvuru İşlemleri gibi farklı konularda onbeş insan hakları gazetesi yayımlandı.

İnsan haklarının ulusal düzeyde etkili olarak korunması için gereken ikinci şey, uygun ulusal yasalar ve kurumlardır. Birleşmiş Milletler’in insan hakları alanında Danışma Servisi ve Teknik Yardım Programı, müttefiklerinin yasalarında değişiklik yapmaları, ulusal kurumların inşa edilmesinde ve anayasa ve yasaların oluşturulmasında yardımcı olur. Birleşmiş Milletler’in yardımları sonucunda ulusal insan hakları komisyonları kurulmuş, ceza yasaları ve diğer yasalarda düzenlemelere gidilmiştir.

BM’nin, Danışma Servisi ve Teknik Yardım Programı, ulusal alanda insan hakları altyapısının yaratılması, bütün dünyada hükümetlere bölgesel seminerler ve eğitim programları için uzmanlar gönderir ve parasal yardım sağlar. Bu çalışmalarımızda büyük oranda, yeni olarak kurulan Danışma Hizmetleri ve Teknik Yardım Fonunun yardımları oluyor. Örneğin, 1988 yılında bu Fon çalışmalarına başladığından beri, İnsan Hakları Merkezi dünyanın çeşitli yerlerinde 30 bölgesel ve ulusal seminer ya da eğitim programı düzenledi. Bu çalışmalarda 2500 hukukçu , hükümet görevlisi, polis memuru, yüksek düzeyde uluslararası uzman tarafından eğitime tabi tutuldu. İnsan Hakları Merkezi ayrıca, hukuk kütüphaneleri kurulmasında, yerel dillerin çevirisinde, insan hakları belgelerinin basılmasında yardımcı olmuş ve teknik yardım sağlamıştır.

1990 yılında Kiev, Monila, Ottawa, Montevideo, Asuncion, Yeni Delhi, Coracas, Brezilye ve Lizbon'da ulusal ve bölgesel eğitim programları ya da seminerler düzenledi. 1991 yılı Mart ayında San Remo'da (İtalya) Fransızca konuşulan Afrika ülkeleri için, insan hakları ve hukuk yönetimi üzerine bir eğitim programı düzenledi. Aynı eğitim programının 1991 yılı sonlarında İngilizce konuşulan Afrikalı ülkeleri için düzenlenmesini umuyoruz.

1991 yılı Temmuz ayında İnsan Hakları Merkezi ile İnsan ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu'nun işbirliğiyle ve Mısır Hükümetinin desteğiyle, ulus-lararası insan hakları standartları ve hukuk yönetimi konusunda yüksek düzeyde bölgesel bir seminer düzenlendi. Bu seminere Afrika Komisyonu'na üye olan 40 Afrika ülkesinden gelen temsilciler, Birleşmiş Milletler kuruluşlarından ve özel kuruluşlardan gelen temsilciler katıldı.

İnsan Hakları Merkezi'nin, Afrika Komisyonu'yla daimi işbirliği programı 1988 yılına dayanır. İnsan Hakları Merkezi, Afrika Komisyonu'nun üyelerine, İnsan Hakları Komitesi'nin çalışmalarıyla ilgili olarak yardım etti ve Komisyonla birlikte eğitim programları düzenledi.

Danışmanlık Hizmetleri ve Teknik Yardım Programı, Doğu ve Orta Avrupa'daki demokratikleşme sürecinin desteklenmesiyle de ilgilidir. Uzmanlar, Romanya'daki ve Arnavutluk'daki demokratik seçimlerin yasal ve teknik yönüyle ilgili olarak yardımda bulundular. Buna ek olarak, 1990 yılı Aralık ayında Cenova'da Romanyalı parlamenterler için yeni anayasanın hazırlanmasıyla ilgili bir seminer düzenlendi ve Şubat'ta uzmanlar özel bir

görevle, anayasa taslağını tartışmak üzere Bükreş'e gittiler. Ayrıca, bu yardım programı için Bulgaristan ve Polonya ile anlaşmaya varıldı. Bölgedeki diğer ülkelerle de görüşmeler sürüyor.

Yakın zamanda Cenova'da İnsan Hakları Merkezi ve Dünya Kiliseler Konseyi ortaklığıyla Güney Afrikalı uzmanlar için, "Uluslararası İnsan Hakları İlkeleri ve Anayasa" konusunda bir seminer düzenlendi. Bu seminerin amacı, uluslararası insan hakları standartları ve bunların anayasadaki anlamını tartışmaktı ve her biri kendi görevleriyle ilgili olarak gelen katılımcılar, Güney Afrika toplumunun geniş bir kesimini temsil ediyorlardı.

Bu seminer, katılımcılar tarafından uluslararası temel prensiplerin ve bunların ulusal yasalar ve anayasa ile nasıl bağlantılı olduğunun anlaşılması açısından olumlu bir adım olarak değerlendirildi. Son olarak, bu yıl Temmuz ayında uzmanlar yeni anayasa taslağının hazırlanmasına yardım etmek amacıyla Moğalistan'a gittiler.

Bu program çerçevesindeki son çalışmamız, Ağustos 1991'de, uluslararası insan hakları anlaşmalarının uygulanması ve yükümlülükleriyle ilgili olarak Moskova'da düzenlenecek olan bir seminerdir. İnsan Hakları Merkezi tarafından düzenlenen ve SSCB hükümetinin de desteklediği bu seminere, 150'nin üzerinde devlet memuru, üniversite profesörü, yargıç ve yine hepsi Sovyetler Birliği'nden olmak üzere başka katılımcıların da katılması bekleniyor.

Buna ek olarak İnsan Hakları Merkezi, 1991 yılı Eylül ayında Ro-

manya Yüksek Mahkemesi hakimleri için, uluslararası insan hakları standartları üzerine bir seminer düzenleyecek. Yine Eylül'de bazı ülkelerde (Nuuk, Greenland) yerli halkın özerkliğinin sağlanmasıyla ilgili deneyimlerin görüşüleceği bir toplantı düzenleyecek. Aralık 1991'de de Paris'te, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ulusal örgütlerden temsilcilerin katılacağı bir toplantı planlanıyor.

Birleşmiş Milletler yıllardır insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla bölgesel sistemler kurulmasını desteklerken, varolan sistemlerle de iyi ilişkiler geliştirmeyi amaçlıyor. Şu anda Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'na, onların istedikleri konuda yardım yapıyoruz. Birçok konuda, özellikle bireysel başvurular konusunda, Avrupa-Amerika Ortak Komisyonu ve İnsan Hakları Merkezi arasında verimli bir işbirliği tesis edilmiştir.

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi konusunda bölgesel gelişmeler sağlanmakta, yeni bakış açıları geliştirilmekte ve yeni yapılar tartışılmakta. Diğer alanlarda olduğu gibi burada da global çerçevenin farkında olarak, yüksek değerleri korumak ve verimli bir tarzda hayata geçirmek için, evrensel ve bölgesel sistemlerin elele çalışması önemlidir.

1968'de, Tahran'da düzenlenmiş olan "Uluslararası İnsan Hakları Konferansı"ndan beri son birkaç yıldır uluslararası ilişkilerdeki ciddi değişiklikler, insan haklarının artan önemi ve dünyanın birçok yerinde demokratik hükümetlerin kurulması, uluslararası topluluğun insan hakları alanındaki başarısı için en uygun zamanı yarattı. Bu nedenle, ben 1989

yılında BM Genel Meclisi'nin bu amaçla bir Dünya Halkları Konferansı düzenlemesini önermiştim. O dönemde benim için insan hakları konusunun gerektirdiği mücadeleler ve insan hakları alanının ilerleme potansiyeli, böyle bir toplantıyı zorunlu kılıyordu. Genel Meclis böyle bir konferansı, 1983'te toplamaya karar verdi.

Bu konferansın amaçları; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesinden sonra insan haklarının gelişme sürecini değerlendirmek, bu sürecin önündeki engelleri ve bu engellerin nasıl aşılacağı konularını kapsamlı bir şekilde tartışmak, insan haklarını geliştirmenin yollarını araştırmak ve Birleşmiş Milletler faaliyetlerinin ve mekanizmalarının etkinliğini artırmak ve bu sonuçlara ulaşabilmek için gereken kaynaklar konusunda somut öneriler yapmaktı.

İnsan hakları alanında Birleşmiş Milletler'in standartlarının kabul edilmesi, bunların evrenselliği ve Birleşmiş Milletler'in standartlarının yüksek düzeyinin devamının sağlanması zorunluluğu ve yeni ilkelerle varolanlar arasında tutarlılık ve uyum sağlanması, Dünya Konferansında alınacak nihai kararlara örnek olarak, ilk akla gelenler. Ayrıca insan haklarının geliştirilmesi için, ulusal çabalarda daha etkili olunması için, anlaşmalar temelinde ya da anlaşmalardan ayrı olarak uluslararası denetleme faaliyetlerini, insan hakları örgütlerinin rolünü ve insan haklarının geliştirilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler'deki bütün sektörlerin nasıl harekete geçirileceği tartışılabilir.

Uluslararası topluluk insan haklarının korunması için 45 yıldır olumlu adımlar atmasına rağmen, hala yapılacak birçok şey var. İnsan Hakları

İnsan Haklarının Uluslararası Korunması T.B.M.M.

Evrensel Beyannamesi'nin bize yol gösterdiği insan hakları ihlallerine ve kötüye kullanma olaylarına ışık tutma çabalarımızda yavaşlayamayız. Temel hakların ve özgürlüklerin varlığını öğrenen milyonlarca insanın umutlarını boşa çıkaramayız. Evrensel refahın ve barışın sağlanması ve geliştirilmesi için insan haklarına saygıyı güvence altına almalıyız. Son olarak, kendi sözleşmelerimize ve uygulamalarımıza bakmalıyız. Dünya İnsan Hakları Konferansı, bunları tekrar gözden geçirmek için uygun bir fırsat olabilir. Akademik çevreler ve özel kuruluşlar, Dünya Konferansın hazırlanmasında en önemli role sahiptirler ve onların katkıları Konferansın başarısı için çok önemli.

İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN ULUSLARARASI KORUNMASI VE TÜRKİYE'DEKİ SON DURUM

Prof. Dr. Ali BOZER

Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı

I. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Uluslararası Korunmasına İlişkin Genel Mülahazalar

1) Demokratik rejimin, çeşitli görüşlere göre kıstasları vardır. Bu kıstaslar içinde en önemlileri:

- Siyasi partiler,
- Yargı organı gibi bağımsız bir otoritenin denetimi altında serbest, hür, adil ve muntazam aralıklarla yapılan genel ve özgür oy esaslarına dayalı seçimler,
- Kuvvetler ayrılığı ilkesi,
- Temel hak ve hürriyetler,
- Hukukun üstünlüğüdür.

Bu temel ilkeler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bir ülkenin demokratik bir rejim içinde yönetilip yönetilmediği hususunun tespiti için herşeyden önce bu ilkelerin dikkate alınması gerekir.

Bu ilkeler hakkında bilgi sunmak suretiyle kıymetli vakitlerini israf etmek istemiyorum. Esasen söz konusu ilkeler, bu mümtaz topluluğun yüksek malumlarıdır.

Demokratik rejimin kendi içinde bir dinamiği vardır. Bu rejim de diğer bazı müesseseler gibi, kendi içinde bir gelişime tabi olmuştur. Bu gelişimi, uluslararası düzeyde demokrasinin yaygın bir hal alması şeklinde mütalaa etmek yanında, insan haklarına saygı dahil muhteva zenginleşmesi olarak da değerlendirmek gerekir. Bu vesile ile insan haklarına dayalı demokratik sistemin ekonomik ve sosyal hakları da içerir bir şekilde yaygınlaşması dönemine girilmiş olmasını memnuniyetle müşahade ettiğimizi belirtmek istiyorum. Bugün özellikle Avrupa'da vaki değişiklikler, bu oluşumun en güzel örneklerini teşkil etmektedir.

Çağımızda demokrasinin temelinde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri yatmaktadır. İnsan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı bir ülkenin iç sorunu olmaktan çıkmış evrensel bir boyut kazanmıştır. Başka bir deyimle bu kavram, "İnsan Hakları Bildirgesi"nden başlayarak, uluslararası bir değer şeklinde benimsenmiştir. Bu önemli gelişmeye rağmen, "İnsan Hakları" kavramına dünyanın bütün ülkelerinde aynı hassasiyetin gösterildiğini söylemek çok güçtür. Ancak, memnuniyetle müşahade ediyoruz ki, insanlık dışı tutum ve davranışlara karşı her geçen gün daha da bilinçlenen, ağırlığını ve etkisini arttıran bir dünya kamuoyu oluşmaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse, insan hakları ve temel özgürlükler son

yıllarda uluslararası alanda moral ve toplumsal değerler olarak ön planda mütalaa edilmektedir.

Bu kavram demokrasinin ayrılmaz bir cüzü haline gelmiş ve şekilci demokrasi ciddi ve önemli bir muhteva kazanmıştır. Bu suretle “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”ndeki, insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleşmesi açısından, söz konusu olan uluslararası düzenin kurulması fikrinin “İnsan Hakları Avrupa Konvansiyonu” ve “Paris Şartı” da dikkate alındığında, önemli bir aşama kaydetmiş olduğu görülür.

2) İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin uluslararası bir değer kazanmış olduğuna ve muhteva zenginleşmesine kısaca değindikten sonra, bunlardan başlıcalarını zikretmek isterim. Bunlar, yaşama hakkı, kişi özgürlüğü, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, görüş gibi sebeplerle ayırım yapılmaması, düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü, hiç kimsenin keyfi bir şekilde tutulamayacağı veya tutuklanamayacağı, işkenceye veya insana yaraşmayan, insanı alçaltan bir muameleye tabi tutulamayacağı, hür ve adil seçimlere katılma, adil ve aleni şekilde yargılanma hakkı, evlenme hakkı, özel yaşamın, konutun, haberleşme hakkının keyfi müdahalelerden uzak tutulması, şeref ve haysiyete saldırılmaması, azınlıkların soy, kültür, dil ve din yönünden kimliklerinin korunması gibi hak ve özgürlüklerdir.

Ancak bu haklara, sendika kurma, çalışma, adil ve elverişli ücret, sosyal güvenlik gibi sosyal hakları ve mülkiyet hakkı, fikri haklar, teşebbüs kurma hakkı gibi ekonomik nitelikteki hakları da ilave etmek gerekir. Siyasal, sosyal ve ekonomik nitelikteki insan hak ve özgürlükleri daima

gelişmeye açık bulunmaktadır. Ekonomik haklar, “Paris Şartı”nda daha kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir: Devamlı iktisadi büyüme, refah, toplumsal adalet, artan istihdam ve iktisadi kaynakların verimli kullanılmasına yönelik piyasa ekonomilerini geliştirmek ortak amaç telakki edilmiş olup özgürlük ve siyasal çoğulculuğun bu amacın gerçekleşmesi için gerekli öğeler olduğu görüşü üzerinde durulmuştur.

Siyasal, ekonomik ve sosyal nitelikteki temel hak ve özgürlükler, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde sınırlamalara tabi tutulmaksızın beyan edilmiş, ancak başkasının hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi, genel ahlak, kamu düzeni ve genel refah gereklerinin karşılanması amacıyla ve kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabileceği hükme bağlanmıştır.

Buna karşılık, İnsan Hakları Avrupa Konvansiyonu’nda temel hak ve özgürlükler sırasıyla düzenlenirken, genel sınırlamalar dışında bunların hangi amaçlara yönelik olarak sınırlandırabileceği hemen hemen her hak ve özgürlük için ayrıca gösterilmiştir.

Yargı organlarına ve bilimsel araştırmacılara, insan hakları ve temel özgürlüklerin bir bütün olarak daha da geliştirilmesi ve sınırlamaların değerlendirilmesi hususunda büyük görevler düştüğüne değinmek istiyorum. Bu vesileyle Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi’nin bugüne kadar sergilediği çalışmaları övgüye değer gördüğümü belirtmeyi görev sayıyorum.

Bir ülkede insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilip

gösterilmediğini değerlendirirken, uluslararası anlaşmalar ile yargı kararları dikkate alınmalı ve özellikle o ülkedeki hukuk sistemi ve insan hakları ihlallerinin boyutları ve bu alandaki sınırlamalar gözden kaçırılmamalıdır. Münferit olaylar şeklinde kalan bazı insan haklarının ihlaline karşı tepki göstermek ve ihlalleri önleyici tedbirlere başvurmak ne kadar gerekli ise, bir ülkede bu tür ihlallere dayanılarak insan haklarının tümüyle çiğnenmiş olduğu hükmüne varma da o kadar isabetsizdir.

3) Demokratik sistemin kurulması ve işleyişi, bunun ülke içinde ve uluslararası düzeyde denetimine imkan veren mekanizmaların tesisi ile mümkün olup bu mekanizmalar insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının bir teminatıdır. Bu sebeple insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının mevcut olup olmadığını değerlendirirken, hukuki ve siyasi mekanizmaların da dikkate alınması gerektiğini sanırız.

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin muhtevasının belirlenmesi yanında, bunlara uyulmasını sağlayacak birtakım mekanizmaların da kurulması gerekir. Bu mekanizmalar insan haklarına ve temel özgürlüklerine riayeti sağlamanın güvencesidir.

Bu mekanizmalar da giderek gelişmiş ve evrensel bir boyut kazanmıştır. Ancak, herşeyden evvel her ülkenin kendi iç mevzuatını insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel boyutuna uygun bir biçimde düzenlemesi ve iç mekanizmasını da demokratik rejimin gereklerine uygun bir biçimde kurması gerekir. Bunun temel öğeleri ise; serbest, adil ve muntazam aralıklarla yapılan genel ve özgür oy esaslarına dayalı seçimler,

kuvvetler ayrılığı ilkesi ve özellikle hukukun üstünlüğünü güvence altına almak ve fertlerin hukukunu korumak için bağımsız yargı denetimidir. Bu arada hür ve bağımsız basının insan hak ve temel özgürlüklerinin çok önemli bir güvencesi olduğunu da kaydetmek isterim.

İnsan haklarına ve temel özgürlüklere riayeti güvence altına almak hususunda uluslararası alandaki kuruluşların hukuki ve siyasi etkinlikleri vardır.

Avrupa Konseyi, Avrupa Topluluğu gibi kuruluşlar bu mekanizmanın en önemli örneklerini teşkil eder. Keza, hükümet dışı kurumların (non-governmental organizations) faaliyetleri de insan haklarının ihlallerini önlemek açısından ayrı bir yer işgal ederler.

II. İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Türkiye'deki Son Durum

1) Bu açıklamaların ışığında, Türkiye'nin siyasi ve hukuki yönden taşıdığı özelliklere de değinmek isterim.

Türkiye, yüzyıllara dayanan devlet tecrübesi, millet olma bilincine sahip bir topluma dayanması, siyasi yönden modernleşme yanında yönetim mekanizmasını rasyonel bir biçimde kurumsallaştırması için 1961 Anayasası ile başlatılan ve 1982 Anayasası ile sürdürülen önemli düzenlemeler yapması, tek parti aşamasını kırk yılı aşkın bir süre önce bırakıp çok partili çoğulcu demokratik bir düzene geçmiş bulunması

sebebiyle insan hakları ve temel özgürlükler alanında önemli aşamalar kaydetmiştir.

Türkiye, insan haklarına dayalı çoğulcu demokratik rejimi evrensel boyutta gerçekleştirmek hususunda iyi niyete ve kararlılığa sahiptir. Bundan böyle de bu istikamette önemli gelişmeler kaydedecektir. Nitekim, Sayın Turgut ÖZAL, Cumhurbaşkanı seçilmesi vesilesiyle 9 Kasım 1989 tarihinde yaptığı ilk konuşmasında ülkenin bu konuya atfettiği önemi şu şekilde dile getirmiştir: “Demokrasiyi tam anlamıyla yerleştirme sürecindeki Türkiyemiz, insan haklarını da evrensel boyutta gerçekleştirme gayreti içinde olmalıdır”.

İnsan hakları ve temel özgürlükler kavramı dinamik bir mahiyet arzettiğine göre Türkiye, bu gelişmeye uymak ve mevzuatını da bu yönde düzenlemek kararındadır.

Türkiye’de insan haklarına dayalı demokratik rejimin alt yapısı ve öğeleri mevcuttur. Ülke sathında insan hakları ve temel özgürlüklerin daha da geliştirilmesi hususunda milli mutabakat da (consensus) vardır.

Anayasanın 2. maddesinde Türkiye’nin “İnsan haklarına saygılı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti” olduğunu belirtmek suretiyle Batı’nın daha önce belirttiği hükümlerine bağlılığı tescil edilmiştir.

Türkiye’de bir taraftan basın, diğer taraftan yargı denetimi altında yapılan serbest seçimlerle oluşan parlamento, icra organını denetlemekte

ve kuvvetler ayrılığı prensibine uygun olarak bağımsız mahkemeler yasama ve icra organı yanında yer almaktadır.

Bu vesileyle, kanunların Anayasaya uygunluğunun ve idarenin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi altında olduğuna da değinmek isterim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanunlar Anayasa'ya uygunluk açısından, Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabidir. Bu mekanizmaya 1961 yılından beri yer veren Türkiye, sadece demokratik değil, aynı zamanda çoğulcu bir yönetim biçimini de benimsemiştir. Anayasamız, milletin seçtiği vekillerin çoğunluğu tarafından kabul edilen bir kanunun, gene millet adına karar verme yetkisine sahip bir yüksek mahkeme tarafından Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesine imkan vermek suretiyle, hukukun üstünlüğü ilkesini güvence altına almış ve çoğunluk partisi yanlısı olmayanların haklarının ziya'a uğramasını engellemiştir. Kişi hak ve hürriyetlerin münhasıran Parlamentoda çoğunluğu bulunan partilerin tasarrufu altına girmesine imkan verilmemiştir.

Keza, idarenin her türlü eylem ve işlemi de yargı denetimi altındadır. Devletin kendi koyduğu kurallara bağlı olması, başka bir deyimle bu kurallara önce kendisinin uyması hukuk devleti ilkesinin gereğidir. Anayasamız idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu hükme bağlamak suretiyle kişi haklarının korunması hususunda ayrı bir güvence tanımıştır.

Türkiye insan hakları alanında uluslararası kontrol

mekanizmalarına da dahil olmuştur. Nitekim, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış bulunan "İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi"ne katılmış, 1987'de "Avrupa Konseyi İnsan Hakarı Komisyonu"na bireysel müracaat hakkını ve 1990'da "Avrupa Konseyi İnsan Hakları Divanı"nın zorunlu yargı yetkisini tanımış, Birleşmiş Milletler'in "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"ne katılmış, 1988'de "İşkencenin ve Gayri İnsani veya Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi"ni ve gene 1988'de "İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani ve Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"ni imzalamıştır.

Bunlar, Türkiye bakımında Anayasa'nın 90. maddesi gereğince milli kanun niteliğini kazanmıştır. Türkiye "İşkencenin ve Gayri İnsani veya Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi"nde öngörülen denetim mekanizmasını da kabul etmiştir. 1989'da "Avrupa Sosyal Şartı", 1990'da da Divana kişilerin ve hükümet dışı kuruluşların başvurma hakkını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 9 no.lu Protokolü ve Avrupa Konseyi'nin gözden geçirilmiş sosyal şartını imzalamış, "Paris Şartı"na taraf olmuştur.

Bu suretle Türkiye, gereken denetim mekanizmalarına taraf olmak suretiyle iç mevzuatında, demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsurlarından olan açıklık ve saydamlığın gerekliliği ve güvencesini sağlamıştır.

Bütün bunların ötesinde Türkiye'de çoğulcu demokrasi "Tradition"u yerleşmiştir. Sisteminizi mükemmel şekilde kurarsınız, mevzuatınızı ulusal

normlara intibak ettirirsiniz, fakat demokrasi geleneğiniz yoksa bu rejimi tatmin edici bir düzeyde işletemezsiniz.

2) Türkiye, insan hak ve temel özgürlüklerin gereğince korunmasını sağlamak amacıyla, ceza sistemi içinde yasal ve idari alanlarda iyileştirme önlemleri almıştır:

Ceza sistemi içindeki iyileştirme önlemlerine değinmeden önce, T.B.M.M.'nde kurulan "İnsan Hakları Komisyonu" hakkında bilgi sunmak isterim.

A) Türkiye'de ve diğer ülkelerde insan hakları uygulamalarını izleyen daimi bir Komisyon kurulmasına ilişkin bir kanun teklifi, 4 Aralık 1990 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilip, yasallaşmıştır. Kanuna göre Komisyon, uluslararası insan hakları ile ilgili gelişmeleri takip edecek, Türk kanunlarının uluslararası sözleşmelere uygunluğu için gerekli değişiklikleri tespit ve teklif edecek, gerektiğinde gündemdeki konular hakkında T.B.M.M.'ne görüş ve öneri getirebilecek, uygulamaların iç hukuk ve uluslararası sözleşmeler hükümlerine uygunluğunu incelemek için araştırmaları yürütüp, iyileştirme ve çözümler önerebilecek, insan hakları ihlalleriyle ilgili iddiaları inceleyecek, dış ülkelerdeki insan hakları ihlalleriyle ilgilenerak, bunları o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine sunacak ve her yıl bir rapor hazırlayacaktır. Komisyon, görevleriyle ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarıyla özel kuruluşlardan bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak yetkisine sahiptir.

B) Sanıkların, hazırlık soruşturması dahil, tüm gözaltı ve tutukluluk sırasında avukatlarıyla görüştürülmeleri Başbakanlıkça yayınlanan 26.9.1989 ve 4.4.1990 günlü genelgeleriyle sağlanmıştır. İlgili Kanunun İçişleri ve Adalet Bakanlıkları tarafından farklı yoruma tabi tutulmuş olması sebebiyle böyle bir genelge çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca, T.B.M.M.'ne sunulan bir kanun teklifinde, gözaltında bulunan kişilerin görüşme şartlarında iyileştirmeler, devletin imkanı olmayanlara ücretsiz avukat temin etmesi öngörülmektedir.

C) Gözaltı sürelerinin kısaltılması hususunda da dikkate değer iyileştirmeler yapılmıştır. Yakalanan kimsenin en geç 24 saat içinde hakim önüne çıkarılması esası geliştirilmiştir. Bu süre, toplu suçlarda savcının veya hakimin yazılı emriyle 15 güne kadar uzayabilmektedir. Ayrıca yeni bir yasa tasarısı sevkedilmek suretiyle, toplu suçlara ilişkin gözaltı süresinin, ağır ceza mahkemelerini ilgilendiren suçlarda dört, devlet güvenlik mahkemelerini ilgilendiren suçlarda ise altı güne indirilmesi öngörülmektedir.

D) Türk Ceza Kanununda idam cezası öngörülen suçlardan, Devletin iktisadi veya sosyal temel düzenlerinden herhangi birini devirmeye yönelik cemiyetleri yönetenler hakkında verilen idam cezası dahil olmak üzere, onüç suç için bu cezanın müebbet hapse çevrilmesini öngören bir yasa değişikliği yoluna gidilmiştir.

E) Ayrıca Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunda yapılan değişiklikle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce ölüm cezalarının yerine

getirilmesine karar verilenlerin 30, müebbet ağır hapis cezasına hükümlülerin 20 yıllarını, diğer şahsi hürriyetleri bağlayıcı cezalara mahkum edilmiş olanların ise hükümlülük süresinin yarısını doldurmuş olmaları halinde şartlı salıverilmeleri imkanından yararlanacaklardır.

F) Keza, kanunlarımızda yer alan “Emniyeti Umumiye Nezareti Altında Bulundurma” cezası da yürürlükten kaldırılmıştır.

G) Cezaların tecili konusunda da çıkarılan kanunla iyileştirme yoluna gidilmiş ve daha önce bir yıla kadar olan hapis cezalarının tecili imkan dahiline sokulmuştur.

H) Genel bir kanunla 6 aya kadar olan hapis cezalarının paraya çevrilebilmesi hükmü değiştirilerek bir yıla kadar olan hapis cezalarının paraya çevrilebilmesi sağlanmıştır.

I) Türk Ceza Kanununda yapılan bir başka değişiklikle de, yurtdışında suç işleyip Türkiye’de yargılananlara, yurtdışında yapılan yargılama sonucu verilebilecek cezadan daha ağır ceza uygulanmaması esası getirilmiştir.

J) Türk Ceza Kanununda Devletin hariciteki itibar veya nüfusunu kırarak şekilde yurtdışında asılsız, abartılı veya bir maksada dayanan söz veya haber yayınlayan veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunanlara ağır hapis cezası verilmesini öngören 140. madde yürürlükten kaldırılmıştır.

K) 12 Nisan 1991 tarihinde kabul edilen ve aynı tarihte yayınlanan 3713 sayılı “Terörle Mücadele Kanunu” ceza hukuku alanında önemli değişiklikler getirmiştir. Türk Ceza Kanununun 141, 142 ve 163. maddeleri ve “Hıyaneti Vataniye Kanunu”, “Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkında Kanunu” ile “Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun” ilga edilmiştir.

(i) Bundan böyle komünist faaliyetler ve komünizm propagandası, devlet aleyhine işlenen suçlar olarak nitelendirilmeyecektir. Başka bir deyimle, komünist faaliyetler ve komünizm propagandası, ceza kovuşturmasının kapsamından çıkartılmıştır. Dolayısıyla TCK’nun 141 ve 142. maddeleri sebebiyle yürütülen ceza kovuşturmaları ve davalar düşmüş olacaktır. Aynı durum laikliğe aykırı faaliyetleri ve propagandayı yasakayan TCK’nun 163. maddesi için de geçerlidir.

TCK’nun 141, 142 ve 163. maddelerine tekabül eden “Dernekler Kanunu”nun ilgili maddeleri de kaldırılmıştır. Bu suretle, derneklerin faaliyet alanı genişletilmiş ve teröre yönelik olmayan dernekler tam bir serbestiye kavuşmuştur.

(ii) “Türkçe’den Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun”un yürürlükten kaldırılması ise düşünce ve açıklama hürriyetlerini kısıtlamalardan kurtarma iradesinin önemli göstergesidir.

(iii) TCK’da yapılan değişiklikle 8 Nisan 1991’den önce işlenmiş bütün suçlardan dolayı tutuklu ve hükümlü olanlara şartlı tahliye imkanı öngörülmüştür.

(iv) Keza, “Terörle Mücadele Kanunu” 8 Nisan 1991 tarihinde önce işlenmiş suçlar için ölüm cezalarının infaz edilemeyeceğini amirdir. Söz konusu ölüm cezaları işlenen suçun türüne göre değişik sürelerdeki hapis cezalarına çevrilecektir.

(v) Bu kanun şartlı tahliye ile ilgili hükümleri, devletin güvenliği aleyhine suç işlenmiş olup da ülkeyi terk etmesi sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılanlara da uygulanacaktır. Bu kişiler 12 Nisan 1991 tarihinden itibaren 2 yıl içinde yurda dönüş yaptıkları takdirde bu kanunun tanıdığı imkandan yararlanabileceklerdir.

L) Bunların dışında cezaevlerindeki koşulları iyileştirmek ve uluslararası alanda kabul görmüş standartlara uyumlu hale getirmek maksadıyla ceza infaz kurumlarıyla “Tevkif Evlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük”te de önemli değişiklikler yapmıştır. Mesela, katıksız hapis ile ilgili hükümlerin tamamıyla kaldırılması, zincir ve demire vurma gibi bedensel, zalimane, insanlık dışı ve küçültücü disiplin cezalarının yasaklanması, hücre cezası şartlarının iyileştirilmesi, ziyaret hakkı ve izin hakkının geliştirilmesi, mahpusların doktor tarafından muayeneye tabi tutulmaları, daha serbest şartlarla cezaevi kütüphanesi imkanlarından yararlanmaları, nakillerde yakınlarına bilgi verilmesi gibi hususlarda mahkum ve tutuklular için daha insancıl şartlar öngörülmüştür.

III. Sonuç

Bütün bu açıklamalarla belirtmek istediğimiz husus, demokratik

düzene hangi açıdan yaklaşmakta olduğumuz ve özellikle son yıllarda yapılan düzenlemelerle Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları alanındaki iyi niyeti ve kararlılığıdır. Demokrasi ve insan hakları kavramı dinamik ve her gün gelişen ve zenginleşen bir nitelik taşımaktadır. Bu itibarla, söz konusu gelişmeleri yakından takip etmek ve onlara uyum sağlamak gerekir. Ancak bu suretle insan haklarına dayalı demokratik düzenin, barışın tesisi hususundaki rolüne yardımcı olunabilir.

İnsan haklarına dayalı demokratik düzenin gelişmesi, sistemin ve mevzuat açısından önemli olmakla birlikte, uygulamanın da asla ihmal edilmemesi gerektiği görüşündeyiz. Bu sebeple etkin ulusal ve uluslararası (supra national) hukuki ve siyasi mekanizmalara ihtiyaç vardır.

Ayrıca, insan haklarına dayalı demokratik düzenin yerleşebilmesi için bunun bir geleneği olması da gerekir. Sadece normlarla, ulusal ve uluslararası gözetim mekanizmaları kurmakla veya onlara katılmakla demokratik düzenin doyurucu bir şekilde işlevini görmesi düşünülemez. İnsan haklarına dayalı demokrasi, bir zihniyet biçimi ve yaşam tarzıdır. Bunu kişilere ve toplumlara açıklayabilmek için de zamana ihtiyaç vardır.

İNSAN HAKLARININ KADIN BOYUTU

Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı

Konuma bir soru ile başlamak istiyorum. Yaşamımız boyunca öğrendiklerimizin ışığında, dünyada gerçekleştirilen çalışmaların özünde yatan amaç nedir? Bunun tek bir karşılığı vardır, amaç “insan”dır. Dünya üzerinde uygulanmaya çalışılan sosyal ve siyasal sistemlerin hepsinde insanı amaç edinmeyen her türlü girişim tasvip görmemektedir. Bugün insanlık ne için sesini yükseltiyor? Özgürlük için, iyi bir yaşam için, temel insani değerler için. Örneğin, çevremizin kirlenmemesi için yoğun çabalar görüyoruz. Bu çabaların temelinde yatan sebep nedir? Bu sebep, çevreyi kullanacak olan insanoğlunun doğayı en tabii halde, bozulmadan kullanabilmesi içindir.

Bugün yine insan hakları diye sözler duyuyoruz. Nedir insan hakları? İnsanlar yok ediliyor da mı insan hakları diye feryat ediliyor? Hayır. İnsan hakları diye konuşulan, insan onur ve saygınlığına karşı gelişen veya gelişebilecek olan davranış ve tutumların olmasındandır. İnsan, yüzeysel olarak “aklı ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı” ⁽¹⁾ şeklinde tarif edilebilir. Yani, insan kadını ve erkeği ile gelişmiş bir canlı türüdür.

Kadını ve erkeği ile, insan denen canlı, tarihte çok değişik davranışlara maruz kalmıştır. Bu da insanlar arasında çeşitli eşitsizliklere

sebebe olmuştur. İnsanların sosyal hayatındaki yeri üzerinde evrensel bir yol arayışına da, bu sebeple gidilmiştir. Bir ülkenin ekonomik yönden gücü ne olursa olsun, kültürü ne kadar yüksek olursa olsun, bu ülkenin gelişmişlik değerleri, ülkenin tüm fertlerine sunulamadığı takdirde, o ülkede huzur ve sükun sağlama olasılığı zayıftır. Farklı cinslerin eşit haklara sahip olması ilkesi, bu itibarla ele alınmalıdır. Bu ilke, erkek haklarının kösteklenmesi şeklinde düşünülmemelidir. Sadece hakların paylaşımı veya bir başka deyişle ortak sorumluluk üstlenilmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu sebeple günümüzde insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, evrensel bir konu olmakla kalmamakta, bunların güvence altına alınması ve korunması için uluslararası kuruluşlar oluşturulmaktadır.

Birleşmiş Milletler Andlaşması, temel insan hakları, insan onur ve değeri, erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olmaları gerektiği inancını vurgulamaktadır.

Birleşmiş Milletler Andlaşması'ndaki hükümleri kabul eden devletler; ülkelerinde, kadın kesimine eşit bir statü taahhüt etmişlerdir. Bu yoldan hareket edildiğinde, toplumun yarısı olan kadın kesimi için hiç bir problem görülmemektedir. Ancak, gerçek durum öyle değildir. Bugün birçok ülkede kadınların birçoğunun, sosyal, ekonomik ve kültürel hakları bulunmamaktadır veya bu haklardan yararlanamamaktadırlar.

Çağımızda toplumların kadınlara bakışı değişiktir. Bugün dünyanın değişik yörelerinde, özellikle ekonomik yönden zayıf olan ülkelerde, farklı cinslerin eşit hakları olduğunu söylenemez. Örneğin; Afrika ülkelerinin birçoğunda, bazı Asya ülkelerinde, Güney Amerika'da kadınların farklı problemleri vardır.

Konunun bu yönüne daha sonra dönmek üzere, insan hakları açısından, bugün, kadınların belli başlı sorunları nelerdir ve kadınlara toplumsal yaşamda neler sağlanması gerekir, sorularına cevap vermeye çalışalım.

Bir insanın, özellikle bir kadının toplumsal etkinliklerde varlığını hissettirebilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar;

- eğitimde fırsat eşitliği,
- çalışma yaşamında eşitlik,
- sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal eşitlik.

Eğitim; bir insanın bilgi, beceri, düşünce, yetenek ve duygularının geliştirilmesi çabalarının bir bütünüdür.⁽²⁾ Eğitim yoluyla insanın, yaşamına uyum sağlaması ve yaşamını anlamlaştırması mümkündür. Bu bakımdan bir insanın kadın ve erkek ayrımına bakılmaksızın, eğitiminin sağlanması gereklidir. Ancak, bu sayede toplum bilinçlenir ve hızlı kalkınma gerçekleşebilir. Tabii ki, eğitim denilince salt okul eğitimi anlaşılmamalıdır. Eğitim, okul öncesi ve meslek eğitimlerini de içine alır. İnsan verimliliğinin artması da ancak eğitim ile mümkündür. Çağdaş sosyal hukuk devletlerinde, eğitim sadece aile içerisinde gerçekleştirilen birşey değildir. Olmamalıdır da. Eğitim hizmetlerinde devletin sorumluluğu ve gözetimi söz konusudur. Bu ilkeden hareketle, eğitimde toplumun yarısı olan kadın kesiminin eğitimi de önem gösterir. Bunun için de en temel hedef kadınların eğitimden tam yararlanmalarının sağlanması olmalıdır. Kız çocuklarına eğitim kapalı olmamalıdır. Eğitim, nasıl ki erkekler için zorunlu

sayılmaktadır, kız öğrenciler için de zorunlu sayılmalıdır. Bunun yanı sıra kız öğrencilerin eğitim kurumlarından, eğitimi tamamlamadan ayrılmasının önüne geçilmesi de gereklidir. Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı, BK Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 10. maddesinin (f) fıkrası; öğretim kurumlarından ayrılan veya ayrılmaya yönelen kız öğrenci nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programlarının düzenlenmesi esasını getirmektedir. Buna ilaveten aynı Sözleşme'nin (e) fıkrası ise: kadınların ve erkeklerin eğitimleri arasında görülen farkın kısa zamanda kapatmaya yönelik programların gerçekleştirilmesi hükmünü de getirmektedir. Görüldüğü üzere, uluslararası sözleşmenin bu maddesi bazı uygulamalarda kadın ve erkek arasında eğitim farklılığının olduğunu kabul etmekte, kadın ve erkek için fırsat eşitliği kavramını sürekli yinelemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 42. maddesi de: cinsiyet farkı gözetilmeksizin hiç kimsenin eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılmaması hükmünü getirmektedir.⁽³⁾ Yasa, ilköğretimi erkeklere olduğu gibi kızlar için de zorunlu tutmaktadır. Türk eğitim sisteminde son yıllarda ilköğretim 8 yıllık bir süreyi kapsar şekilde düzenlenmektedir. Bu 8 yıllık eğitime tüm Türkiye'de bir an önce geçilmesi, kız çocuklarının yararına olacaktır. Tabii burada en önemli nokta, bu Yasanın uygulanıp uygulanmamasında yatmaktadır. Çünkü, Türk toplumunun geleneksel yapısı itibarıyla, özellikle kırsal kesimlerde, kız çocuklarının eğitiminde engellerle karşılaşmaktadır. Uygulamadaki bu engeller giderilmeli, böylelikle kız çocukları da erkek çocuklar gibi eğitimlerini tamamlama fırsatını elde ederek, sosyal hayattaki yerini almalıdır.

İnsanın temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını amaçlayan uluslararası sözleşmelerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi⁽⁴⁾ kişisel ve siyasal hakları güvence altına almaktadır. Bununla birlikte ekonomik ve toplumsal haklar için de Avrupa Toplumsal Andlaşması⁽⁵⁾ imzalanmıştır. Türkiye, bu Andlaşmayı henüz onaylamamış olmakta birlikte, Andlaşmayı imzalayan ülkelerdendir. Avrupa Toplumsal Andlaşması; başta cinsiyet olmak üzere ırk, renk, siyasal görüş, din, soy ya da toplumsal ayırım gözetilmeden, herkesin, temel ekonomik ve toplumsal haklardan yararlanmasını güvenceye bağlamaktadır. Bu Andlaşma çerçevesinde herkese çalışma hakkı tanınmaktadır. Artı, tüm çalışanların adil çalışma koşullarına hakkı olduğu ilkesi benimsenmektedir. Çalışan annelik durumunda ve diğer çalışan kadınların iş güvenliği hakları olduğu da belirtilmektedir. Yine bu Andlaşma'nın 4. maddesinin 3. fıkrası; erkeklerle kadınları eşit işe eşit ücret hakkını tanımaktadır.⁽⁶⁾

Bu uluslararası andlaşma ve sözleşmelerde de görüldüğü gibi, kişi haklarının korunmasının yanında, ekonomik ve siyasal insan haklarının da gözetimi ve korunması da amaçlanmaktadır. Bu amacın özünde de insanı koruma isteği bulunmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin insanlara karşı ayrımcılığın kabul edilemezliği prensibi üzerine, kadının her türlü hakkını güvenceye alan BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi oluşturmuştur. Adı geçen Sözleşmenin içeriği, kadınları ile erkeklerin tüm ekonomik, sosyal ve kültürel, medeni ve siyasal haklardan eşit olarak yararlanmalarını belirlemektedir.

İnsan haklarının, dolayısıyla kadın haklarının korunması ve gözlenmesi sosyal devlet yapısı içerisinde kağıt üzerinde kalmamalıdır. Bu hakların kullanımı ve yaşama geçirilmesi için koruma ve geliştirme tedbirleri şarttır. Bu sistemin işlemesi için de kadın kesiminin, mevcut haklarını sonuna kadar kullanmasıyla mümkün olacaktır.

Türkiye'ye gelince, Türkiye'de kadınların çalışma yaşamında yerlerini almalarında yasalarca hiçbir engel bulunmamaktadır. Aksine, Türk Anayasası, herkesin dilediği alanda çalışma hürriyetine sahip olduğunu belirtmektedir.

Türkiye'de kadınlar da çalışma yaşamının hemen hemen her alanında ve bu alanların her kademesinde bulunmaktadırlar. Kadınlar; yöneticidir, sanatkardır, işçidir. Her türlü sosyal aktivitenin içerisindeydir. Hiçbir çalışma alanı kadınlara kapalı değildir.

Bugüne kadar Türk kadının mülki amir olamaması meselesi de, Türk kadınının bir zaafı olarak görölmekte idi. Kadın, ata binememesi nedeniyle zor koşullarda görev yapamayacağı düşüncesiyle, vali ve kaymakam gibi görevlere atanamamakta idi. Ne gariptir ki, bugün, Türk kadını ata binememeyi bırakın artık bir spor dalı olarak yürütölen Binicilik (at sporları) Federasyonu Başkanlığı'nı yürötmektedir. Kaldı ki, bugün mülki amirlerin görevlerini yerine getirmelerinde ata ihtiyaçları bulunmamaktadır. Bu maalesef bugüne kadar kadının önünü kesmekten öte bir anlam taşımamakta idi. Türkiye'de ilk kez bu yıl bir Türk kadınının bir ile vali olarak atanması, kadının bu görevlere gelemeyeceği düşüncesini geçersiz kılmıştır.

Toplumlardaki farklı cinslerin eşit haklara sahip olması fikrinin temeli kadının toplumda daha özgür olma yolundaki isteğinin bir sonucudur. Burada amaç, kadın ve erkeklerin farklı biyolojik yapılarına rağmen kendilerine toplumda eşit davranılmamasıdır. Bunun sonucu olarak yasalarda eşitlik ilkesini esas alan maddeler de yer alır. Bu eşitlik, hem aile hukukunda hem de iş hukukunda söz konusudur. Uygulamada görülen bazı durumlar geneldeki düşüncemizi çürütmez. Örneğin; cinsine has bir özellik olan annelik, kadının görevi olarak düşünülmelidir. Bunun yanı sıra erkeklere mahsus diye sayılabilecek askerlik hizmeti de yine eşitlik fikrine karşı bir fikir olarak ele alınmamalıdır. Çünkü, kadının gerekli hal ve durumlarda ülkesini koruma görevini yerine getirdiği görülmüştür. Bu münasebetle şöyle bir yargıda birleşmekte yarar vardır; Cinsiyetten kaynaklanan bazı görevler, iki cins arasında bir mukayese vesilesi yaratmamalıdır. Bunlar cinslerden birini ne yüceltir ne de alçaltır.

Medeni Kanunumuzda kadına, erkeklerle her alan ve konuda eşit haklar verilmekle birlikte, yasalarca korunması da sağlanmalıdır. Kadının, evlilikte yer değiştirme ve oturma özgürlüğü ile soyadını seçme hakkına sahip olması da gerekir. “Erkek ailesinin reisidir” gibi cümleler, genelde, uygulamada geçersiz olmasına karşın, hala Medeni Kanunda yer alması çelişki yaratmaktadır.

Kadının toplumsal sorunlardan en fazla etkilenen kesim olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dünyada, özellikle, 1960'lara kadar olan dönemde görülen ırk ayrımcılığı nedeniyle ortaya çıkan toplumsal hareketlerden en fazla yarayı yine kadın kesimi almıştır. Bu münasebetle yine Birleşmiş

Milletler çatısı içerisinde 1963 yılında Her Türlü Irk Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirgesi⁽⁷⁾ ile dünyada ırk, din ve ulusal ayrımcılık önlenmeye çalışılmıştır. Bu Uluslararası Bildirge'de kabul edildiği üzere, ırk ayrımcılığı ya da ırk üstünlüğü düşüncesinin bilimsel bir dayanağı olmadığı, ahlaka aykırı olduğu, toplumsal yönden adaletsiz olduğu kabul edilmiştir. Irk ayrımcılığının insanlar arasında nefret ve bölünmeye yol açan bir düşünce kalıbı olduğu vurgulanmıştır. Irk ayrımcılığı üzerinde, bugün dünyada hala gerilimli toplumlar görmek mümkündür. Bugün, Güney Afrika Cumhuriyeti, işgal altındaki Filistin toprakları ve diğer bazı ülkelerde ırk ayrımcılığı düşüncesinden kaynaklanan çatışmalar vardır. Dünya ülkelerinin pek çoğu farklı ırk ve etnik kökenli toplumlardan oluşmuştur. Bu farklı kökenlilik o devletin bütünlüğünü bozabilecek bir farklılık olarak görülmemelidir. Her ülkede bu konuda çeşitli spekülasyonlar üretilir. Türkiye'de de farklı etnik kökenli toplumlar vardır. Ancak, bu yapı devlet bütünlüğünü etkilemez. Bu sebeple Türkiye'de sınırları dahilinde yaşayan her kişi, kadını ve erkeğiyle Türk vatandaşı olarak görülür. Bunun aksini iddia etmek, gerçeği inkar etmek demektir.

Kadının toplumsal yönden etkilendiği bir diğer konu da işkence olayıdır. İşkencenin, biyolojik açıdan, kadına erkekte daha fazla olumsuz etkisi olmaktadır. Çünkü kadının bir doğurganlık özelliği vardır. Kadın bünyesine yapılacak dış müdahale, kadının sağlığını ciddi boyutta yaralayacaktır. Her ülkede oranı ne olursa olsun az veya çok işkence olayı bulunmaktadır. Bunun sebebini iyi gözlemlemek gerekir. Bugün dünya ülkelerinde suçlu dahi olsa, insana işkence yapılmasını öngören hiçbir yasa yoktur. Aksine, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde olduğu gibi, hiç

kimseye, işkence yapılamayacağı, zalimce davranılamayacağı veya cezaya uğramayacağı açıkça hükme bağlamaktadır. İşkence aslında yasayı ihlal eden kişilerin tutumlarından kaynaklanmaktadır. Asıl sorun, bu kişilerin hukuki uygulamalardaki hataların önünün alınmasıdır.

Dünyada bırakın bireysel işkenceyi, toplu işkencelerin görüldüğü, toplu katletmelerin olduğunu biliyoruz. Bu sebeple işkence yapılmaktadır savından öte, insan olarak hem kadını hem erkeği bu tür dış etkilere sağlıklı yaşama haklarının ellerinden alınmasını önlemenin çarelerini bulmak gerekmektedir. Bu, her yasada olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda da vardır. Bu Anayasa'nın 17. maddesinin 3. paragrafı; işkence yapılamayacağını öngörür.⁽⁸⁾ Kaldı ki, işkence yapan kişi yasaları hiçe sayıyor demektir. Bu da bir suçtur. Türkiye'de bu tür işkence iddiaları üzerine gidilmektedir. Bu şikayetler neticesinde işkence yaptığı kanıtlanan görevliler hakkında yasal işlemler yapılmaktadır.

Türkiye'de işkence iddiaları bugün de yapılmaktadır. 1991 yılının ilk 6 ayında işkence iddiası ile 13 kişinin şüpheli bir şekilde öldüğünü, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nca çıkarılan bir rapordan öğreniyoruz.⁽⁹⁾ Bu yazılı belgeleri bir suç duyurusu olarak görüp bunun üzerine gidilmelidir, gidilmektedir zaten. Anılan ifadelerde işkence görenlerin bir kısmının kadın ve genç kız olduğu belirtilmektedir.⁽¹⁰⁾ Bu kadınların işkenceleri genelde cinsel organlarına taciz şeklinde olduğu ürkütücü ifadelerdir. Bunlar düşündürücüdür. Doğruluk derecesi araştırılmalıdır. Kadına yapılan bu tür işkencenin, suçu ne olursa olsun, haklı bir yanı yoktur. Suçu kanıtlanan kişilerin cezalandırma biçimi yasaların amir hükümlerinde vardır.

Ancak, burada şunu da ifade etmek gerekir. Bu iddiaların bazı art amaçlı kesimlerce abartılı şekilde verilmesi de söz konusudur. Bu vesileyle ülkenin dış itibarının sarsılmasını hedefleyen girişimler ve değişik amaçlar uğruna birtakım ithamların olduğu da bir gerçektir. Bu sebeplerden dolayı insan hakları ihlalleri üzerinde herkesçe daha hassas durulmasının gerekliliğine inanıyorum. Türkiye’de bu maksatla Aralık 1990’da Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesi içerisinde “İnsan Hakları İnceleme Komisyonu kurulmuştur.⁽¹¹⁾ Bu Komisyon, ülke genelinde insan hak ve onurunu zedeleyen sorunlar üzerinde durmakta ve bu problemlerin çözümü yolunda gerekli yasal yolları işletmektedir.

T.B.M.M. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun çalışmaya başladığı Mart 1991 ayından bu yana Komisyon’a 1466 başvurunun yapıldığını öğreniyoruz. Anılan Komisyonun son 6 aylık raporunda, yapılan başvuruların konularına göz gezdirildiğinde, kadın kesimi yönünden de meselelerin olduğu görülmektedir. Komisyona başvuru konuları arasında; işkence iddiaları, cezaevi problemi (tahliye, açık görüş, nakil gibi), çalışan kesim sorunları, özürlülerin sorunları, vatandaşlık ve göçmen sorunları, son dönemde terörün önünün alınması yönünde çıkarılan Antiterör Yasası ile ilgili sorunlar ve başörtüsü bulunmaktadır. Bu sorunların tamamında erkekler kadar kadınlar da problemlerin muhatabıdır. Buna ilaveten, kadınlara karşı şiddet kullanılması gibi tespit edilemeyecek olaylar da ele alınmalıdır. O halde kadınları erkeklerle eşit koşullarda değerlendirerek insan olma özelliğinden kaynaklanan hak ve eşitliğinin tesisi ve uygulamada geçirililiğin sağlanması gerekmektedir. Zaten anılan Komisyonun kuruluş amacında belirtildiği gibi; “... mevcut yasalara rağmen meydana gelecek

insan hakları ihlallerini, uluslararası taahhütlere uygun olarak önlemek..."⁽¹²⁾ suretiyle konunun üzerine gidilmesi öngörülmektedir.

Bütün bu gözlemlerin ışığında kadının toplumsal yaşamda karşılaştığı sorunların önünün alınması için asıl gerekli olan toplumsal alt yapı organizasyonunun sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde, burada ifade edilen veya adlandırılan kadın sorunlarının çözümü sözde kalacaktır.

KAYNAKÇA

1. Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 1988.
2. Eğitim Bilimine Giriş, N. Fidan-M. Erden, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1986.
- "Kız Çocuklarının Eğitimi" Çalışma Grubu Raporu, Mart 1989. (1990'ların Çocuk Politikası Kongresi'nde sunulan rapor)
3. 1982 Türkiye Cumhuriyet Anayasası, TİSK Yayınları, Ankara.
4. İnsan Hakları (Ana Kuruluşlar ve Belgeler), M. Sencer, TODAİE Yayınları, No: 214, Ankara 1986.
5. a.g.e.
6. a.g.e.
7. a.g.e.
8. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, TİSK Yayınları, Ankara.
9. Cumhuriyet Gazetesi, 15.7.1991.
10. a.g.e.
11. Resmi Gazete, 8.12.1990, Sayı: 20719.
12. a.g.e.

KAPANIŞ KONUŞMASI

A. Halim ARAS

T.B.M.M. Başkanvekili

Değerli Konuklar, Sayın Milletvekilleri,

İnsan hak ve hürriyetlerinin etkin biçimde korunması, çağdaş demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Günümüzde insan haklarının ulaşması gereken standartlar hakkında demokratik ulusal hukuk sistemleri arasındaki farklar azalmış, insan hak ve hürriyetleri temeline ve insan hayatına saygıya dayanan yeni bir evrensel siyasal kültür, demokratik dünyaya egemen olmuştur. Bu heyecan verici gelişmenin hem bir sebebi, hem bir sonucu olarak, yakın zamanlara kadar sadece ulusal hukuk sistemlerinin yetki alanı içinde görülen insan hakları konusu, artık uluslararası hukukun ilgi ve yetki alanı içine girmeye; dünyanın bir köşesindeki insan hakları ihlalleri, uygar ve demokratik dünyanın tüm uluslarında tepki yaratmaya başlamıştır. Buna paralel olarak, insan haklarının uluslararası korunması alanında yeni hukuki ve siyasi mekanizmalar ortaya çıkmıştır. İşte sempozyumumuzun amacı, hürriyet ve demokrasi tarihinin bu en ilginç gelişmelerinden birini etraflı olarak incelemektir. Sempozyumun T.B.M.M. tarafından düzenlenmiş olması da, Türkiye Cumhuriyetinin insan hakları ve demokrasi davasına, demokratik uygarlığın ortak değerlerine olan sarsılmaz bağlılığını bir kez daha vurgulamaktır.

İki gün süren bu tartışmalar son derece verimli geçmiştir. Başta sempozyuma bildiri ve tartışmalarıyla katkıda bulunanlar olmak üzere Türk ve yabancı tüm katılımcılara bu vesileyle içten teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Yabancı konuklarımızın Türkiye'de geçirmiş ve geçirecek oldukları günlerin ilginç olduğunu ümit ediyor, kendilerini başka vesilelerle ülkemizde yeniden görmek dileğiyle Sempozyumumuzu kapatıyorum.

Hepinizi saygılarımla selamlarım.

TBMM
Kütüphanesi

200305395

TBMM Basımevi - 1992